

KATJA FOURNIER, KAAT VAN ACKER,
DIRK GELDOF & ANKE HEYERICK

Kind ZIJN IN EEN
ASIELCENTRUM

KANSEN VERSTERKEN VOOR GEZINNEN NA DE VLUCHT

acco
learn

KIND ZIJN IN EEN ASIELCENTRUM

Kansen versterken voor
gezinnen na de vlucht

KATJA FOURNIER, KAAT VAN ACKER,
DIRK GELDOF & ANKE HEYERICK

Eerste uitgave: 2022

Gepubliceerd door

Acco cv, Sluisstraat 10, 3000 Leuven, België

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.acco.be

Voor Nederland:

Acco Uitgeverij, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland

E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.accouitgeverij.nl

Omslagontwerp: www.frisco.be

Zetwerk: Crius Group

© 2022 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cv), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft geprobeerd alle rechthebbenden voor het copyright op te sporen. Mogelijk is dat niet overal gelukt. Wie toch denkt rechten te kunnen doen gelden, kan contact opnemen met de uitgever.

D/2022/0543/92

NUR 130

ISBN 978-94-6379-918-8

Medefinancierd door de Europese Unie

Odisee
IS CO-HERENDEEL

Hereniscentrum
Gezinswetenschappen

INHOUD

1. Kinderen en gezinnen in de opvang beter ondersteunen	9
1	10
2	11
3	11
4	12
5	13
6	14
7	16
8	17
2. Naar een kindvisie in cocreatie: methodologie en aanpak	21
1	22
1.1	22
1.2	22
1.3	23
2	25
2.1	25
2.2	26
3. Kindertijd en ouderschap in de opvang	29
1	30
1.1	30
1.2	30
1.3	31
1.4	32
1.5	33
1.6	34
2	34
2.1	34
2.2	35
2.3	37
2.4	38
3	38
3.1	38
3.2	40
3.3	41
4	44

4. Positieve gezinsdynamieken ondersteunen	47
1 Bewustzijn van verschillende referentiekaders	48
1.1 Gezinnen begeleiden: vanuit welk referentiekader?	48
1.2 (H)erkennen van de collectieve opvang als aparte opvoedingscontext	49
2 Welke rol hebben opvangmedewerkers bij gezinsondersteuning?	51
2.1 De nood aan gezinsondersteuning	51
2.2 Vormen van gezinsondersteuning	54
2.3 Relatie tussen ouder en kind ondersteunen	55
2.4 Positieve groepsdynamieken tussen kinderen ondersteunen	57
3 In gesprek gaan over ouderschap en gezinsdynamieken	59
3.1 Een transgenerationeel, transcultureel en transnationaal perspectief	59
3.2 Inspirerende gespreksmethodieken	61
4 Ouders en gezinnen gericht en actief ondersteunen	65
5. De (on)veiligheid van opvangcentra voor kinderen en gezinnen	69
1 Een centraal thema bij kinderen, ouders en medewerkers	69
2 Hoe ervaren kinderen en gezinnen (on)veiligheid?	70
2.1 Een continuüm van geweld	70
2.2 Een brede kijk op (on)veiligheid	72
3 Wat bepaalt (on)veiligheid in de collectieve opvang?	73
3.1 Onveilige infrastructuur	73
3.2 Relationele (on)veiligheid	76
3.3 De vele gezichten van geweld in de collectieve opvang	79
3.4 Factoren die voor geborgenheid, verbinding en vertrouwen zorgen	85
4 Meer inzetten op veiligheid	87
6. Samen werk maken van veilige opvangcentra	91
1 Voorkomen van onveiligheid en geweld	92
1.1 Een positief leefklimaat en kwaliteitsvolle begeleiding	92
1.2 Oog hebben voor drempels om onveiligheid te melden	93
1.3 Participatie als preventie	97
1.4 Risicoanalyses maken onveiligheid zichtbaar	99
2 Reageren op geweld	100
2.1 Signalen herkennen	100
2.2 Reageren bij en na geweld	103
2.3 Het opvolgen van gevoelige situaties als team	109
2.4 Bijzondere aandacht voor seksueel geweld	111
2.5 Gericht doorverwijzen wanneer noodzakelijk	112
3 Het taboe rond geweld doorbreken	114

7. Werken aan het psychosociaal welzijn van gezinnen	117
1 Het traumamodel	118
1.1 Wat is het traumamodel?	118
1.2 Een kritische evaluatie van het traumamodel	119
2 Een psychosociale benadering van welzijn	121
3 Een psychosociale benadering in de praktijk van de opvang	123
3.1 De voorwaarden voor een gesprek over geestelijke gezondheid	123
3.2 Directe en indirecte hulpvragen herkennen	125
3.3 Effectief doorverwijzen, of net niet?	127
3.4 Inzetten op psychosociaal welzijn	129
4 Kinderen en ouders psychosociaal ondersteunen	131
8. Schakelen en verbinden naar onderwijs en vrije tijd	135
1 Opvangmedewerkers als schakelfiguren	135
2 Onderwijs voor alle kinderen ondersteunen	135
2.1 'School is cool'	136
2.2 Samenwerkingen met scholen	137
2.3 Samen zoeken naar aangepast onderwijs	139
2.4 Kinderen ondersteunen bij hun schoolwerk	140
2.5 Schakelen en verbinden is ook ouders betrekken	141
2.6 Kinderen met specifieke leernoden	143
2.7 Transfers tussen centra vermijden	144
3 Schakelen naar spel, sport en vrije tijd	144
3.1 Vrije tijd in het centrum	145
3.2 Kindvriendelijke ruimtes in het centrum	146
3.3 Schakelen naar en verbinden met het lokale vrijetijdsaanbod	148
4 Niet altijd bevoegd, wel mee verantwoordelijk	149
9. Kind- en gezinsvriendelijk werken als opvangmedewerker	153
1 Werken in een opvangsector onder constante druk	154
1.1 Een genormaliseerde crisismodus	154
1.2 Opvangcrisissen werken door in alle opvangcentra	155
1.3 Tijdelijkheid als hypotheek	156
1.4 Worstelen met maatschappelijke ambiguïteit	157
1.5 Worstelen met institutionele ambiguïteit	158
2 Werken in een opvangcentrum	159
2.1 Personeelsbeleid in crisismodus?	159
2.2 Personeelsverloop versus duurzame relaties	160
2.3 Breed samenwerken in teamverband	160
2.4 Maatwerk versus flexibiliteit?	161
3 Bewoners en medewerkers delen (on)macht en nood aan erkenning	164

4	De nood aan steun en zelfzorg	166
4.1	De nood aan ondersteuning	166
4.2	Het belang van zelfzorg	167
5	Duurzaam inzetten op opvangmedewerkers	169

10. The ways forward... Aanbevelingen voor het beleid **173**

1	Een gedeelde verantwoordelijkheid	174
2	Kindvriendelijke opvangcentra	174
3	Kinderen ondersteunen vraagt om gezinnen te ondersteunen	175
4	Infrastructuur op maat van kinderen en gezinnen	176
5	Maak van veiligheid een beleidsprioriteit	177
5.1	Een plan voor de veiligheid van kinderen en gezinnen	178
5.2	Personeelsbeleid met oog voor veiligheid	178
5.3	Interne processen en externe samenwerking	179
5.4	Omgaan met situaties van geweld en risicobeheer	180
5.5	Menselijke, beschermende en faciliterende omstandigheden	180
5.6	Monitoring van de toepassing van het veiligheidsplan	181
6	Schakelen en verbinden: organiseer een sterk netwerk rond opvangcentra	182
6.1	Nood aan geestelijke gezondheidszorg invullen	182
6.2	Sterker schakelen naar onderwijs	183
7	Hoe kindvriendelijk is het asiel- en opvangbeleid?	184
8	Zet het belang van kinderen centraal	185

Referenties **187**

1. KINDEREN EN GEZINNEN IN DE OPVANG BETER ONDERSTEUNEN

Een Afghaans meisje van elf woont in een klein asielcentrum samen met haar mama en kleine broer. Over haar papa weet ze niks. Ze houdt van haaien, omschrijft zichzelf als een gamer en wil dokter worden. Ze vindt het slecht geregeld dat gezinnen het centrum moeten delen met alleenstaanden. Als ze kon toveren, zou ze corona, de assistenten en het hele centrum wegtoveren en alle gezinnen een huis geven.

Een Iraanse papa woont al tien maanden met zijn dochtertje in een groot asielcentrum. Net nu hij er zich thuis begint te voelen, zal het centrum sluiten. In Iran werd hij gevangengenomen na de geboorte van zijn dochter. Toen hij vrijkwam, was zijn vrouw hertrouwd en werd de zorg voor zijn dochter aan hem overgedragen. Zijn dochter is zijn alles. Hun kleine rituelen zoals een glaasje melk en koekjes voor het slapengaan brengen vreugde en verbinding. Hij is bang voor waar ze nu naartoe moeten.

Een alleenstaande mama woont met haar drie jonge kinderen in een asielcentrum. Ze zijn bijna drie jaar in België. De oudste dochter werd in een vorig centrum seksueel misbruikt. De mama voelt zich schuldig omdat ze dacht dat het centrum een veilige plaats was. Sinds het misbruik stelt de dochter zich vijandig op naar jongens, ook naar haar broer. Begeleiders zetten in op het herstel van verbinding binnen het gezin.

Het zijn drie kleine stukjes uit de levensverhalen van de vele kinderen en ouders die we de voorbije jaren ontmoet hebben in Belgische asielcentra. Over hun leven en overleven in de collectieve asielopvang gaat dit boek. Vier vragen stuurden alle gesprekken in dit onderzoek:

1. Hoe kunnen we kinderen in de asielopvang meer kansen geven?
2. Hoe kunnen we hun gezinnen daarvoor beter ondersteunen?
3. Hoe kunnen we medewerkers in het opvangnetwerk beter ondersteunen in hun dagelijkse werk met deze bewoners?
4. En om dat te kunnen doen: hoe kunnen we het opvangnetwerk en het asielbeleid kind- en gezinsvriendelijker maken?

Deze vragen staan ook centraal in dit boek, dat inzichten bundelt uit meer dan twee jaar intens veldonderzoek. In negen opvangcentra in Vlaanderen en Wallonië, van Fedasil, Rode Kruis, Croix Rouge en Caritas interviewden we zo'n honderdvijftig kinderen en gezinnen, medewerkers en experts. We bespraken de onderzoeksresultaten uitgebreid met medewerkers van alle opvangpartners in een lerend netwerk. Samen met hen ontwikkelden we een gedragen visie op de kind- en gezinsvriendelijkheid van opvangcentra. Samen met hen vertaalden we het materiaal naar drie vormingsmodules. In ruim veertig vormingssessies tot nu toe kregen we daar opnieuw feedback op en deelden medewerkers hun casussen en praktijken. Dit intense proces van veldwerk, cocreatie en uitwisseling was mogelijk in het kader van het project 'Kansen voor begeleide kinderen in de asielopvang versterken', gefinancierd vanuit het Fonds voor Asiel, Migratie en Integratie (AMIF), op vraag van Fedasil.

1 **WAAROM IS AANDACHT VOOR KINDEREN EN GEZINNEN IN DE ASIELOPVANG BELANGRIJK?**

Kinderen en gezinnen zijn een onderschatte groep in de asielopvang. Begin 2022 maakten meer dan vier op de tien bewoners in het opvangnetwerk deel uit van een familie (41%). Bijna één op de tien waren niet-begeleide minderjarigen (9%). Begeleide en niet-begeleide kinderen vormen bijna een derde van alle bewoners (30%). In absolute cijfers uitgedrukt verblijven er begin 2022 meer dan 8.000 kinderen in België in collectieve opvangcentra, met (een deel van) hun gezin of als niet-begeleide minderjarigen.

Binnen de asielopvang vindt men een grote diversiteit aan gezinnen. Ze komen uit verschillende landen van herkomst of uit verschillende etnisch-culturele gemeenschappen en ze hebben andere vluchtverhalen. Hun gezinssamenstelling, het aantal kinderen en hun leeftijd verschilt. De (over)grote meerderheid van de gezinnen hebben een of twee kinderen; grote gezinnen vormen een minderheid. Eenoudergezinnen komen vaak voor, vooral alleenstaande moeders zijn sterk vertegenwoordigd. Ongeveer de helft van alle begeleide kinderen in de opvang zijn tussen twee en twaalf jaar oud. Baby's en tieners vormen elk ongeveer een kwart van de begeleide kinderen in de collectieve opvang. Sommige ouders en kinderen hebben specifieke noden als gevolg van ziekte of een beperking.

De collectieve asielopvang in België bestaat anno 2022 uit meer dan tachtig opvangcentra uitgbaat door Fedasil, Caritas, Rode Kruis, Croix Rouge en enkele kleinere partners. De centra zijn zeer divers qua infrastructuur. Er zijn tot nog toe

geen asielcentra voor deze functie ontworpen. De bestaande centra verschillen sterk naar de oorspronkelijke functie van het gebouw (oude legerkazernes, hospitalen, vakantiecentra...), de staat van het gebouw, de ligging, de omgeving en de structurering van de privé- en gemeenschappelijke ruimtes. De infrastructuur van vele opvangcentra vormt een allesbehalve kind- of gezinsvriendelijke omgeving.

In de winter van 2021-2022 speelde zich opnieuw een opvangcrisis af, met een overbelasting van het opvangnetwerk. Bij iedere opvangcrisis zoekt men opnieuw onder tijdsdruk naar bijkomende opvangplaatsen. Nieuwe opvangplaatsen vinden is dan de prioriteit, ook al zijn het gebouwen of plaatsen die allesbehalve maximale ontwikkelingskansen bieden voor hun bewoners, laat staan voor kinderen en gezinnen.

2 DE NOOD AAN EEN VISIE

Ondertussen werken enkele duizenden opvangmedewerkers dagelijks met deze kinderen en gezinnen, binnen alle beperkingen van de bestaande opvanginfrastructuur. Er zijn vele initiatieven om kinderen of gezinnen te ondersteunen, met sterke verschillen tussen centra. Maar een uitgewerkte en breed gedragen visie op kinderen en gezinnen in de centra ontbrak tot nu toe. Die vaststelling lag aan de basis van dit project 'Kansen voor begeleide kinderen in de asielopvang versterken'. Twee doelstellingen stonden voorop. Ten eerste wilden we met het project een gedragen beleidsvisie ontwikkelen voor het begeleiden en beschermen van (begeleide) kinderen in het opvangnetwerk. Ten tweede wilden we met de ontwikkeling van een tweetalig vormings- en informatieaanbod voor medewerkers van alle opvangcentra de realisatie van deze visie op kinderen en gezinnen in de opvang ondersteunen.

Om dat vanuit de praktijk te ontwikkelen, brachten we via onderzoek de bestaande visie en de praktijken in het begeleiden en beschermen van kinderen in opvangcentra in kaart, samen met de ondersteuningsnoden van opvangmedewerkers in hun praktijk.

3 WAT IS GOEDE OPVANG VOOR KINDEREN EN GEZINNEN?

Om die visie en dit boek te onderbouwen, zijn we dus vertrokken vanuit de ervaringen van alle betrokkenen. Daarom interviewden we kinderen en jongeren in de opvang, net als hun ouders. Daarom ook gingen we in gesprek met medewerkers

op alle niveaus van het opvangnetwerk. Hun praktijkervaringen confronteerden we met onderzoek in binnen- en vooral buitenland: waar vinden we inspiratie en onderzoeksresultaten die het opvangbeleid kind- en gezinsvriendelijker kunnen maken?

Zo groeide het beeld van wat kind- en gezinsvriendelijke asielcentra zouden moeten zijn: plaatsen waar kinderen zich veilig voelen, in hun gezin en in de opvang, én waar hun kansen tot ontplooiing en ontwikkeling maximaal zijn. Opvangstructuren moeten niet alleen plaatsen zijn waar kinderen en gezinnen zich veilig voelen, maar ook plaatsen waar hun veerkracht maximaal wordt erkend en bevorderd. In dit boek onderzoeken we wat dat concreet betekent, wat ervoor nodig is en welke stappen we kunnen zetten om daartoe te komen.

4 **EEN VISIE MET VIER STERKE FUNDAMENTEN**

De visie, die we samen met de opvangpartners ontwikkelden, steunt op vier sterke fundamenten (Fournier *et al.*, 2021). Samen vormen ze een kader om het beleid en de dagelijkse praktijk in de asielopvang te evalueren en te sturen. Er bestaat in binnen- en buitenland ontzettend veel materiaal over de noden en rechten van kinderen, dat ook van toepassing is – of zou moeten zijn – op kinderen op de vlucht in België. De visie – die de rode draad vormt doorheen dit boek – bouwt daarop verder.

Het eerste fundament is helder: het belang van het kind staat steeds centraal. Kinderen en jongeren in asielopvang zijn en blijven eerst en vooral kinderen. Om hun toekomstkansen te optimaliseren, is het belangrijk om hen in de eerste plaats als kinderen te benaderen, eerder dan als verzoekers om internationale bescherming. Dat bouwt verder op internationale standaarden, die opgebouwd zijn rond het principe van ‘the best interest of the child’. Of zoals artikel 22bis van de Belgische grondwet luidt: “Het belang van het kind is de eerste overweging bij elke beslissing die het kind aangaat.”

Het tweede fundament houdt in dat elk kind in de opvang erkend wordt als drager van fundamentele, onvervreembare rechten. Het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind kreeg in 1992 ook in België kracht van wet. Het biedt niet alleen een wettelijk kader, maar vormt bovenal een bruikbaar referentiekader om beleid en praktijk aan te sturen.

We vertrekken daarbij vanuit de zogenaamde 4 P’s van het Kinderrechtenverdrag. Kinderen hebben ‘provisierechten’ of recht op voorzieningen zoals onderwijs, vrije

tijd of zorg. Die geven kinderen de mogelijkheid om zich te ontwikkelen. Kinderen hebben ook 'protectierechten' of recht op bescherming tegen gevaren en risico's, zoals het recht op bescherming tegen mishandeling, uitbuiting en geweld. Opvangmedewerkers moeten niet enkel zelf dit recht op bescherming garanderen, maar ze moeten ook als beschermingsfiguur fungeren wanneer andere personen of praktijken een gevaar vormen.

Kinderen hebben verder ook 'participatierechten'. Die kennen kinderen *agency* toe door naar hen te luisteren, hen te informeren en hen te betrekken bij de beslissingen die hen aangaan, afhankelijk van hun leeftijd en maturiteit. Kinderen hebben ten slotte ook 'preventierechten'. Iedereen die voor en met kinderen werkt heeft de plicht om doelbewust te anticiperen op risicofactoren voor het welbevinden, het welzijn, de gezondheid en de veiligheid van kinderen. Deze rechten vragen van opvangmedewerkers dat ze inzetten op preventie en indien nodig, doorverwijzen naar competente organisaties om te voorkomen dat risico's voor kinderen daadwerkelijk een gevaar worden.

Het welzijn en welbevinden van kinderen in asielopvang hangt nauw samen met dat van hun gezin. Dat is het derde fundament. Het is niet mogelijk om een visie op kindvriendelijke opvang uit te werken zonder aandacht te geven aan de noden, rechten en verantwoordelijkheden van ouders en gezinnen in de opvang. Gezinnen moeten worden erkend en ondersteund in hun rol als primaire zelfstandige zorgsystemen.

Een laatste fundament is dat we kiezen om kinderen en gezinnen in asielopvang te (h)erkennen als veerkrachtige actoren. Het vergroten van de kansen van kinderen en gezinnen in de opvang vertrekt vanuit een krachtgerichte benadering, ook al is de rugzak van velen stevig gevuld met wat ze voor, tijdens en zelfs na de vlucht meemaakten.

LEESTIPS

De volledige visietekst *Begeleide kinderen en gezinnen in asielopvang* kan je nalezen op https://www.kcgezinswetenschappen.be/sites/default/files/publicaties/visietekst_def.pdf

5 WAT MAG JE VERWACHTEN VAN DIT BOEK?

Met het onderzoek en dit boek willen we inzicht geven in het leven en de noden van kinderen en gezinnen in collectieve asielopvang, en in de praktijken om

daarmee om te gaan. Wat voorligt is geen evaluatieonderzoek van de negen asielcentra waar we veldwerk deden. De casestudy's en interviews dienden om de leefwereld van gezinnen en de gangbare praktijken te beschrijven.

In dit boek en in de vormingen gebruiken we slechts een heel kleine selectie van citaten uit de honderdvijftig diepte-interviews met kinderen, gezinnen en medewerkers. Achter ieder citaat schuilen soortgelijke verhalen. Alle interviews werden volledig uitgetypt, gecodeerd en wetenschappelijk geanalyseerd, volgens de geëigende methodes van kwalitatief onderzoek (zie hoofdstuk 2). De resultaten zijn niet kwantificeerbaar, maar geven wel een getrouw beeld van het leven voor kinderen en gezinnen in Belgische opvangcentra: gegrond, herkenbaar en doorleefd. Met dit boek geven we zo ook een stem aan de kinderen, gezinnen en medewerkers.

Het boek biedt geen kant-en-klare aanpak of methodologie; verwacht geen afvinklijstje met tien tips die alles oplossen. Daarvoor is de realiteit te complex en verschilt de werkelijkheid te veel tussen opvangcentra en plaatsen. Het boek wil wel inzichten bieden en concrete voorbeelden van wat werkt, in de onderzochte centra, of op basis van onderzoek in binnen- en buitenland. Het wil bijdragen aan een kind- en gezinsgerichte grondhouding, en inspiratie bieden voor het groeiproces dat het hele opvangnetwerk moet doorlopen om daartoe te komen.

6 WAT VIND JE IN DIT BOEK? EEN LEESWIJZER

In het boek combineren we twee sporen: we willen inzicht geven én aanzetten tot actie. Om inzicht te geven in de leefwereld en de beleving van kinderen en gezinnen in de opvang verwerken we een selectie van de bevindingen uit de interviews met kinderen, gezinnen en medewerkers in thematische hoofdstukken. In lijn met de vormingen gaat de aandacht daarbij in de eerste plaats naar gezinsdynamieken en veiligheid. Voor beide thema's werken we in twee stappen. Eerst schetsen we de beleving van kinderen, gezinnen en medewerkers op basis van de interviews. Vervolgens vertalen we die naar een meer methodisch hoofdstuk met aandachtspunten, methodieken en handvatten die we ontwikkelden of gebruiken in de vormingen.

Na een korte schets van onze aanpak en methodologie (hoofdstuk 2) geven we op basis van de interviews een beeld van **kindertijd en ouderschap in de opvang** (hoofdstuk 3). Hoe beleven kinderen het leven in collectieve asielopvang? Hoe wordt ouderschap uitgedaagd? Hoe verschuiven gezinsrollen?

Vervolgens reiken we in hoofdstuk 4 methodieken en handvatten aan om ouder-
schap en **gezinsdynamieken beter te ondersteunen**. Met gezinnen in gesprek
gaan, vereist zowel inzicht in het eigen referentiekader als in het levenskader van
de kinderen en gezinnen. We analyseren de rol van opvangmedewerkers in de
gezinsondersteuning en de spanningsvelden tussen gezinnen en opvangmede-
werkers daarrond. We schetsen verschillende vormen van gezinsondersteuning
en breken een lans voor een transgenerationeel, transnationaal en transcultureel
perspectief om de relaties tussen ouders en kinderen sterker te ondersteunen,
met oog voor het belang van hechting.

Veiligheid en ervaringen met onveiligheid zijn – nog meer dan verwacht – cru-
ciaal in het leven in de asielopvang. **Hoe beleven kinderen en gezinnen (on)vei-
ligheid in de opvang?** In hoofdstuk 5 analyseren we de interviews met kinderen,
gezinnen en medewerkers. Hun ervaringen maken duidelijk waarom werk maken
van veiligheid prioriteit moet krijgen. Stappen om **de opvang veiliger te maken**
volgen in hoofdstuk 6, met aandacht voor preventie om onveiligheid en geweld te
voorkomen. Dat vereist zowel een positief leefklimaat en kwaliteitsvolle begelei-
ding, als infrastructurele voorwaarden. Vervolgens verkennen we hoe mede-
werkers kunnen reageren op geweld, met bijzondere aandacht voor kinderen. Beide
hoofdstukken maken duidelijk waarom we het taboe van onveiligheid en geweld
in de asielopvang moeten doorbreken.

Het leven van kinderen en gezinnen speelt zich niet alleen binnen de muren van het
opvangcentrum af. Opvangmedewerkers zijn niet bevoegd voor het leven buiten de
opvangcentra, maar wel mee verantwoordelijk. Ze hebben een belangrijke rol als
schakelaars en verbinders: ze brengen bewoners in contact met diensten, organi-
saties en activiteiten in de (lokale) samenleving. Die verbindings- en schakelfunc-
tie staat centraal in de twee volgende hoofdstukken. In hoofdstuk 7 bekijken we
wat dat betekent voor het werken aan **geestelijk en psychosociaal welzijn**. Hoe
kan men de brug leggen naar gepaste geestelijke gezondheidszorg? Daarbij plei-
ten we voor een betere ondersteuning in het omgaan met trauma en geestelijke ge-
zondheid, maar vooral ook voor een breder perspectief op psychosociaal welzijn.

Hoe opvangmedewerkers kunnen **verbinden naar onderwijs en vrije tijd** is de
vraag in hoofdstuk 8. Kinderen en gezinnen verhalen over het belang van onder-
wijs, maar zijn vaak nog niet vertrouwd met het schoolsysteem. Omgekeerd zijn
scholen niet altijd vertrouwd met kinderen op de vlucht, zeker niet in de omgeving
van pas opgestarte asielcentra. Hoe ouders betrekken bij de school? Wat met
specifieke leernoden? Hoe kinderen ondersteunen bij hun beginnende school-
loopbaan in ons land? Bij vrije tijd bekijken we wat kan (of zou moeten kunnen)
in het opvangcentrum, maar ook hoe kinderen aansluiting kunnen vinden bij het
reguliere jeugd-, sport-, cultuur- of vrijetijdsaanbod in de lokale gemeenschap.

Maar wat zijn **de mogelijkheden en moeilijkheden van opvangmedewerkers** om kind- en gezinsvriendelijk te werken (hoofdstuk 9)? De interviews met opvangmedewerkers weerspiegelen tegelijk engagement en frustratie. Zij werken dagelijks in spanningsvelden, tussen willen en kunnen, tussen moeten en mogen, tussen werken binnen strakke kaders en de nood aan maatwerk en flexibiliteit. We staan stil bij de impact van werken in een ‘genormaliseerde crisismodus’. We brengen in beeld wat het betekent te werken in en te worstelen met institutionele en maatschappelijke ambiguïteit, die zich ook in het personeelsbeleid en de infrastructuurele keuze weerspiegelt. Bewoners en medewerkers delen daarbij gevoelens van (on)macht en nood aan erkenning. Oog hebben voor die context is ook cruciaal om werk te kunnen maken van een meer kind- en gezinsvriendelijke opvang.

Dat vereist ook institutionele en beleidskeuzes. In het afsluitende hoofdstuk staan we stil bij manieren om stappen vooruit te zetten en de visie op meer kansen voor kinderen en gezinnen in de opvang stap voor stap vorm te geven. Aanbevelingen voor het politieke beleid en voor het dagelijkse beleid in het opvangnetwerk schetsen mogelijkheden en voorwaarden om dat te doen.

Doorheen het boek nodigen we lezers uit om met het onderzoeksmateriaal verder aan de slag te gaan. Dat doen we in gekleurde kaders. De oranje kaders bieden achtergrondinformatie en inhoudelijke verdieping bij een thema. De blauwe kaders nodigen opvangmedewerkers uit om individueel of in teamverband een aantal vragen te beantwoorden of een oefening te maken. De groene kaders ten slotte geven meer methodologische voorbeelden en suggesties. Het boek kan daarom op twee manieren gelezen worden: als een denk-boek en als een doe-boek, waarbij we hopen dat lezers beide combineren.

7 ENVOI

We dragen dit boek in de eerste plaats op aan alle kinderen en gezinnen die we mochten interviewen, en die hun levens, ervaringen en die van vele andere bewoners met ons deelden. Velen deden dat met de hoop dat hun verhaal tot verandering zou kunnen bijdragen. We zijn ontzettend dankbaar voor hun tijd en de bereidheid om deze ontroerende en soms ook heftige verhalen met ons te delen.

We dragen het boek ook op aan de duizenden medewerkers en vrijwilligers die iedere dag opnieuw proberen om in een moeilijke context van vaak gebrekkige infrastructuur, beperkte middelen, langdurige procedures en een ‘genormaliseerde crisismodus’ toch een tijdelijk thuis te maken voor de bewoners.

We danken alle leden van de stuurgroep en van het lerende netwerk voor de betrokkenheid waarmee ze zich engageerden en voor hun onmisbare bijdrage bij het tot stand komen van de visietekst en de vormingen. Warme dank ook aan de betrokken opvangpartners van Fedasil, Caritas, Croix-Rouge en Rode Kruis voor hun bereidheid om dit project tot stand te laten komen, en aan de negen centra voor hun kostbare samenwerking.

We bedanken ook Karin Arend Diaz en Ismael Marega voor hun ondersteuning bij het afnemen van de interviews en voor de gedeelde momenten. Siska van Daele en An Piessens danken we voor de foto's die we vanuit hun project Onderweg mochten gebruiken in dit boek (zie verder op p. 195).

Onderzoek is ook groepswerk. Warme dank aan alle collega's van het Kenniscentrum Gezinswetenschappen, onder wie Kathleen Emmerly, Pascal Debruyne, Mieke Groeninck en Patrick Meurs, met wie we in een gedreven onderzoeksploeg rond superdiversiteit, vluchtelingen en gezin mogen samenwerken. We danken in het bijzonder Zehra Altun Colak voor de inhoudelijke bijdrage aan hoofdstuk 7 en Claire Wiewauters voor het nalezen en becommentariëren van eerdere versies van delen van dit boek.

8 KINDEREN IN ASIELOPVANG KANSEN GEVEN

Werk maken van een kind- en gezinsvriendelijkere opvang moet uitgroeien tot een belangrijke ambitie van de asielopvang en van het asielbeleid. Een gedragen visietekst, concrete richtlijnen en praktijkgerichte vormingspakketten liggen klaar, samen met dit boek. Nu moeten overheid en opvangcentra fundamentele keuzes maken.

De context waarin dat moet gebeuren, is niet vanzelfsprekend. De voorbije maanden beleefde het opvangnetwerk een zoveelste crisis. Na een hernieuwd tekort aan opvangplaatsen in de winter van 2021-2022 dwingt de oorlog in Oekraïne in het voorjaar miljoenen Oekraïners op de vlucht. Met het statuut van tijdelijk ontheemde komen ze niet in de collectieve asielcentra terecht, maar hun opvang en omkadering vereist wel dat al wie bij het opvang- en asielbeleid betrokken is nog eens een versnelling hoger moet schakelen. Ondertussen wachten bijna 30.000 vluchtelingen op een beslissing over hun lopende asielaanvraag en is het opvangnetwerk eens te meer verzadigd. In vele interviews met medewerkers klonk de verzuchting dat het beleid die crisissfeer moet verlaten.

Het opvangbeleid moet verder kunnen kijken dan de volgende crisisopvang of de volgende zoektocht naar tijdelijke bufferplaatsen. Onderzoek in Nederland leert dat goede integratie begint bij kwaliteitsvolle opvang (Dagevos *et al.*, 2021). Daarom is er nood aan een opvangbeleid dat ook keuzes maakt op de lange termijn, dat investeert in kwalitatieve infrastructuur, dat voldoende en goed opgeleid personeel in dienst heeft en een visie ontwikkelt op wat al tijdens de opvang mogelijk is.

Dat vereist fundamentele keuzes, zowel op beleidsvlak als binnen het opvangnetwerk. Als het beleid de omstandigheden kan creëren om meer kind- en gezinsgericht te werken, dan is er veel goodwill en goesting bij medewerkers om dat op het terrein te realiseren. Dit boek leert waarom dat nodig is, en probeert aan te geven hoe het kan. Zodat kinderen in de asielopvang eerst en vooral kind kunnen zijn.

April 2022

2. NAAR EEN KINDVISIE IN COCREATIE: METHODOLOGIE EN AANPAK

Een visie op begeleide kinderen in asielopvang ontwikkelen, dat was het doel van dit project tussen januari 2020 en juni 2022. Dit project kwam er op vraag van Fedasil, met financiering vanuit het Europees Fonds voor Asiel, Migratie en Integratie (AMIF) en cofinanciering vanuit het Kenniscentrum Gezinswetenschappen van de Odisee Hogeschool. Twee doelstellingen stonden centraal: de ontwikkeling van een gedragen beleidsvisie voor het begeleiden en beschermen van (begeleide) kinderen in het opvangnetwerk, en de ontwikkeling van een tweetalig vormings- en informatieaanbod voor medewerkers van alle opvangcentra.

Om deze doelstellingen te realiseren, werkten we in twee fasen. In de eerste fase wilden we zicht krijgen op de noden van gezinnen met kinderen in het opvangnetwerk, en de behoeften van opvangmedewerkers die deze gezinnen begeleiden. Dat deden we aan de hand van diepte-interviews in negen Belgische opvangcentra. In de tweede fase ontwikkelden we vanuit dat interviewmateriaal een gedragen visie op de kind- en gezinsvriendelijkheid van collectieve opvangcentra voor asielzoekers en een aantal vormingsmodules voor opvangmedewerkers. Dat deden we in cocreatie met mensen uit het opvangnetwerk in een lerend netwerk. Het hele project werd inhoudelijk begeleid door een stuurgroep van Fedasil, die tweemaandelijks bij elkaar kwam.

Dit project bouwde voort op de expertise uit een eerder Praktijk Wetenschappelijk Onderzoek (PWO) 'Veerkracht in beweging. Dynamieken van vluchtelingengezinnen versterken' (Groeninck *et al.*, 2019). In een aanvullende literatuurstudie focusten we op gezinnen met kinderen in opvangcentra, met bijzondere aandacht voor (kindvriendelijke) praktijken in andere Europese landen.

1 DE LEEFWERELD VAN KINDEREN IN DE ASIELCENTRA IN KAART BRENGEN

1.1 OOG VOOR VERSCHILLEN TUSSEN ASIELCENTRA

Om de leefwereld en noden van kinderen en gezinnen in de Belgische opvangcentra in beeld te brengen, deden we veldonderzoek in negen opvangcentra: drie van Fedasil in Regio-Noord (Vlaanderen), twee van Fedasil in Regio-Zuid (Wallonië), twee van Rode Kruis, één van Croix Rouge en één van Caritas. We onderzochten daarbij de leefwereld van kinderen en gezinnen, en brachten ook de ervaringen van de medewerkers mee in beeld. Een van de centra was tijdens het onderzoek in afbouw voor een op handen zijnde sluiting, wat ook inzicht gaf in de problematiek van transfers van bewoners door het openen en sluiten van opvangcentra, een frequent fenomeen in de opvangsector.

Bij de selectie van de centra wilden we de variatie in het opvangnetwerk optimaal in beeld te brengen. Daarom selecteerden we zowel kleine (< 175 bewoners), middelgrote (175-450 bewoners) als grote (> 450 bewoners) centra van de verschillende opvangpartners, met een beperkt of ruim aandeel gezinnen (van 10% tot meer dan 50% van de bewoners), gelegen in landelijke of stedelijke omgevingen. We onderzochten zowel permanente als tijdelijke centra en zorgden voor een spreiding tussen Vlaanderen en Wallonië. De selectie gebeurde in overleg met de stuurgroep en resulteerde in vier kleine, drie middelgrote en twee grote centra. Twee centra bevonden zich in een (zeer) stedelijke context, drie in een eerder kleine stad/dorpsomgeving en vier in een (afgelegen) landelijke omgeving. Drie van de onderzochte opvangcentra waren 'tijdelijke' opvangcentra. De centra boden ook een diversiteit aan infrastructurele contexten zoals een voormalig ziekenhuis, een militaire kazerne, een internaat, woonzorgcentra, een klooster, een psychiatrische instelling, een vakantiepark en een voormalig bankgebouw.

1.2 WIE INTERVIEWDEN WE?

In het project namen we 149 diepte-interviews af. We interviewden 58 ouders, 38 kinderen, 38 opvangmedewerkers en 15 experts. Bij de geïnterviewde gezinnen was er een grote diversiteit aan nationaliteiten, gezinsgrootte en gezinssamenstellingen. We interviewden kinderen en gezinnen uit Afghanistan, Algerije, Burkina Faso, Burundi, Colombia, DR Congo, El Salvador, Eritrea, Guinée, Irak, Iran (onder wie Koerden), Kameroen, Mali, Marokko, Palestina, Rusland (waaronder gezinnen uit Tsjetsjenië en Ingoesjetië), Rwanda, Soedan, Syrië (onder wie Koerden en Palestijnen), Venezuela en Yemen. De meest vertegenwoordigde nationaliteiten

waren DR Congo, El Salvador, Irak, Iran, Palestina, Rusland en Venezuela. De gezinnen hadden tussen één en zes kinderen. Negentien geïnterviewde ouders waren alleenstaande ouders (vijftien vrouwen, vier mannen). Enkele gezinnen bestonden uit drie generaties, waarbij grootouders eveneens in het centrum verbleven en soms een kamer deelden met ouder(s) en/of kinderen. Bij drie van de interviews waren drie generaties van het gezin gelijktijdig aanwezig.

De interviews werden afgenomen door twee vaste vrouwelijke en meertalige (Nederlands-Frans-Engels-Spaans) onderzoeksters (Katja Fournier en Kaat Van Acker). Zij kregen ondersteuning van een Spaanstalige jobstudente psychologie en een Franstalige mannelijke erkende vluchteling. Beiden kregen een voorbereidende vorming. Waar mogelijk gebeurden de interviews in het Nederlands, Frans, Engels of Spaans door de onderzoeksters. Met de hulp van tolken werden ook interviews afgenomen in het Spaans, Russisch, Arabisch, Tigrinya, Kurmanji (Koerdisch dialect) en Farsi.

We wilden de leefwereld en noden van kinderen en gezinnen in de opvang naast de beleving en visie van medewerkers in het opvangnetwerk leggen. Daarom namen we ook 38 diepte-interviews af van opvangmedewerkers in de negen onderzochte centra. Ook hier streefden we naar een grote diversiteit aan functies: medewerkers van de logistieke diensten, het onthaal, de medische dienst, de psychosociale begeleiding, de kinderwerking, de buurtwerking, de juridische proceduredienst, de schoolwerking, de sociale dienst, de animatiedienst, de psychomotorische begeleiding, de coördinatie en (adjunct-)directies. Deze meervoudige invalshoeken waren van groot belang om de leefwereld van de kinderen, gezinnen en opvangmedewerkers vanuit verschillende perspectieven te belichten.

1.3 DE VERWERKING VAN DE INTERVIEWS

Alle diepte-interviews verliepen aan de hand van semigestructureerde vragen en topiclijsten. Daarvoor ontwikkelden we verschillende interviewleidraden voor de experts, opvangmedewerkers, ouders en kinderen vanaf zestien jaar, kinderen tussen twaalf en zestien jaar en kinderen tussen zes en twaalf jaar. Bij de interviewleidraden voor de kinderen hielden we rekening met het ontwikkelings- en functioneringsniveau van de kinderen. Voor de jongere kinderen bevroegen we de beleving van de opvangsituatie aan de hand van een verhaal over een boom die moet wortelen in nieuwe aarde (Wiewauters & Van Acker, 2019). Het praten over de boom laat het kind toe om via de symbooltaal over zichzelf te vertellen zonder letterlijk over zichzelf te vertellen. Het creëert een veilige afstand ten opzichte van mogelijke traumatische inhoud (Janssens, 2010).

De interviewleidraden voor kinderen en gezinnen werden opgesteld in het Nederlands en vertaald naar het Frans, Engels en Spaans. Bij gesprekken met tolken werden de interviewvragen tijdens het interview mee vertaald. In elk van de interviews stelden we eerst een open vraag naar de beleving van het (gezins)leven in het centrum en gingen vervolgens in op negen verschillende domeinen: infrastructuur, opvoeding en ouderschap, onderwijs, procedure, vrije tijd, financiën, gezondheid, veiligheid en participatie (Kloosterboer, 2009; COA, 2018). Aan gezinnen vroegen we ook hoe een typische dag in het centrum voor hen verliep en hoe zijn hun verblijf in het centrum beleefden. Ten slotte peilden we naar voorstellen ter verbetering. Bij kinderen en adolescenten gebruikten we daarvoor een variant van de 'wondervraag' (Gundrum & Stinckens, 2010).

Alle deelnemers ondertekenden een geïnformeerde toestemming. Bij kinderen onder de zestien jaar vroegen we daar mondeling naar en ondertekenden de ouders de toestemming. We legden het opzet van het onderzoek vooraf uitgebreid aan de deelnemers uit. We koppelden de rol van de onderzoeksters duidelijk los van die van de personeelsleden in het centrum en van de asielinstanties. Specifieke aandacht ging naar een inleiding op kindermaat over het onderzoek en over het gebruik van de interviews, de mogelijkheid om niet op de vragen te antwoorden of om uit het onderzoek te stappen. Het ethische kader en de methodologie van het onderzoek kregen een positief advies van de Sociaal-Maatschappelijke Ethische Commissie (SMEC) van de KU Leuven. Waar mogelijk hielden we rekening met voorkeuren van deelnemers op het vlak van leeftijd en gender van onderzoeker en tolk. Onderzoekers namen steeds de tijd om zichzelf professioneel en persoonlijk voor te stellen en een vertrouwelijke sfeer te creëren. Tijdens de interviews deelden de mensen vaak vertrouwelijke informatie. Belangrijk daarbij was een reflexieve houding van de onderzoekers, die zich bewust waren van het mogelijke effect van hun eigen positionaliteit op het onthullen van deze informatie.

De kortste interviews duurden 25 minuten (enkele interviews met kinderen), de langste 3 uur en 40 minuten, met een gemiddelde duurtijd van zo'n anderhalf uur, zodat we écht kunnen spreken over diepte-interviews. Alle interviews werden opgenomen en integraal getranscribeerd (behalve bij twee interviews met jonge kinderen waar er geen toestemming was voor een opname en alleen de notities van het interview werden verwerkt).

Alle uitgeschreven interviews werden gecodeerd en verwerkt via een softwareprogramma voor kwalitatieve analyse (NVivo). Daarbij delen de onderzoekers interviews op in tekststukjes of betekenseenheden die inhoudelijke labels of codes krijgen. Tijdens verschillende codeerrondes zijn deze codes verfijnd en onderling afgetoetst, tot op het punt waarbij geen nieuwe codes meer nodig zijn en er dus een passende structuur of codeboom is gecreëerd.

2 **DE ONTWIKKELING VAN EEN KINDVISIE IN COCREATIE**

2.1 **SAMEN EEN VISIETEKST OPBOUWEN**

We bespraken tweemaandelijks de tussentijdse onderzoeksresultaten met de stuurgroep vanuit Fedasil, en koppelden de resultaten thematisch terug naar de opvangpartners in een tweetalig lerend netwerk. Naast het belang dat we hechten aan de beleving van kinderen, ouders en opvangmedewerkers zelf, was het een expliciete keuze om de visietekst en de aansluitende vormingen in cocreatie met het werkveld te ontwikkelen. De uitwerking van de visie voor een kind- en gezinsvriendelijke opvang en van de vormingen gebeurde in nauwe cocreatie met mensen uit de opvangsector en met experts in een lerend netwerk. Daarin waren 22 personen uit Vlaanderen en Wallonië betrokken: medewerkers van opvangcentra van alle betrokken opvangpartners (directies en medewerkers met veel ervaring in het begeleiden van gezinnen), medewerkers van de hoofdzetels van vier opvangpartners, de migratie- en kinderrechtexperts van het Kinderrechtencommissariaat en Délégué général aux droits de l'enfant, en het Platform Kinderen op de Vlucht.

Op een startbijeenkomst in december 2020 brachten we de Nederlandstalige en Franstalige partners samen om de eerste onderzoeksresultaten samen te bekijken. We bepaalden samen de belangrijkste pijlers van de visietekst en de prioritaire thema's voor de vormingen, met name veiligheid en gezinsdynamieken. Dat waren eveneens belangrijke en steeds terugkerende thema's in de interviews. Ze staan ook centraal in dit boek.

De volgende drie bijeenkomsten van het lerend netwerk (van januari tot mei 2021) ontdebelden we per taalgroep. Op elk van de bijeenkomsten verdiepten we samen de visietekst en bespraken we de ontwikkeling van de vormingspakketten rond veiligheid en gezinsdynamieken. De laatste bijeenkomst van het Lerend Netwerk in juni 2021 bracht alle partners samen in een tweetalige bijeenkomst voor een laatste validatie van de visietekst. Als gevolg van de coronacrisis vonden alle bijeenkomsten online plaats. Tijdens die periode (december 2020 tot juni 2021) hielden we ook bilaterale meetings met het Kinderrechtencommissariaat en met de opvangpartners Caritas, Croix Rouge, Fedasil en Rode Kruis. We stelden de finale visietekst in februari 2022 voor op twee online studiedagen, in het Nederlands en in het Frans.

2.2 VAN VISIE NAAR VORMING

In het najaar van 2021 ontwikkelden we drie vormingspakketten: een algemene vormingsmodule over de kindvisie, één over ondersteunen van ouders en gezinsdynamieken en één over veiligheid. De inhoud is gebaseerd op het interviewmateriaal, om maximaal aan te sluiten bij de dagelijkse realiteit van opvangmedewerkers. Op basis van het veldwerk en de literatuurstudie ontwikkelden we een aantal oefeningen en maakten ook dankbaar gebruik van bestaande materialen en methodieken. Voor de vorming rond veiligheid werkten we samen met Défense des Enfants-International (DEI), die materiaal ontwikkelden rond veiligheid in opvangcentra in het kader van het project Becoming Safe. We vertaalden een deel van hun materialen en pasten ze aan dit project aan.

Dit boek biedt een selectie van de bevindingen uit de interviews en de kennis, oefeningen en methodieken uit de vormingen. De kennis, oefeningen en methodieken combineren inzichten uit verschillende hulpverleningsmodellen en visies. We geloven dat een diversiteit aan kennis, methodieken en oefeningen vanuit een diversiteit van hulpverleningsmodellen en visies het meest recht doet aan de gelaagdheid en de complexiteit van de achtergrond en noden van gezinnen en opvangmedewerkers.

Het boek weerspiegelt zo de kracht van praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek: vanuit een combinatie van diepgaand terreinonderzoek en literatuuronderzoek kennis en handvatten aanreiken voor ondersteuning van en concrete verandering in het werkveld.

3. KINDERTIJD EN OUDERSCHAP IN DE OPVANG

Hoe leven kinderen in collectieve asielcentra? Hoe beleven ze hun verblijf en hun kindertijd? Hoe voed je als ouder kinderen op na de vlucht, maar zonder zekerheid over een toekomst in de nieuwe samenleving? Hoe leef je samen als gezin op één kamer? In dit hoofdstuk geven we een stem aan de kinderen en ouders in de opvang, en aan de opvangmedewerkers die hen begeleiden.

Collectieve asielcentra zijn immers bijzondere plaatsen, met een heel aparte ruimtelijke en tijdsomgeving. Ze vormen een totaal atypische leef- en opvoedingsomgeving voor gezinnen en kinderen. Vaak worden collectieve opvangcentra omschreven als 'totale instituties'. Volgens socioloog Erving Goffman (1961) zijn dat plaatsen waar grote groepen individuen met een aantal gedeelde kenmerken worden samengebracht en een sterk gestructureerd leven leiden, afgesneden van de maatschappij. Alle aspecten van het leven gebeuren er op dezelfde plaats, onder dezelfde autoriteit. Alle dagelijkse activiteiten vinden plaats in groep, waarbij alle leden op dezelfde manier behandeld worden en dezelfde taken moeten uitvoeren.

Open asielcentra zijn niet over de hele lijn totale instituties, maar ze vertonen er wel heel wat kenmerken van. Slapen, eten en dagelijkse hygiëne, maar vaak ook taallessen, werk (binnen het centrum), de eerste medische opvolging, psychosociale opvolging of vrije tijd, dat alles gebeurt in het opvangcentrum. Bewoners krijgen een sterke groepsbehandeling, met voor elke asielzoeker in principe dezelfde regels en eenzelfde basishulpverlening. Het gemeenschappelijke leven ligt vast in tijdschema's met gereguleerde toegang tot ruimtes en medewerkers, al bestaan er informele ruimtes en tijden die erbuiten vallen. Dat collectieve leven vormt zeker voor kinderen en gezinnen een heel specifieke setting, die het normale gezinsleven en de normale kindertijd onder druk zet.

1 **KINDERTIJD IN EEN OPVANGCENTRUM**

1.1 **KIND KUNNEN ZIJN**

Kinderen in asielopvang moeten in de eerste plaats kind kunnen zijn. Kunnen spelen met andere kinderen is daar een vanzelfsprekend onderdeel van. Als ze in een centrum beschikbaar zijn, behoren een trampoline, de speeltuin, de zandbak of de moestuin tot de favoriete plekken van kinderen.

I: "En wat vind jij het leukste hier in het centrum?"

R: "In de zandbak spelen. En ook in mijn kamer een beetje blijven."

– Meisje, uit Palestina, 7 jaar

Een van de voordelen van collectieve centra voor kinderen is de kans dat ze andere kinderen vinden. Als er andere gezinnen met kinderen zijn in eenzelfde leeftijdsgroep, dan hebben ze (soms veel) speelkameraadjes. Solidariteit tussen kinderen kwam regelmatig terug in de interviews. Kinderen die al langer in het centrum verblijven, wijzen de weg aan nieuwkomers en betrekken hen actief.

"Toen ik hier de eerste dag kwam, dacht ik dat ik het enige kind zou zijn dat hier zou zijn. En toen de tweede dag en de derde dag, kwamen er veel kinderen en ik speelde veel, het was een verandering voor mij."

– Meisje, uit Venezuela, 12 jaar

"Meestal zijn ze wel echt heel lief voor elkaar, omdat ze dat zelf ook hebben meegeemaakt: van 'ik ben hier ook nieuw geweest en ik kende hier ook niemand'... Dat ze zo wel wat proberen om die gasten er dan zowat bij te trekken. Dus dat is wel leuk om te zien."

– Opvangmedewerker

1.2 **RUZIES EN PESTGEDRAG**

Kinderen in opvangcentra maken zoals alle kinderen ook regelmatig ruzie. Ze leven dicht op elkaar in een nieuwe omgeving, spreken (nog) niet dezelfde taal en hebben weinig eigen bezittingen. Ruzies kunnen oplaaien wanneer kinderen speelgoed samen moeten gebruiken en delen, wanneer regels nageleefd moeten worden of wanneer dat niet gebeurt, wanneer ze worstelen met het onvermogen om hun emoties gepast uit te drukken in taal of wanneer korte lontjes ontbranden. Soms slaan ruzies tussen kinderen ook over naar de ouders of zelfs naar (culturele of nationale) gemeenschappen binnen het centrum.

Net zoals in scholen is ook pesten een risico in de asielopvang. Kinderen die op een of andere manier als ‘anders’ gepercipieerd worden, zijn daar kwetsbaar voor. Soms ontstaan er ook complexere vormen van pestgedrag. Zo had een jongen seksueel overschrijdend gedrag meegemaakt in het centrum. Dat was bekend bij de andere kinderen, die hem daarmee uitlachten.

“Want vroeger, ik heb vrienden maar niet nu, niet meer, want ze spelen vieze spelletjes en vieze filmpjes. Dat is alles. En wanneer er is probleem gemaakt met de mama van (naam), ik speel niet met zij, (naam) en (naam) en (naam). En ook (naam). Maar gewoon ik speel met de andere kindjes die kleiner dan mij zijn.”

– Jongen, uit Palestina, 9 jaar.

De goede en slechte relaties die ontstaan tussen kinderen binnen het centrum worden meegenomen naar school en naar eventuele vrijetijdsactiviteiten en vice versa. Dat maakt kinderen die gepest of uitgesloten worden in één bepaalde context bijzonder kwetsbaar. Ze voelen zich nergens nog bij horen.

1.3 ÉÉN KAMER ALS (T)HUIS

Met de ouders leven in één kleine kamer is een van de grootste uitdagingen voor gezinnen en voor kinderen, zeker als ze ouder worden.

“Ik keek naar de kamer. Die is zo klein, ik dacht zo van ‘wat?’ ‘Gaan wij zo hier leven of wat?’”

– Meisje, uit DR Congo, 14 jaar

Alleenstaande asielzoekers slapen meestal in gedeelde kamers of slaapzalen. Gezinnen hebben een eigen kamer. Die kamer is voor gezinnen de enige ruimte die niet toegankelijk is voor anderen. Formeel moet elke slaapkamer minimaal vier vierkante meter slaapruiimte per bewoner bieden en in totaal minstens acht vierkante meter groot zijn. Hoewel er voor gezinnen dus wel een minimale vorm van afscherming naar de buitenwereld is, is de privacy binnen het gezin uitermate beperkt. Het gebrek aan privacy leidt vaak tot spanningen in het gezinsleven.

“Soms zijn we meer geïrriteerd omdat wij elkaar elke dag, dag in dag uit, zien in die kleine kamer, dus dan zijn we denk ik meer geïrriteerd en soms vechten ik en mijn zus dan.”

– Meisje, uit Rusland, 12 jaar

Dit meisje getuigde ook over de nood van zowel kinderen als ouders om af en toe alleen te kunnen zijn: “Dan ga ik naar buiten zodat bijvoorbeeld mijn mama en papa alleen kunnen zijn of dan gaan zij soms wandelen, dan kunnen wij een beetje alleen zijn.” Om opnieuw een gevoel van privacy en vertrouwelijkheid op te

bouwen, kiezen ouders er soms voor om hun kinderen buiten de kamer te laten spelen of rondwandelen. Dat leidt soms tot spanningen in de relatie met de hulpverleners, die het gevoel krijgen dat ouders hun verantwoordelijkheid doorschuiven (zie hoofdstuk 4).

“Ik heb vooral soms het gevoel dat de ouders denken dat wij, misschien cru om te zeggen, dat wij wel een kinderopvang zijn voor hun kinderen. Ik merk heel vaak dat de ouders gewoon zeggen: ‘Kijk, doe maar. Mijn kinderen lopen hier rond, er lopen hier begeleiders rond. Zij gaan wel voor mijn kinderen zorgen.’”

– Hulpverlener

Ondanks de moeilijke levensomstandigheden spannen sommige gezinnen zich in om van de kamer (een beetje) een thuis te maken. Plantjes onderhouden, kamers behangen, foto's ophangen of iets te eten of drinken hebben in de kamer om mensen te kunnen ontvangen. Het zijn deze kleine symbolen van huiselijkheid die processen van *homing* symboliseren (Boccagni, 2016; Beeckmans & Geldof, 2022). Vaak staan deze vormen van *home-making* op gespannen voet met huisreglementen, brandveiligheidsvoorschriften en daarmee samenhangende kamercontroles die een eigen inrichting van de kamer verbieden.

1.4 ETEN WAT DE POT SCHAFT?

In vele collectieve asielcentra kunnen vluchtelingen geen eigen maaltijd bereiden. Dat was ook zo in zeven van de negen centra in dit onderzoek. Bewoners zijn verplicht om te eten wat de pot schaft, of juist: waarin de catering voorziet. Zeker gezinnen vinden dat lastig, omdat kunnen koken voor elkaar, eten maken voor de kinderen en eventueel samen de maaltijd nuttigen belangrijke aspecten van de familiedynamiek vormen. We spraken verschillende kinderen die het eten écht niet lustten en weigerden te eten, wat bij hun ouders en hulpverleners ongerustheid over de gezondheid en groei van deze kinderen oproept.

“Als dat toegelaten was zou ik alle dagen iets voor mijn kinderen klaarmaken. De kinderen eten hier bijna niets. De kinderen zijn vermagerd, vooral de kleinste. Het eten van hier, ze zijn het niet gewoon. Kinderen zijn sowieso moeilijke eters en als zij ook totaal nieuwe gerechten krijgen, dat is een ramp. Ik begrijp dat dat, ja, eten van hier is, dat ieder land zijn eigen gerechten heeft, maar sorry, kinderen zijn dat niet gewoon. Mijn kleinste was altijd ziek voor de quarantaine. Hij was constant ziek en is twee keer opgenomen in het ziekenhuis. Daar is toen bloed getrokken en de dokter zegde: ‘Die moet vloeibaar eten krijgen, soepen’. Maar wat kan ik hier zonder keuken?”

– Moeder, uit Rusland (Tsjetsjenië), 4 kinderen

In sommige asielcentra bestaat ondertussen, ook op vraag van de bewoners, de mogelijkheid om gedeeltelijk of volledig zelf maaltijden te bereiden in een

bewonerskeuken. Zelf kunnen koken heeft veel voordelen: het bevordert de zelfredzaamheid, ondersteunt ouders in hun ouderrol en laat toe dat ze een deel van de cultuur en de tradities kunnen doorgeven. Kortom, het zorgt voor een vorm van 'normaliteit' in het dagelijkse leven. Wanneer er geen zelfkookmogelijkheden zijn in een centrum, proberen veel ouders binnen de beperkingen creatieve oplossingen te zoeken om hun kinderen (genoeg) te doen eten.

1.5 COLLECTIEF SANITAIR VAAK EEN PIJNPUNT

In de meeste centra is ook het sanitair collectief. Slechts in een aantal centra (drie van de negen, in dit onderzoek) hebben kamers een eigen toilet en heel soms beschikken gezinnen over een douche in de kamer. Vaak zijn die kamers dan voorbehouden voor personen of gezinnen met specifieke medische zorgen. De toegang, hygiëne, veiligheid en het correct gebruik van de collectieve sanitaire ruimtes horen bij de meest voorkomende klachten van kinderen en gezinnen.

"Maar dat is moeilijk want, kijk, om halfzeven moeten alle kinderen opstaan en om half acht is de schoolbus en in dat uur moeten ze alles doen. Gaan plassen, ochtendtoilet doen, ontbijten, zich aankleden en dan lopen alle kindjes van alle gebouwen naar de wc's. Dus dat is een rij. Er zijn maar twee wc's voor veel mensen, dus daar is het niet altijd proper en schoon en hygiënisch. Daar kan je altijd plassen zien. Kindjes zijn niet altijd accuraat en je weet het, ze kunnen ernaast [plassen]."

– Moeder, uit Rusland (Tsjetsjenië), 6 kinderen

Niet kunnen kiezen wanneer men een douche kan nemen, wachtrijen (zeker voor het vertrek naar school) of niet kunnen douchen wanneer het heel warm weer is, dat alles veroorzaakt ongemak en onvrede. In de interviews weerklonk de algemene wens voor een makkelijke toegang tot schoon sanitair. Alleenstaande ouders signaleren ook extra uitdagingen, met een bijkomende genderdimensie. Een alleenstaande papa uit Syrië vertelt over zijn dilemma rond het douchen van zijn dochter:

"Neem ik een douche van de mannen, dan moet zij in de douche van de mannen. Ik kan niet in de douche van de vrouwen natuurlijk. Dan moet ik elke keer toestemming vragen van alle mensen die in de douche zitten, dan moeten ze dat vrijmaken voor mij."

– Alleenstaande vader, uit Syrië, 2 kinderen

Collectief moeten eten en gebruikmaken van gedeeld sanitair grijpt sterk in op het levensritme in het centrum en op privacy. Ook bijna alle andere activiteiten in het centrum verlopen in voortdurend gezelschap van anderen. Dat maakt het voor kinderen en gezinnen allesbehalve vanzelfsprekend om zich thuis te voelen of een thuis te maken binnen een collectief opvangcentrum. Een moeder vatte dat treffend samen:

“Het is niet comfortabel, het is niet zoals thuis. Het is niet zoals wij graag willen leven hier. We zijn onder controle. Wij moeten doen hoe het kamp ons commandeert. Dat moeten wij doen, bijvoorbeeld eten is op dat uur, de douche is op dat uur, we moeten terug avond dineren om dat uur, we mogen op dat uur gaan douchen. Dus we mogen niets doen op ons eigen gemak, het is niet comfortabel. Het is niet zoals we weten in ons eigen huis.”

– Alleenstaande moeder, uit Palestina, 2 kinderen

1.6 KINDEREN ZIJN AMBIVALENT

In de verhalen van jongere kinderen in de opvangcentra weerklonk vaak een ambivalente beleving. Aan de ene kant is het opvangcentrum een positieve plek met veel speelmogelijkheden en speelkameraadjes. Tegelijk is het ook een tijdelijke plek, met weinig privacy, soms weinig mogelijkheden, gebrek aan lekker eten en meer spanningen in het gezin. Kinderen spelen soms met die ambivalentie, zoals dit Algerijnse meisje dat een bijnaam gaf aan het centrum. In plaats van Fedasil noemde ze het *foudasil* of de ‘waanzin van asiel’.

“Wat vind je van het centrum? Vind je het leuk of niet?”

“Het is een grote kaka... nee, ik maak maar een grapje, het is een paradijs hier met de tuin. Maar het centrum is een grote kaka.”

– Meisje uit Algerije, 8 jaar

Bij tieners weerklonk vaker een gevoel van schaamte over het feit dat ze in een centrum leven. Ze spraken er liever niet over met vrienden op school, terwijl kleinere kinderen juist wel andere kindjes wilden uitnodigen in het centrum.

2 ouderschap uitgedaagd

Dat collectieve asielcentra bijzondere plaatsen zijn, geldt voor de ouders misschien nog meer dan voor de kinderen. In de collectieve opvang staat het gezinsleven onder druk en wordt hun ouderschap uitgedaagd. Tegelijk geven de kinderen hun vaak net de kracht om door te zetten.

2.1 EEN BETER LEVEN VOOR DE KINDEREN

“Ik had heel veel symbolen in mijn leven vroeger. Maar nu, het enige dat ik heb, is de opvoeding van mijn dochter. Ik heb alles in mijn leven verloren. Ik was zelf ondernemer in een kleine fabriek, een paar mensen werkten voor mij. Ik had een huis, een auto, ik had een mooie vrouw. Ik heb het allemaal door het regime verloren. En het enige wat ik nu heb, is mijn dochter. Ik wil alleen op mijn dochter passen, zodat zij groot kan worden, zodat ze

kan groeien en een goede vrouw kan worden aan de universiteit. Nu is zij mijn symbool. Ik kijk naar haar, dit is het beste voor mij, dit is alles wat ik heb, alles wat ik nodig heb.”

– Alleenstaande vader, uit Iran, 1 dochter

Een beter leven opbouwen voor hun kinderen in een veilig land is de vurigste wens van vele ouders die zijn moeten vluchten. Tegelijkertijd vragen ouders zich geregeld af of ze wel de juiste beslissing hebben genomen om naar hier te komen. Aan de ene kant weten ze maar al te goed dat ze gevlucht zijn om hun gezin in veiligheid te brengen en een toekomst te geven. Aan de andere kant knaagt de verantwoordelijkheid voor deze keuze omdat de vlucht en het parcours in het onthaalland vaak moeilijker verlopen dan verwacht. Sommige gezinnen zouden niet gevlucht zijn als ze geen kinderen hadden. Het offer van de ouders gaat dan gepaard met rouw over het achtergelaten leven. Hoe langer de asielprocedure aansleept, hoe vaker er momenten van twijfel kunnen ontstaan.

“Ik ben trots, soms, niet altijd. Soms zeg ik dat ik trots ben omdat ik mijn werk heb opgeofferd, alles voor mijn zoon, maar soms praat ik tegen mezelf, zeg ik tegen mezelf: ‘Misschien heb ik een fout gemaakt door die stap te nemen.’ [...] Soms denk ik: ‘Ik had hier niet normaal moeten komen, ik had thuis moeten blijven’, maar als ik mijn kind zie lijden, zeg ik: ‘Misschien ga ik lijden zodat hij, misschien op een dag, zijn lijden zal stoppen”.

– Vader, uit Marokko, 2 kinderen (zoon zwaar ziek).

Alle ouders die we interviewden hechten belang aan het welzijn, de opvoeding en de toekomst van hun kinderen. Een rode draad doorheen het onderzoek is hoe belangrijk de ouderrol is voor vluchtelingenouders. Het ondersteunen van de ouder(s) in hun ouderrol is dan ook van fundamenteel belang voor hun zelfbeeld en voor de gezinsdynamieken. Inzicht in de specifieke uitdagingen van het leven in een collectief opvangcentrum voor ouderschap is daarom cruciaal.

2.2 EEN STERK VERANTWOORDELIJKHEIDSGEVOEL

De huidige context van de collectieve opvang beperkt ouders in hun controle over hun ouderschap en in hun *parental agency* (Lietaert *et al.*, 2019). Ouders moeten vaak en veel toestemming vragen aan het personeel voor beslissingen die in normale gezinssituaties uitsluitend onder hun ouderlijke verantwoordelijkheid zouden vallen, zoals eten, gezondheid of vrijetijdsbesteding. Vaste tijdschema's reguleren het leven in vele collectieve opvangcentra. Het gebrek aan controle daarover heeft een negatieve impact op het welzijn van ouders.

Ouders worstelen met een zwaar verantwoordelijkheidsgevoel om kinderen 'veilig te houden', maar botsen daarbij voortdurend op beperkingen: de kamer is te

klein om harmonieus met elkaar om te gaan, het centrum te onoverzichtelijk om veilig te zijn.

“Ouders hebben zelf heel veel stress, die hebben zo die kinderen die heel de dag aan hun hoofd zitten te zagen... dus die hebben zo iets van: ‘Ga maar buiten spelen. Er zijn andere kindjes buiten, ga maar spelen’. Maar daardoor is er heel weinig ouderlijk toezicht en wordt er ook heel veel naar assistenten gekeken van ‘Los het maar op’, waardoor dat er denk ik ook... al die kinderen die doen hier heel veel waar dat die ouders gewoon niets van weten. In die zin is dat, ja, vind ik dat niet zo veilig.”

– Hulpverlener

Het wegvallen van een (familiaal) netwerk betekent het verlies van steunfiguren. Heel wat ouders zijn gewend dat ouderschap en opvoeding mee door de familie of zelfs de ruimere gemeenschap gedragen worden. De afwezigheid van grootouders, tantes en nonkels werpt deze ouders terug op hun kerngezin. Ze voelen zich alleen met praktische en emotionele vragen omtrent ouderschap.

“Ik voel me erg verantwoordelijk, ik voel ook dat ik veel aandacht moet schenken, want als ik gewoon probeer mijn ogen te sluiten en doe alsof ik niet zie wat ze doen, kan ik ze kwijtraken. Dus voel ik me nog verantwoordelijker, dat ik nog meer moet handelen. Ik had [in het land van oorsprong] minder het gevoel dat ik ze met een vergrootglas moest opvolgen, omdat ze veel in huis waren. En ze hadden tantes, neven, ze konden ook met hen optrekken. Er was ook nog de kerk waar ik heen ging. Er waren een heleboel dingen die hen bezighielden, om hen gerust te stellen, om zeker te zijn dat het goed met hen ging en dat wij achter hen stonden.”

– Alleenstaande mama, uit DR Congo, 3 kinderen

Een familiaal en/of cultureel verwachtingspatroon dat “it takes a village to raise a child” staat haaks op de nucleaire-familiebenadering in België. Het botst soms ook met de verwachtingen van hulpverleners dat ouders in de asielopvang de volledige verantwoordelijkheid voor hun kinderen moeten opnemen. Zo ontstaat een spanningsveld tussen opvangmedewerkers die vinden dat ouder(s) meer met hun kinderen moeten bezig zijn, terwijl ouder(s) het idee hebben dat ze nog nooit zo veel met de opvoeding bezig zijn geweest omdat de uitdagingen zo complex en meervoudig zijn.

Bij het wegvallen van het familiale netwerk kijken gezinnen naar de opvangmedewerkers voor steun. Sommige ouders begrijpen niet waarom hulpverleners hen niet meer ondersteunen, bijvoorbeeld door activiteiten voor kinderen te organiseren of transport van en naar de school. Omgekeerd hebben medewerkers vaak weinig tijd en ruimte om die ondersteuning op te nemen. Een rol als co-opvoeder of gezinsondersteuner voelt voor velen ongemakkelijk, omdat ze vertrekken vanuit verwachtingen tegenover de ouders die gekleurd zijn door de

verantwoordelijkheden van ouders in een kerngezin. Ook het idee van ‘gezonde professionele afstand’ maakt nabijheid moeilijker. Bovendien leeft bij opvangmedewerkers de gedachte dat het leven in een asielcentrum moet voorbereiden op het leven in de Belgische maatschappij, en dat men ouders zo veel mogelijk wil verzelfstandigen.

Ouders in de opvang en opvangmedewerkers hebben dus wederzijds vaak andere verwachtingen over ‘zelfstandig’ of ‘verantwoordelijk’ ouderschap. Dat leidt tot spanningsvelden. Bij een aantal hulpverleners leeft het idee dat ouder(s) meer hun verantwoordelijkheden moeten nemen, terwijl ouder(s) zelf het gevoel hebben dat ze hun verantwoordelijken niet kunnen/mogen opnemen.

2.3 LEVEN TUSSEN VERSCHILLENDE OPVOEDINGSSTIJLEN

Specifiek aan opvoeden in een collectieve context is dat de opvoeding sterk beïnvloed wordt door groepsdynamieken. Ouders komen in asielcentra voortdurend in contact met andere opvoedingsstijlen en gewoontes. Ze zijn als ouders met hun opvoedingspraktijken ook constant zichtbaar voor anderen, en dus onderworpen aan de blik en het oordeel van anderen. De invloed van ‘buitenaf’ stopt niet zolang er geen erkenning is, noch in de tijd, noch in de ruimte. Zowel kinderen als hun ouders merken de invloed van buitenaf op en voelen de nood om deze invloed te beperken of tegen te gaan.

“Het is helemaal niet goed, omdat eerst en vooral, je kan een kind moeilijk opvoeden in een opvangcentrum, want je voedt het zelf niet op eigenlijk. Die zit heel de tijd met andere kinderen en die ziet ook andere dingen. Bijvoorbeeld, mijn broertjes waren niet zo. Vroeger luisterden ze als je zei bijvoorbeeld: ‘Kom zitten hier’ of ‘Doe dat’. Dan luisterden ze, maar nu... (...) En ook nog iets, ze spelen enkel met Arabische jongens en we willen dat ze Nederlands leren en dus zo kunnen ze ook niet goed studeren. We hebben ook schrik als je in een opvangcentrum zit, weet je ook nooit wie de andere mensen zijn, dus we hebben ook schrik als iemand hem misbruikt ofzo. Voor mij is het belangrijkste in mijn hele leven mijn kleine broertjes, dat zijn de belangrijkste punten in mijn leven. Voor mij zijn ze ook een rode grens, dus niemand mag die grens overschrijden. Het is voor mij echt een rode lijn. Want ik vind het helemaal niet fijn dat een kind hen slaat, maar ik zeg ook niet dat zij geen reactie hebben. Ze slaan misschien ook terug, maar dat is ook heel slecht. En dat is iets dat we dagelijks meemaken en het maakt mij ook heel moe want ik zie dat ze elkaar slaan en dat is helemaal niet goed.”

– Oudste zus uit gezin met 5 kinderen en alleenstaande moeder, uit Irak, 23 jaar

De ouders in de centra ontwikkelen daarom tactieken om de opvoeding zo veel mogelijk zelf te blijven vormgeven, zodat ze hun eigen waarden kunnen doorgeven, maar ook bescherming kunnen bieden. Veel ouders vertelden over hun strategieën om de (negatieve) invloed van buitenaf te kaderen of te beperken:

kinderen afschermen door ze in de kamer te houden, veel met de kinderen praten of zorgen dat de andere kinderen bij hen op de kamer komen spelen zodat ze zelf controle kunnen uitoefenen op de omgang tussen kinderen.

“Omdat we ons in het centrum bevinden met elke soort, elke kwaliteit van kind. Er zijn kinderen van wie de ouders niet weten hoe ze respect moeten tonen aan de ouderen of de jongeren. Het is niet de oplossing om het kind op te sluiten in de kamer of om bepaalde personen niet te zien. Het beetje tijd dat ik 's avonds heb, spreken we met elkaar, elke dag, ik praat met hen, ik praat met hen, ik praat met hen, om te zeggen dat er nog veranderingen zijn met betrekking tot hun omgang met anderen. Ik leg haar uit dat het de invloed van de buitenwereld is die in het gedrag van mijn dochter, in het centrum, is binnengedrongen.”

– Alleenstaande moeder, uit DR Congo, 2 kinderen

2.4 WACHTEN, OF DE IMPACT VAN DE ASIELPROCEDURE

Ouders op de vlucht leven in een tussenruimte qua ruimte en tijd, zeker in het begin van hun parcours in het onthaalland. Ze hebben ‘bed, bad, brood’, maar geen (t)huis. De opvangcentra waar ze verblijven zijn vaak weinig geïntegreerd in het lokale sociale netwerk en in het sociale leven. Ze bevinden zich ook in een tussenruimte qua tijdsperspectief. Hun aanvraag is in behandeling, zonder dat ze weten wanneer ze een beslissing krijgen en of ze mogen blijven. De lange procedures zetten ouders vast in limbo, in een tussenperiode van wachten en onzekerheid, die hun ouderschap en henzelf onder druk zet.

“Het doodt ons. Wachten maakt ons kapot, het maakt ons kapot, het maakt ons kapot. Maar zoals ik je al zei, ik ben een sterke vrouw. Het doodt ons, echt.”

– Alleenstaande moeder, uit Palestina, 3 kinderen

3 VERSCHUIVENDE GEZINSROLLEN

Het leven in de uitzonderlijke omstandigheden van een collectieve asielopvang, in een periode van wachten en onzekerheid, heeft ook een impact op de gezinsrollen en -relaties. De combinatie van omstandigheden doet de rollen van invulling veranderen en de relaties tussen de gezinsleden onderling verschuiven.

3.1 GEZINSRELATIES ONDER DRUK

Ouders merken dat hun kinderen veranderen door het leven tijdens en na de vlucht. Ze merken dat hun kind(eren) vaker ‘vieze woorden’ gebruiken en dat woede- en/of angstaanvallen frequenter plaatsvinden. Ze worstelen met de vraag hoe

ze hun kinderen kunnen ondersteunen. Een bepaald gevoel van onmacht sijpelt door bij de ouders die zich minder sterk in hun ouderlijke rol gaan voelen.

“Nu weet ik het niet meer. Vroeger was het goed, daar was ik naar op zoek, maar nu zeg ik soms tegen mezelf: ‘Maar waarom heb ik kinderen gekregen?’ Het is niet gemakkelijk, ik zit hier vast. Er zijn van die maanden dat het door mijn hoofd gaat. Als ik dat niet had, zou het leven niet zo zijn en zou ik een heleboel dingen doen. En dus moet ik hier blijven en dat is vanwege de kinderen”.

– Moeder, uit Eritrea, 2 kinderen

Kinderen merken dat ook zelf op. Ze zijn zich soms ook bewust dat ouders niet meer evenveel kunnen of mogen doen in de context van de opvang.

“Soms als mijn broers ze iets vragen dat een beetje ingewikkeld is om te doen, grijp ik in en zeg ik: ‘Luister, nee, dat kan ik niet aan papa of mama vragen’, want in het centrum kunnen de ouders dit niet doen.”

– Jongen, uit Palestina, 9 jaar

Ons onderzoek bevestigde dat kinderen soms worstelen met het (niet) weten en verwerken van bepaalde zaken. De kinderen hebben hun eigen ervaringen van het vluchtverhaal, maar zijn zich tegelijk vaak bewust van de beleving van hun ouders. Ze weten vaak meer dan de ouders denken (Groeninck *et al.*, 2019). Dat brengt een complex web van weten, niet weten, onbewust weten en niet willen weten met zich mee (De Haene *et al.*, 2012).

I: “Praten jullie daar [de asielpcedure] soms over met je mama?”

R: “Nee. Mijn mama praat daarover met mijn nonkel en mijn papa.”

I: “Maar jij hoort dat?”

R: “Ja ik hoor dat. Als ik in slaap val, ik hoor dat nog. En als ik heel de tijd met mijn tablet speel, hoor ik dat.”

– Meisje, uit Palestina, 7 jaar

In de interviews hoorden we geregeld vertellen over het ‘doorsijpelen’ van familiegeheimen (Tisseron, 1994). Familiegeheimen zijn een universeel fenomeen, maar ze komen vaker voor bij families of gezinnen waarin zich traumatische ervaringen hebben voorgedaan die schaamte of andere sterke emoties hebben uitgelokt, zoals dikwijls het geval is bij vluchtelingengezinnen. Familiegeheimen kunnen een manier zijn om voor elkaar te zorgen of elkaar te beschermen (Groeninck *et al.*, 2019; Van Acker *et al.*, 2022), maar ze kunnen ook tot gevolg hebben dat kinderen in onveiligheid leven en leren om te zwijgen. Ze kunnen ook leiden tot situaties waarbij kinderen zich inbeelden wat er voor hen verborgen wordt en zich daaraan aanpassen. De timing en de manier waarop men ervaringen met kinderen deelt zijn ontzettend belangrijk (Dalgaard & Montgomery, 2015) (zie hoofdstuk 4).

3.2 OUDERROLLEN DIE NOODGEDWONGEN VERANDEREN

Door de vlucht, het uiteenvallen van gezinnen en het verblijf in de opvang verschuiven traditionele gezins- en genderrollen. Ouders moeten soms taken opnemen die ze in het land van herkomst niet opnamen, zoals moeders die als gevolg van de culturele verwachtingspatronen en de oorlogssituatie niet gewend waren om de contacten met de school en of met andere externen verzorgen, of buitenshuis te gaan winkelen.

“Maar nu ze gaat veel naar buiten. [...] Dus nu voelt ze ook dat ze iets doet voor ons. Mijn vader zegt tegen haar: ‘Ah ja, ik ga naar die afspraak en zo. Ik ga geld laten, koop die ding voor mij, ik heb dat nodig. Haal dat van die winkel en zo.’ Dus ze gaat naar buiten, ze neemt de tram alleen nu, ze gaat naar verschillende plekken, ze kijkt dingen buiten. Ze voelt eigenlijk dat ze iets doet. Dus ik ben echt daar blij van.”

– Meisje, uit Marokko, 17 jaar

De vader binnen dit gezin deelt ook zijn perspectief op deze verschuiving:

“Misschien probeer ik nu nog mijn vrouw en dochter sterker te maken om de situatie aan te kunnen. Voordien was ik het die alle lasten droeg, want thuis had ik een salaris, ik was verantwoordelijk in mijn werk. Het is een trots om daar een verantwoordelijkheid te hebben en als je alles verliest, is het moeilijk. Nu probeer ik mijn familie sterk te maken, zodat we veel dingen aankunnen. Omdat ik niet alleen voor ze kan zorgen.”

– Vader, uit Marokko, 2 kinderen

Daarnaast zagen we ook frequent voorbeelden van vaders die meer en andere zorgtaken opnemen doordat daar, in de afwezigheid van betaald werk, meer tijd voor is gekomen.

“Dat maakt niet uit of ik het graag doe of niet, ik stel zelfs geen vragen daarover. Dat moet. Wat er moet, moet er gebeuren. En vroeger moest ik werken, ik had ander leven vroeger. In mijn land moest ik werken, dat was mijn functie. Hier werk ik niet dus ik help mijn vrouw met huishouden.”

– Vader, uit Rusland (Ingoesjetië), 3 kinderen

Zeker alleenstaande moeders of vaders zijn gedwongen om ook de opvoedings- en zorgtaken op te nemen van de afwezige ouder. Denk aan de vader die zijn dochter moet begeleiden bij het douchen (zie p. 33) of deze vaders die worstelen met het haar en de kleren van hun dochters.

“Om eerlijk te zijn, ik deed dat vroeger niet... Mijn plicht was om te werken en alles buiten het huis te doen, niet in het huis. In het huis bracht mijn vrouw mijn kinderen naar school en alles. Maar nu sta ik voor alles in, begrijp je? Het is moeilijk. Vooral het meisje, haar meenemen om te douchen, dat is moeilijk. Haar haar vastmaken, ik weet het niet. Het is moeilijk, maar het lukt me, begrijp je? Ik probeer een beetje bij beetje.”

– Alleenstaande vader, uit Palestina, 2 kinderen

"Weet je wat is het probleem? Misschien komt door mijn gedachten. Ik weet niet wat moet ik kopen voor mijn dochter, weet je? En als ik iets koop, altijd ik maak vergissing, snap je. Dat ik kleding koop en het is niet goed en ik moet nog andere kopen. Het komt door allemaal... Ik ben geen moeder. Het komt daardoor."

– Alleenstaande vader, uit Iran, 1 dochter

In de wetenschappelijke literatuur over vluchtelingen is er weinig aandacht voor de verschuivende gezinsrollen en voor de rol van vaders en hun visie op opvoeding (Roer-strier *et al.*, 2005; Papadopoulos & Gionakis, 2018). Ook binnen de hulpverlening is er meer aandacht nodig voor de rol van (alleenstaande) vaders.

3.3 KINDEREN IN OUDERROLLEN

Kinderen leren meestal sneller de taal dan hun ouders, en komen via de school meer in contact met de buitenwereld. Ze nemen het voortouw bij praktische taken zoals het vertalen van documenten en gesprekken, doen mee boodschappen en dragen mee zorg voor *siblings*. Wanneer ouders zich grote zorgen maken over een aanslepende asielprocedure en de veelheid aan integratie-uitdagingen waarmee ze als gezin geconfronteerd worden na de vlucht, proberen kinderen er ook op emotioneel vlak te zijn voor hun ouders. Deze hulpverlener verwoordt hoezeer ouders in hun draagkracht belast worden na de vlucht en hoe kinderen daardoor in ouderlijke rollen kunnen terechtkomen:

"We zien dat ouders die zeer actief waren, geleidelijk aan vervagen omdat de psychologische belasting zodanig is dat ze hun motivatie en energie verliezen, en hun participatie in het leven een stuk verliezen. Om dit fenomeen te compenseren, hebben kinderen soms de neiging de rol van ouders over te nemen, omdat zij de taal spreken, gesocialiseerd zijn, er interactie is en hun ouders zien die in moeilijkheden verkeren."

– Hulpverlener

In de literatuur spreekt men over *rolomkering* of parentificatie, waarbij vluchtelingenkinderen heel wat gezins- en ouderlijke rollen opnemen en dragen (Titzmann, 2012; Van Acker *et al.*, 2022). Men spreekt over 'kinderlijke verantwoordelijkheid' (*filial responsibility*), als tegenhanger van ouderlijke verantwoordelijkheid (Ponizovsky *et al.*, 2015). In ons onderzoek zagen we hoe kinderen instrumentele zorg verlenen voor hun ouders, in de vorm van vertalen, gidsen, boodschappen doen of helpen met de zorg voor broers en zussen. Daarnaast zorgen kinderen ook op emotioneel vlak voor hun ouders wanneer ze het gevoel hebben dat het minder goed gaat met (een van) de ouders en/of tussen de ouders. Kinderen proberen dan om hun ouders op te vrolijken of te ondersteunen en dat brengt gemengde gevoelens met zich mee op een spectrum liggend tussen trots en last.

“Bijvoorbeeld, nu mijn vader als hij zegt tegen mij: ‘Ja, pak die briefje en lees dat en ga naar die dingen’, hij vertrouwt mij nu dat ik dat kan doen. Ik kan Nederlands praten, ik ben heel groot geworden, ik ken veel plaatsen en zo. Dus hij hoeft niet meer eigenlijk heel de stress van het gezin te pakken. Dus nu we doen – ik en hij – zo half-half. Ik pak een helft en hij ook.”

– Meisje, uit Marokko, 17 jaar

VERSCHILLENDE VORMEN VAN PARENTIFICATIE

Het contextuele gedachtegoed, waarvan Ivan Boszormenyi-Nagy de grondlegger is, beschrijft de loyaliteit tussen ouders en kinderen als een existentieel gegeven dat zijn herkomst vindt in de bloedverwantschap tussen hen. Ook tussen broers en zussen is er sprake van loyaliteit (Boszormenyi-Nagy *et al.*, 2013; Nuyts & Sels, 2017).

Op basis van deze bloedverwantschap wenst het kind dat het gezin overleeft, zijn leven is er immers mee verbonden. Wanneer iemand met wie het kind loyaal verbonden is, in nood is, zal het kind er alles aan doen om een antwoord te bieden op die nood. Boszormenyi-Nagy spreekt over ‘het gevende kind’ en maakt daarbij een onderscheid tussen vier vormen van parentificatie.

- Ten eerste is er dezorger in het kind die hulp biedt in de vorm van vertaling, in de vorm van administratie in orde brengen, in het zorgen voor jongere broers en zussen. Deze vorm is goed bekend en wordt meestal gemakkelijk herkend. Minder voor de hand liggend en dus minder herkenbaar zijn de drie andere uitingsvormen van parentificatie.
- Het kind kan de rol opnemen van het perfecte kind dat in alles uitblinkt. Denk aan een kind dat schitterende schoolresultaten haalt of binnen het asielcentrum bekendstaat als zeer betrouwbaar, waardoor behalve de ouders ook andere kinderen en professionals een beroep op hem/haar doen.

Ten slotte onderscheidt Boszormenyi-Nagy ook twee posities die niet zo gemakkelijk te herkennen zijn als ‘zorgen voor de ouders’.

- Er is de positie van het kind dat kind moet blijven.
- En er is de positie van de rebel die de aandacht naar zich toe trekt.

In beide posities neemt het kind een afhankelijke positie in en tracht zo de ouders hun aandacht af te leiden van de eigen zorgen (Van Mierlo *et al.*, 2002).

Belangrijk is om te beseffen dat de verschillende vormen van parentificatie mee worden uitgelokt door de structurele context. Dat geldt zeker voor het kader en de (infra)structuur van het asielcentrum, de school en andere organisaties waarmee kinderen en hun gezinnen in contact komen. Wanneer de onmacht van ouders wordt georganiseerd, bijvoorbeeld door een gebrek aan informatie of aan

tolken, of door onveilige infrastructuur, dan spreken we over structurele vormen van parentificatie.

“Mijn kinderen, omdat het toilet ver weg is van mijn kamer, dus ze zijn bang om alleen te gaan. En voor mij ben ik ook bang om alleen te gaan. Dus soms vraag ik aan mijn zoon, mijn oudste zoon (negen jaar), om met mij mee te gaan.”

– *Alleenstaande moeder, uit Palestina, 2 kinderen*

“Of zo één ruzie die een paar maanden geleden gebeurd was tussen een Afrikaanse vrouw en een Arabische man en uiteindelijk dat was eigenlijk een soort burenruzie hier in het centrum tussen twee kamers naast elkaar. Toen stond dat kind van de Arabische man er eigenlijk middenin en dan vroeg die Arabisch man ook om te vertalen voor ons naar ons toe. Dus hetgeen dat hij zei moesten wij dan tegen die Afrikaanse vrouw zeggen... maar dat was totaal ongepast om in die situatie dat kind te gebruiken als tolk, omdat hij ook dingen zei die eigenlijk niet door de beugel konden. Dus dat gebeurt dat kinderen plots midden in een conflict komen waar dat ze zelf niet om gevraagd hebben.”

– *Hulpverlener*

Deze getuigenissen illustreren hoe de infrastructuur van de opvang en het collectieve aspect van leven in asielcentra parentificatie in de hand werken. Wanneer er hiaten zijn in de opvangstructuur in het tegemoetkomen aan de noden van het gezin, dan zullen kinderen zich uitgenodigd voelen om in de bres te springen. Het is niet verwonderlijk dat kinderen heel loyaal zijn aan het gezinssysteem waarin ze leven, en het op allerlei wijzen proberen te ondersteunen.

Een wederkerend structureel probleem is de moeilijkheid om snel aan een tolk te raken, waardoor hulpverleners zich gedwongen voelen toch kinderen als tolk in te zetten.

“Wat opvalt is dat kinderen vaak veel verantwoordelijkheid opnemen, omdat die sneller weg zijn met de taal. Ze gaan ook vaak vertalen voor de ouders, omdat ze sneller begrijpen, sneller hun weg vinden. Maar we proberen er wel op te letten om niet te veel druk op de kinderen te leggen, om de ouders rechtstreeks aan te spreken, maar dat lukt niet altijd. Als er snel iets praktisch moet uitgelegd worden, kunnen we geen tolk vragen en dan is het vaak het kind dat vertaalt.”

– *Hulpverlener*

4 **NOOD AAN ONDERSTEUNING**

Kinderen in de opvang brengen een belangrijk deel van hun kindertijd in die opvang door. Maar kind zijn, of kinderen opvoeden, is allesbehalve vanzelfsprekend in een context van collectieve opvang. Er zijn sterke ruimtelijke beperkingen die mensen dwingen op een hele kleine kamer te leven. Dagelijkse gezinshandelingen zijn niet langer mogelijk, zoals maaltijden bereiden of gebruikmaken van eigen sanitair. Het gezinsleven en het opvoeden van kinderen gebeurt onder het bijna constante oog van anderen, met heel weinig privacy.

Dat alles zet de gezinsrelaties en het gezinsleven onder druk. Het leidt ook tot verschuivende gezinsrollen waarbij kinderen soms rollen en taken opnemen die in gewone omstandigheden tot de ouderrol behoren. Zeker als de duurtijd van het verblijf in een opvangcentrum oploopt, is het cruciaal om in de begeleiding van kinderen en gezinnen oog te hebben voor deze veranderingen. Hoe kunnen we ouders en kinderen in die omstandigheden beter ondersteunen? Hoe kunnen opvangmedewerkers beter inspelen op deze gezinsdynamieken?

4. POSITIEVE GEZINSDYNAMIEKEN ONDERSTEUNEN

Kinderen opvoeden in een nieuw land en in een nieuwe omgeving is niet gemakkelijk. Dat moeten doen in een opvangcentrum, met weinig privacy, veel onzekerheid over de duur van het verblijf en over wat erna komt, maakt het nog minder voor de hand liggend. Gezinsdynamieken staan dan ook permanent onder druk. Kind- en gezinsvriendelijke opvangcentra zijn plekken waar gezinnen zich erkend en ondersteund voelen in hun gezinsdynamieken en bij de opvoeding. Hoe kunnen we daar stappen in vooruitzetten? Opvangmedewerkers hoeven geen opvoedingsspecialisten te worden, maar moeten wel het gezinsperspectief meenemen in de dagelijkse begeleiding.

In dit hoofdstuk brengen we kennis, vaardigheden en methodieken samen om opvangmedewerkers te inspireren om gezinnen (nog) beter te ondersteunen. Eerst staan we stil bij verschillende referentiekaders rond ouderschap. Daarbij pleiten we ervoor om de collectieve opvang te (h)erkennen als aparte en erg uitdagende context om kinderen op te voeden. Vervolgens gaan we in op de rol van opvangmedewerkers in deze bijzondere context. We geven een overzicht van de noden van ouders op vlak van gezinsondersteuning, we staan stil bij verschillende vormen van gezinsondersteuning en we gaan dieper in op het versterken van de relatie tussen ouder en kind en tussen kinderen onderling. Tot slot beschrijven we hoe begeleiders op een divers-sensitieve wijze in gesprek kunnen gaan met ouders en kinderen over ouderschap en gezinsdynamieken. Wat betekent het om te vertrekken vanuit een empathische grondhouding, met een transgenerationeel, transnationaal en transcultureel perspectief?

1 **BEWUSTZIJN VAN VERSCHILLENDE REFERENTIEKADERS**

1.1 **GEZINNEN BEGELEIDEN: VANUIT WELK REFERENTIEKADER?**

Ouderschap is een gevoelig thema. We zijn niet neutraal wanneer het gaat over wat een 'goede' ouder is. Onze eigen ervaringen en gevoeligheden spelen een rol in onze verwachtingen. Zeker bij de begeleiding van vluchtelingengezinnen moeten we ons bewust zijn van onze eigen en cultureel verankerde ideaalbeelden van ouderschap.

Vertrekken vanuit een normatief beeld van wat de goede of de perfecte ouder zou moeten zijn, is problematisch. Elk ideaalbeeld is een bijna onmogelijke toestand. Het projecteren van zo'n ideaalbeeld leidt tot onrealistische verwachtingen en oordelen. Het kan verlamdend werken wanneer ouders deze onmogelijke verwachtingen moeten inlossen, zeker wanneer ze het gevoel hebben dat hun ouderschap onder de loep wordt genomen vanuit een culturele blik en verwachtingsschema's die voor hen nog onduidelijk zijn. Zich beoordeeld voelen maakt hulp vragen of zich kwetsbaar opstellen nog ingewikkelder. Ten slotte negeert zo'n ideaalbeeld dat ouderschap een dynamisch leer- en groeiproces is.

Toch bestaan er heel veel theorieën over zogenaamd 'goed ouderschap'. Het thema houdt ons al decennialang bezig. Zowel de wetenschappelijke consensus als de common sense over goed ouderschap veranderen geregeld. Ouderschap vraagt dan ook een andere invulling afhankelijk van de context, de leeftijd en de noden van de kinderen. Opvoeden is immers een dynamisch en ambivalent proces.

Dat maakt het concept 'goed-genoeg-ouderschap' van de Engelse psychoanalyticus Donald Winnicott (1965, pp. 18-19) interessant. Winnicott ontwikkelde het concept aanvankelijk gericht op moeders, maar de psycholoog Bruno Bettelheim verbreedde het naar moeders én vaders in zijn boek *A Good Enough Parent*. Volgens Bettelheim (1988, xi) is een 'goed-genoeg-ouder' een ouder die zijn of haar kind door de band goed opvoedt. Alle ouders zullen fouten maken, maar die worden gecompenseerd door de vele momenten dat ouders wél het juiste doen (Hoek, 2009).

Ouders benaderen vanuit een erkenning van goed-genoeg-ouderschap werkt in de praktijk ontschuldigend. Het biedt groeimogelijkheden voor ouders en kinderen. Kinderen groeien op in een wereld die imperfect en onzeker is. Ze worden geconfronteerd met fouten van anderen en van zichzelf. Het is voor kinderen belangrijk dat ze een veilige en warme thuisbasis krijgen, maar het kan ook interessant zijn dat ze zien dat ouders fouten maken en daaruit leren.

Er is veel geschreven over goed ouderschap, maar we weten weinig over ouderschap in niet-westerse culturen (Ashdown & Faherty, 2020). In westerse landen domineert vandaag het idee dat een autoritatieve opvoeding – een combinatie van sterke ouderlijke betrokkenheid en veel ouderlijke controle – tot de ‘beste’ resultaten voor het kind zou leiden (Kuppens & Ceulemans, 2019). Maar er is weinig bekend over het effect van verschillende opvoedingsstijlen op kinderen uit andere culturen, of naar hun beleving van deze opvoedingsstijlen (Chao, 1994). Daarom gaan er steeds meer stemmen op binnen de onderzoekswereld om een ‘goede’ opvoeding te zien als een opvoeding die tot *cultureel gewaardeerde uitkomsten* voor het kind leidt (Ashdown & Faherty, 2020; Weisner, 2002).

1.2 (H)ERKENNEN VAN DE COLLECTIEVE OPVANG ALS APARTE OPVOEDINGSCONTEXT

Opvoedingsstijlen variëren niet enkel afhankelijk van de persoonlijkheid van de ouders, hun familiale geschiedenis en cultuur, maar ook van de context. Ouders wensen het goede te doen voor hun kinderen, maar ze moeten dat doen binnen een onvolkomen praktijk (Hoek, 2009). Dat geldt zeker binnen de context van de collectieve opvang.

“In mijn ogen is dat een gezin: waarin mensen alles samen zijn, elkaar helpen en elkaar steunen en ook begrip voor elkaar hebben, voor elkaars noden en behoeften. Bijvoorbeeld als een kind het moeilijk heeft, je moet hem helpen om onderwijs te krijgen en eigen leventje op te bouwen. Dus iedereen in het gezin moet hem helpen.

In het centrum zelf zal dat moeilijk zijn, denk ik. Hier is een heel multiculturele sfeer, er zijn heel veel verschillende culturen samengebracht en zij zijn mensen die allemaal verschillende roots hebben en verschillende normen en waarden. Wat voor mij onaanvaardbaar is bijvoorbeeld, is voor iemand anders puur absoluut normaal en andersom.”

– Vader, uit Rusland, 3 kinderen en zwangere vrouw

Dit citaat toont de spanning tussen de wens van ouders om als ‘sterk gezin’ te functioneren en de context van de collectieve opvang waarin ze dat moeten doen. Kinderen opvoeden in een collectieve setting brengt specifieke uitdagingen met zich mee (zie hoofdstuk 3). Een goed leefkader voor alle bewoners in de collectieve opvang garanderen, veronderstelt een aantal leefregels. Maar deze regels beperken de beslissingsmacht van ouders meer dan we denken. Wat betekent het voor ouders dat ze niet kunnen beslissen over wat hun kinderen eten? Waar ze naar school gaan? Wie er deel uitmaakt van hun directe omgeving en die van hun kinderen? De context van de collectieve opvang geeft ouders vaak het gevoel dat ze hun ouderrol en ouderschapsfuncties onvoldoende kunnen opnemen.

WAAROVER KUNNEN OUDERS ZELF BESLISSEN IN DE OPVANG?

Welke beslissingen kunnen en mogen ouders zelf nemen in de context van de collectieve opvang? Welke beslissingen nemen opvangmedewerkers of het opvangnetwerk voor hen?

Deel op een teamvergadering de groep van medewerkers in twee. Deze oefening kan ook individueel gebeuren.

- Groep 1: Over welke aspecten uit het dagelijkse leven van hun kinderen kunnen ouders in de opvang helemaal zelf beslissen? Maak daarvan een lijst. Maak vervolgens een tweede lijst van die aspecten waarover ouders geen (exclusieve) beslissingsmacht hebben.
- Groep 2: Over welke aspecten uit het dagelijkse leven van kinderen en gezinnen beslis je als opvangmedewerker of als opvangcentrum? Maak daarvan een lijst. Maak vervolgens een lijst van de aspecten waarover je als opvangmedewerker geen beslissingsmacht hebt.

Bespreking

Elke groep presenteert de resultaten. Welke conclusies kun je trekken over de beslissingsmacht van ouders en van opvangmedewerkers? Wat zegt dat over de machtsverhoudingen tussen beide?

Verdiepingsvragen

- Hoe verschilt de beslissingsmacht van ouders in de opvang van die van ouders buiten de collectieve opvang?
- Wat zijn de mogelijke gevolgen van een beperkte beslissingsmacht en beperkte keuzemogelijkheden op het ouderschap op lange termijn?

Dit kan een confronterende oefening zijn. Het is niet de bedoeling elkaars antwoorden te beoordelen, maar om in gesprek te gaan en bewust te worden van de machtsverhoudingen. Interessant is om samen te zoeken naar de oorsprong en de context daarvan.

Vervolg oefening

Hoe kun je als medewerker ouders erkenning geven voor het verlies van hun beslissingsmacht?

Hoe kun je als medewerker of als centrum meer beslissingsmacht bij ouders te leggen?

Wissel van gedachten over deze vragen en deel de pistes in het team.

Een bijzonder aspect van opvoeden in een collectieve context is dat men constant bekeken wordt. Iedere ouder ervaart weleens hoe moeilijk het kan zijn als je kind onaangenaam of ongepast gedrag stelt in een restaurant, in de winkel of op de bus. De blikken en de oordelen van anderen brengen al snel stress met zich mee. Samenleven in een opvangcentrum betekent dat ouders zich voortdurend bekeken voelen, tenzij ze zich terugtrekken binnen de muren van hun (kleine) kamer.

Invloeden van buiten het gezin zijn moeilijker af te schermen dan in andere contexten. Ouders, hulpverleners en kinderen getuigen dat het gedrag van andere bewoners doorsijpelt in het gedrag van kinderen: ze nemen bepaalde woordenschat over, ze kopiëren ruzies of imiteren interactiepatronen (zie hoofdstuk 3). Waar het voor ouders buiten de collectieve opvang al ingewikkeld is wanneer kinderen op school zaken meekrijgen die verschillen van hun eigen waardepatroon, is het voor ouders binnen de opvang nog moeilijker om hun kinderen daarvan af te schermen en hun eigen opvoedingskader te blijven hanteren. Alle gemeenschappelijke ruimtes zijn immers ontmoetingsruimtes, en dus ook het terrein voor confrontaties met 'slechte' of minder gewenste invloeden. Omgaan met of tegenwerk bieden aan al deze invloeden vraagt extra inspanningen van ouders.

Ouders in de opvang kennen naast meer universele opvoedingsvragen dan ook uitdagingen die weinig andere ouders meemaken. De eerste stap om gezinnen in de opvang te ondersteunen is dat te erkennen, alsook de inzet van ouders om hun ouderrol toch zo goed mogelijk op te nemen. Ouders in hun veerkrachtige handelingen (h)erkennen is immers cruciaal.

2 **WELKE ROL HEBBEN OPVANGMEDEWERKERS BIJ GEZINSONDERSTEUNING?**

2.1 **DE NOOD AAN GEZINSONDERSTEUNING**

Tijdens het onderzoek kwamen heel wat verschillende verwachtingen en noden voor gezinsondersteuning naar voren. Die noden en verwachtingspatronen van gezinnen verschillen en zijn sterk afhankelijk van de gezinsdynamieken, de veerkracht van gezinnen en hun netwerk, maar ook van de verblijfsduur in de opvang.

Vele opvoedingsvragen van vluchteling gezinnen verschillen niet van die van andere ouders. Toch leven er ook specifieke opvoedingsvragen eigen aan de opvangcontext. Moeten ouders communiceren met hun kinderen over de asielprocedure of de gezinshereniging? Hoe leggen ze hun kinderen uit waarom hun klasgenootjes dingen kunnen die zij niet kunnen? Hoe sterk mogen ze op hun kinderen steunen, bijvoorbeeld om te vertalen of te bemiddelen? Sommige ouders voelen zich te onzeker om bepaalde vragen te stellen. Ze zijn bang dat daar consequenties aan verbonden zouden zijn voor hun gezin (het weghalen van de kinderen) en/of voor de asielprocedure. Dat kan de drempel verhogen om hulp te vragen.

Tijdens de interviews weerklonk een breed gedeelde wens van ouders om zo veel mogelijk structurele obstakels voor meer zelfbeschikking over hun gezin weg te werken. Ouders willen heel graag (opnieuw) beslissingen kunnen nemen over het leven van hun kinderen. Ouders actief betrekken bij beslissingen geeft hun opnieuw controle, ook al kunnen ze in de collectieve context bepaalde beslissingen niet volledig nemen.

Een aantal ouders zijn ook vragende partij om informatie en ondersteuning te krijgen over hoe ze goede keuzes kunnen maken. Een van de belangrijkste domeinen is het onderwijs. Het schoolsysteem hier verschilt sterk van de schoolsystemen in de landen van herkomst. Dat roept vragen en onzekerheden op, zeker over de oriëntatie van kinderen. De verwachtingen van ouders botsen soms met de realiteit van de school of de adviezen van een CLB. Soms is er ook sprake van een verkeerde oriëntatie, die te sterk gebaseerd is op het taalniveau van het kind in plaats van op zijn of haar capaciteiten. Bij ervaringen met discriminatie, racisme of pestgedrag op school hebben ouders eveneens vragen en behoefte aan ondersteuning (zie hoofdstuk 8).

Ook inzake gezondheid en toegang tot gezondheidszorg is er nood aan meer ondersteuning. Het scala aan vragen is breed: van vragen rond seksuele gezondheid (anticonceptie, soa's, normale seksuele ontwikkeling) tot vragen over mentale gezondheid en welbevinden (zie hoofdstuk 7). Sommige centra nemen hier zelf initiatieven. Zo organiseerde één centrum sessies over seksuele gezondheid voor moeders, wat zeer positief werd onthaald. Samen met bewoners kan men bekijken of en hoe men dergelijke sessies kan aanbieden, met bijvoorbeeld aparte sessies voor ouders en kinderen, voor moeders en dochters of voor vaders en zonen.

Veel ouders hebben ook vragen bij het opvoeden in een superdiverse context. Ouders staan zelf tussen twee culturen en krijgen daarnaast te maken met nog andere culturen en vormen van opvoeden. Dat leidt tot vragen over cultuur, identiteit en meertaligheid. Ook de toenemende digitalisering lokt vragen uit. Kinderen in opvangcentra leven, zoals alle kinderen, deels online. Vaak vinden ouders moeilijker hun weg op digitaal vlak, zijn ze zich onvoldoende bewust van eventuele gevaren voor hun kinderen of weten ze niet hoe ze met hun kinderen daarover moeten praten.

Een heel andere ondersteuningsvraag van ouders in de interviews was de behoefte aan rustmomenten: momenten waarop ze even ontlast worden van de zorg voor hun kinderen. Veel ouders kampen met (mentale) problemen en zijn erg vermoeid. Ze zijn vragende partij voor alle mogelijke vormen van administratieve en praktische ondersteuning die de last op hun schouders even verminderen. Een

belangrijk deel van de ouders is afkomstig uit culturele contexten met een sterker gemeenschapsperspectief op opvoeden. Opvoeden is dan niet alleen de verantwoordelijkheid van de ouders, maar de bredere gemeenschap voedt de kinderen mee op (Mestre, 2015) (zie hoofdstuk 3).

De noden en verwachtingen van gezinnen kunnen onderling sterk verschillen. De mate waarin gezinnen zich ondersteund voelen door opvangmedewerkers, verschilt dus ook. Een alleenstaande Palestijnse moeder getuigt hoe alleen ze zich voelt in de opvoeding van haar kinderen. Ze ervaart negatieve invloeden van de collectieve opvang op haar kinderen en heeft het gevoel geen hulp te krijgen bij het 'goed' opvoeden van haar kinderen.

"Nee, er is niemand die instaat om zulke hulp [op het vlak van goede opvoeding] aan te bieden. Nee, ik sta er alleen voor. Ik zou graag van dit kamp weggaan natuurlijk, zoals iedereen, naar een huis waar ik mijn kinderen goed kan opvoeden. Want hier mijn kinderen, of alle kinderen, gaan van elkaar vieze woorden, vieze dingen kunnen leren. Je weet niet van mensen die van allerlei landen of plekken komen, je weet niet wat ze met elkaar kunnen bespreken. Ik wil graag in mijn eigen huis wonen met mijn kinderen, eindelijk veilig."

– Alleenstaande moeder, uit Palestina, 3 kinderen

Andere ouders vinden net wel steun bij de begeleiding. Die kan gaan van praktische hulp (de vraag om speelgoed) tot advies en ondersteuning bij het omgaan met ontwikkelings- en gedragsproblemen.

"Bemoeien is niet het juiste woord. Soms geven ze [opvangmedewerkers] advies, maar op een tactvolle manier. Soms als de kinderen bijvoorbeeld bepaalde speelgoed al moe zijn en zich beginnen te vervelen, dan kan ik gerust vragen om nieuw speelgoed te krijgen en dat is oké, dat gaat altijd goed. Alle medewerkers zijn allemaal op de hoogte van de diagnose van mijn oudste zoon. Zij kennen de problemen van zijn opvoeding veel beter dan ik zelfs. Hij heeft hyperactiviteit en iedereen houdt daar rekening mee."

– Vader, uit Rusland, 3 kinderen en zwangere vrouw

De concrete aanpak en de basishouding van waaruit opvangmedewerkers samenwerken met ouders kunnen een groot verschil maken. Vele gezinnen in de opvang hebben vooral nood aan vormen van begeleiding die starten vanuit de behoeften van hun gezin. De vraag 'Wat heb jij nodig als gezin om hier te kunnen functioneren' zou centraal moeten staan.

"Men wordt aangesproken op die ouderlijke verantwoordelijkheid zonder dat men ook de mogelijkheid krijgt om ouder te zijn. We zouden eigenlijk moeten vragen: 'Wat heb jij nodig als ouder om hier een goede ouder te kunnen zijn.' En die vraag wordt niet gesteld."

– Deskundige orthopedagogiek

2.2 VORMEN VAN GEZINSONDERSTEUNING

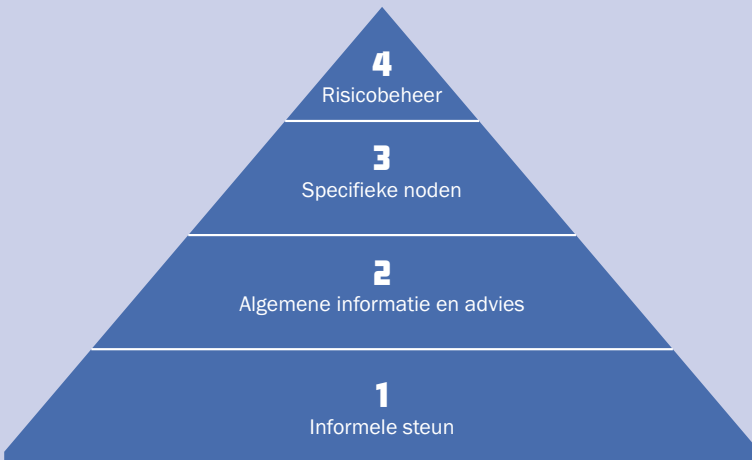
Gezinsondersteuning moet op maat gebeuren. Hoe doe je dat in de dagelijkse praktijk van opvangcentra? Om daar aanknopingspunten voor te bieden, is het zinvol om eerst stil te staan bij wat gezinsondersteuning inhoudt. Er bestaan verschillende vormen en gradaties van gezinsondersteuning. Een van de manieren om die diversiteit in beeld te brengen, is de piramide van gezinsondersteuning van Dijk en Prinsen (2008). Zij onderscheiden vier niveaus van gezinsondersteuning: 1) informele steun bij opvoeding, 2) algemene informatie en advies over opvoeding, 3) ondersteuning bij specifieke noden en 4) risicobeheer of risicobeperking.

De eerste twee niveaus vertrekken vanuit een breed en preventief perspectief; de laatste twee vanuit een risicobenadering op basis van gesignaleerde noden of risico's. We vertalen dit model naar werken met vluchtelinggezinnen in de collectieve opvang. Wat betekenen die verschillende niveaus van gezinsondersteuning voor de taken van opvangmedewerkers? Welke ondersteuning kan men intern aanbieden en waar zijn samenwerkingen nodig om gericht te kunnen doorverwijzen?

MAAK DE GEZINSONDERSTEUNINGSPIRAMIDE VAN JE CENTRUM

Identificeer met je team welke (informele en formele) gezinsondersteuning in het centrum aan alle gezinnen aangeboden wordt of kan worden. Wanneer en hoe kunnen gezinnen gericht ondersteuning krijgen? Welke samenwerkingsverbanden en doorverwijzingsprocedures bestaan er, of zou men kunnen ontwikkelen?

Wissel voor ieder niveau ideeën uit aan de hand van een aantal vragen:

1. **Informeel steun.** Welke mogelijkheden tot informele ondersteuningsmomenten bestaan er momenteel? Zijn er informele uitwisselingsmomenten tussen bewoners en medewerkers die uitnodigen om in gesprek te gaan over ouderschap en opvoeding (bv. even blijven hangen na activiteiten)? Hoe kan men daar ruimte voor maken? Hoe en wanneer krijgen ouders positieve feedback, over zichzelf als ouder maar ook over hun kind(eren)?
2. **Algemene informatie en advies.** Bij wie kunnen ouders terecht met vragen? Welke informatie (bv. over onderwijs en gezondheidszorg) kan ouders helpen om hun ouderrol te vervullen? Welke basisinformatie moeten ze absoluut krijgen en welke opvolginformatie is oriënterend bij keuzes en beslissingen? Is de informatie effectief toegankelijk voor ouders naar taal en taalgebruik? Hoe weten we dat de informatie echt begrepen is?
3. **Specifieke noden.** Welke specifieke noden die regelmatig terugkomen bij ouders in het centrum overstijgen de mogelijkheden van opvangmedewerkers? Denk bijvoorbeeld aan *early childhood care and education*, trauma's, leerachterstanden. ... Op welke externe diensten doet men een beroep om bewoners door te verwijzen bij deze noden? Is dat netwerk bij iedereen bekend? Ontbreken er nog samenwerkingen of samenwerkingspartners? Zo ja, met wie kan men verbinden zodat deze samenwerkingen er komen (zie hoofdstuk 7)?
4. **Risicobeheer of risicobeperking.** Wat zijn situaties waarin je als medewerker ongerust wordt over het welzijn van kinderen? Waar, wanneer en bij wie kun je als medewerker die ongerustheid signaleren of op het team bespreken? Met wie mag of moet je dan samenwerken? Welke interne procedures moet men doorlopen om iemand door te verwijzen, bijvoorbeeld bij situaties van familiaal geweld of verwaarlozing?

2.3 RELATIE TUSSEN OUDER EN KIND ONDERSTEUNEN

De band of hechting tussen ouders en kinderen staat centraal bij gezinsondersteuning en komt terug in veel opvoedingsvragen. Wat is nu de betekenis van hechting? Hoe kunnen opvangmedewerkers hechtingsrelaties ondersteunen?

Elk kind heeft een aangeboren capaciteit om zich te hechten aan anderen (Bowlby, 1988). Er zijn drie kerntaken van hechting. Hechting biedt bescherming en troost wanneer kinderen dat nog niet zelf kunnen. Hechting betekent voor kinderen ook scenario's 'schrijven' om zichzelf te beschermen en te troosten. Ten slotte leert het kinderen verantwoordelijkheid opnemen en hun mogelijkheden uitbreiden, passend bij hun fase van de ontwikkeling (Renders, 2021).

Kinderen stellen hechtingzoekend gedrag. Ze zoeken troost, bescherming of begrenzing bij hun ouders en/of bij andere verzorgers. Dat gedrag en de reactie die ze daarop krijgen leidt tot de ontwikkeling van strategieën die kinderen leren

omgaan met angst en andere vervelende emoties. In de hechtingsrelatie leren kinderen dus hoe ze emoties kunnen reguleren.

In de context van de collectieve asielopvang, waar veel kinderen en ouders met een gevulde rugzak samenleven in een situatie van onzekerheid met weinig autonomie en privacy, komt het hechten onder druk te staan. Het is voor ouders een uitdaging om troost en bescherming te bieden bij situaties die ook voor hen onbekend en mogelijk onverwacht zijn, of om kinderen te helpen scenario's te schrijven wanneer het onzeker is hoe de toekomst vorm zal krijgen en wanneer ze zelf al zwaar belast zijn. Wanneer hechting moeilijk loopt, is het belangrijk om dat op te pikken en het gepast te ondersteunen.

Opvangmedewerkers kunnen ouders ondersteunen in hun capaciteiten om in te gaan op het hechtingsgedrag van hun kinderen. Ook de infrastructuur in een opvangcentrum kan daarbij helpen: kindvriendelijke ruimtes, aangepast aan de leeftijd, waar ouders en kinderen samen kunnen spelen en interageren, zijn een vorm van ondersteuning. Zo had een van de centra in dit project een gezellige snoezelruimte ingericht waar kinderen en ouders samen kunnen vertoeven, spelen en knuffelen, onder begeleiding van een psychomotorisch begeleidster (zie hoofdstuk 8). Dergelijke ruimtes laten toe om het hechtingsgedrag van ouders en kinderen te observeren. Ze bieden letterlijk de ruimte om dit gedrag opnieuw te laten ontstaan en te versterken.

Opvangmedewerkers die een goede band hebben opgebouwd met ouders en kinderen kunnen ook hechtingsgedrag modelleren naar ouders en kinderen, zonder de ouderrol over te nemen. Dat kan door aandacht te geven aan de emoties van kinderen en ze te benoemen, of door troost te bieden of te helpen begrenzen waar nodig. Wanneer een begeleider bijvoorbeeld opmerkt dat een kind 'in overdrive' gaat, is het niet voldoende om het kind aan te manen rustig te worden. Het kind weet immers mogelijk zelf niet hoe het rustig kan worden. Een begeleider kan dan verschillende strategieën uitproberen met het kind, zoals een time-out nemen of het kind helpen om de energie elders kwijt te kunnen. Zo'n ondersteuning kan dan een aanknopingspunt vormen om met de ouders in gesprek te gaan over emotieregulatie, op een open en niet-veroordelende manier.

In hoofdstuk 3 bespraken we al dat het leven voor en tijdens de vlucht en de bijzondere context van een opvangcentrum ervoor zorgen dat kinderen op hun beurt een grotere rol spelen in de emotieregulatie van hun ouders. Ze proberen hun ouders te troosten, dragen mee zorg voor *siblings* en komen tussen of helpen bij ouderlijke conflicten of conflicten met andere bewoners. We spraken over parentificatie of het toenemen van kinderlijke verantwoordelijkheden (Van Acker *et al.*, 2022).

Boszormenyi-Nagy en collega's (2013) maken een onderscheid tussen positieve en negatieve parentificatie. Bij positieve parentificatie neemt een kind ouderlijke verantwoordelijkheden op, maar worden die erkend, gevaloriseerd en ten slotte afgebakend door de ouder. Het kind krijgt erkenning voor de hulp en de ouder blijft in de ouderrol. Bij negatieve parentificatie 'verdwijnen' de noden en behoeften van het kind. Het kind stemt zijn denken, voelen en handelen, kortom: zijn identiteit, in grote mate af op de noden en behoeften van de ouder(s). Het kind komt daarbij te weinig toe aan de eigen noden en behoeften. Dat hypothekeert de ontwikkeling van het kind als individu.

Om in te schatten in welke mate de ouderlijke verantwoordelijkheden belastend zijn voor het kind en de eigen behoeften on hold zetten, is het belangrijk dat opvangmedewerkers zich kunnen inleven in de verschillende posities van elk van de gezinsleden en dat ze de diverse noden in beeld brengen. Zo kunnen ze samen met het gezin zoeken naar creatieve manieren om uit een parentificatiecontext te ontsnappen en tot een evenwicht te komen waarin aan elkeen 'recht wordt gedaan'. Dat betekent niet dat kinderen geen zorg meer mogen geven, maar wel dat die zorg (h)erkend wordt en afgebakend. De vraag is hoe ouders in hun ouderrol kunnen blijven staan en/of hoe andere beschikbare volwassenen antwoorden kunnen bieden op de noden van de ouder(s) waarop het kind een antwoord tracht te geven (Van Acker *et al.*, 2022).

2.4 POSITIEVE GROEPSDYNAMIEKEN TUSSEN KINDEREN ONDERSTEUNEN

In een collectieve opvang leven en spelen kinderen van verschillende gezinnen samen. Dat kinderen samen kunnen spelen is ontzettend belangrijk in hun ontwikkeling. Het veronderstelt wel een conviviaal leefklimaat, ook tussen kinderen (zie hoofdstuk 6). Dat vereist vormen van impliciete en expliciete begeleiding.

Kinderen in de opvang maken – zoals alle kinderen – soms ruzie. Ruzies of vormen van pesten en uitsluiten worden dikwijls meegenomen naar andere contexten: van de opvang naar school, of omgekeerd. Anders dan andere kinderen gaan kinderen in de opvang na school niet naar hun 'thuis', maar blijven ze deels in (dezelfde) groep. Dat maakt het moeilijk voor kinderen die minder goed in de groep liggen om zich ergens veilig en graag gezien te voelen. Ruzies tussen kinderen kunnen zo soms ook uitgroeien tot conflicten tussen ouders, tussen groepen bewoners of hulpverleners. Leren omgaan met ruzies en conflicten is in een collectieve context daarom nog belangrijker dan in een gewone gezins- of schoolsituatie. Opvangmedewerkers kunnen samen met ouders bijdragen aan positieve groepsdynamieken tussen de kinderen in het centrum.

GROEPSDYNAMIEKEN TUSSEN KINDEREN ONDERSTEUNEN

Hoe kun je als opvangmedewerker positieve groepsdynamieken ondersteunen? Hoe kun je pesten of uitsluitingsgedrag proberen te vermijden? Hoe kun je kinderen die minder goed in de groep liggen de mogelijkheden aanbieden om steun en hulp te zoeken bij de begeleiding? We schetsen een aantal aandachtspunten.

- Beperk de groepsgrootte. Om samen te kunnen spelen, telt een ideale groep vier tot acht kinderen. Een voldoende aanbod van activiteiten in kleinere groepen maakt het makkelijker om op groepsdynamieken in te spelen.
- Kies ook activiteiten die kinderen die minder goed in de groep liggen in hun kracht zetten en hen de kans gunnen om uit te blinken. Vermijd dat kinderen zelf groepen samenstellen, en zeker dat altijd dezelfde kinderen groepsleden kiezen. Let bij de groepssamenstelling op onderliggende groepsdynamieken.
- Stel je als begeleider op als bondgenoot van kinderen die minder goed in de groep liggen zonder deze kinderen daarmee nog kwetsbaarder te maken. Denk na over wie nog bondgenoten kunnen zijn, zoals andere kinderen, gezinsleden of collega's. Laat deze kinderen samen met bondgenoten in kleine groepjes iets doen.
- Creëer informele momenten als kans om hulp te vragen. Zowel bij volwassenen als bij kinderen is het hebben van informele momenten met opvangmedewerkers een belangrijke bouwsteen van een vertrouwensrelatie. Maak ruimte voor informele momenten tijdens of na het spelen of tussen activiteiten door. Stel je aanspreekbaar op en heb oog voor signalen dat een kind met iets zit.
- Breek clichés af en leer kinderen omgaan met verschil. Ook tussen kinderen bestaan er vooroordelen rond nationaliteit, geloof of gender. Benadruk in gesprekken over verschillen vooral de meerwaarde van verschillen en geef als tegengewicht ook overeenkomsten aan.
- Bouw standaard debriefingsmomenten in na activiteiten. Tijdens zulke momenten bespreek je samen met kinderen wat die dag goed of leuk was. Wat ging er minder goed? Wat zou fijn zijn voor toekomstige activiteiten en interacties?
- Help ruzies bijleggen. Bespreek met kinderen wat voor hen goede manieren kunnen zijn om een ruzie op te lossen. Bespreek indien nodig de rol van kinderen in de groep.
- Zorg voor duidelijke spelregels rond de zorg voor zichzelf, anderen en het materiaal. Herhaal die geregeld en op een positieve manier, bijvoorbeeld tijdens rituele start- en afsluitmomenten.

LEESTIPS

Wil je meer inspiratie?

- Nederlands Jeugdinstituut (2012). *Werken met groepen. Wat zijn de basisbehoeften van kinderen in een groep*, <https://www.nji.nl/sites/default/files/2021-07/%28319809%29-Werken-met-groepen.pdf>
- Stichting omgaan met pesten. Praten met je kind over zijn/haar rol in de groep, <https://www.cjg043.nl/praten-met-je-kind-over-zijn-haar-rol-in-de-groep/>
- <https://www.klasse.be/thema/pesten/>

3 IN GESPREK GAAN OVER OUDERSCHAP EN GEZINSDYNAMIEKEN

3.1 EEN TRANSGENERATIONEEL, TRANSCULTUREEL EN TRANSNATIONAAL PERSPECTIEF

Ouders ondersteunen doe je door aanwezig te zijn en in gesprek te gaan wanneer ouders dat wensen of nodig hebben. Hoe maak je nu als opvangmedewerker ouderschap en gezinsdynamieken bespreekbaar? Empathie is een grondhouding voor ieder hulpverleningsgesprek: het vermogen om je in de gedachte- en gevoelswereld van anderen in te leven of in te voelen. Empathisch zijn met vluchtelingengezinnen impliceert het (h)erkennen van de verschillende vormen van controleverlies die ze meemaken in de opvang en van de extra uitdagingen die deze context met zich meebrengt. Wanneer deze empathie duidelijk voelbaar is, ontstaat er ruimte om in dialoog te gaan over die aspecten waarover ouders nog wel controle kunnen uitoefenen. Dat vraagt om een transgeneratieel, transcultureel en transnationaal perspectief.

Een transgeneratieel perspectief betekent aandacht hebben voor wat ouders meenemen uit hun eigen opvoeding en willen – of net niet willen – doorgeven aan hun kinderen. Opvoeden gaat voor veel ouders over een combinatie van het willen doorgeven van normen en waarden, tradities en gebruiken uit het eigen gezin of cultuur aan hun kinderen, en hen tegelijk ook voorbereiden en kansen geven voor de toekomst hier.

“Vooral het respect voor anderen. Ik ben een gelovige persoon en de waarden die ik gekregen heb door mijn geloof en door mijn ouders wil ik ook doorgeven aan mijn kinderen, ook al zijn mijn kinderen niet altijd ontvankelijk voor die waarden.”

– Vader, uit Colombia, driegeratiegezin

Net zoals bij vele Belgische ouders kleuren de kansen die ouders zelf wel of niet kregen, mee hun verwachtingen voor hun kinderen.

“Omdat ik de kans niet kreeg om naar school te gaan en mezelf op te voeden, zou ik willen dat zij naar school gaat en opgeleid wordt.”

– Vader, uit Eritrea, 1 kind

“Ja, ik probeer mijn kinderen misschien te geven wat ik in mijn jeugd niet had en ze het gevoel te geven dat ze beschermd zijn, dat ze iemand achter zich hebben, die bang voor hen is. Ja, ik probeer de fouten te vermijden die mijn vader met ons maakte.”

– Vader, uit Marokko, 2 kinderen

Zeker bij vluchtelingengezinnen is het belangrijk om oog te hebben voor de dromen, verwachtingen en (gemiste) kansen die zich uitstrekken over verschillende generaties. Zowel gezinstrauma's als gezinsdromen en doelen worden immers doorgegeven over generaties heen.

“We denken in onze westerse hulpverlening vaak in termen van kerngezinnen, twee generaties, ouders en kinderen, maar er zijn meerdere generaties. Er heeft heel wat gespeeld voordien, en dat vind ik altijd een rijk perspectief. Hoe spreekt men in de migratie en in de vlucht over die lijn van generaties? Want daar zitten er nog dromen en verwachtingen natuurlijk.”

– Psycholoog, gespecialiseerd in het begeleiden van vluchtelingengezinnen

Vanuit een **transnationaal perspectief** naar gezinsdynamieken kijken, betekent ook oog hebben voor het afwezige (familiale) netwerk (Nederlands Jeugdinstituut, 2019). Soms is een van de ouders achtergebleven in het thuisland of onderweg. Bijna altijd zijn er andere verzorgers zoals grootouders, of tantes en nonkels niet aanwezig (Timmers, Schrooten & Taspinar, 2022). Die anderen zijn afwezig, maar tegelijk ook nog aanwezig omdat families er alles aan doen om familiebanden te onderhouden en zichtbaar te maken. *Doing family at a distance* is een dagelijkse praktijk in opvangcentra (Nedelcu & Wyss, 2016). Gezinnen gebruiken daarbij diverse strategieën, instrumenten en symbolen. Zo begeleidde een vader bijna dagelijks via WhatsApp mee het huiswerk van zijn kind. We spraken verschillen gezinsleden die familiefoto's, -verhalen en geschenken koesterden en gebruikten als copingstrategie bij moeilijke momenten. Het is belangrijk om als begeleider oog te hebben voor de strategieën die gezinnen gebruiken om verbondenheid te behouden en om de afwezigen ook te betrekken bij opvoedingsvragen.

Vanuit een **transcultureel perspectief** kijken betekent weten en waarderen dat er een diversiteit aan opvoedingsstijlen is. Daarbij is het belangrijk om vanuit een open houding in gesprek te kunnen gaan over opvoedingsstijlen en -doelen, waarbij men zich bewust is van de eigen positionaliteit en opvattingen (Lecoyer & Oizaz, 2022). Men spreekt daarbij soms over een 'geïnformeerd niet-weten' (Van Acker *et al.*, 2020). Zo'n open basishouding geeft ruimte om te begrijpen waarom bepaalde aspecten van opvoeden belangrijk zijn voor ouders, wat de gevolgen van bepaalde keuzes zijn of hoe kinderen zich daarbij voelen. De diversiteit is niet alleen te situeren tussen etnische of nationale culturen, maar ook tussen familiale culturen. Het kan een belangrijk signaal geven aan ouders in de opvang om die diversiteit van opvoedstijlen ook binnen de zogenaamde 'Belgische' cultuur te benoemen en te benoemen dat deze verschillen ook mogen bestaan (Nederlands Jeugdinstituut, 2019).

VIER VRAGEN OM HET GESPREK MET OUDERS OPEN TE TREKKEN

Om met ouders over de opvoeding van hun kinderen te praten, kan een terugblik op hun eigen opvoedingservaringen een opstap zijn. Het schept kansen om de belevingswereld van ouders te leren kennen en kan inzicht geven in wat ze aan hun kinderen willen meegeven, of net niet.

De volgende basisvragen kunnen ankerpunten zijn in een gesprek:

- Hoe ben je zelf opgevoed?
- Wat ben je voor opvoeder? Wat wil je houden? Wat wil je niet herhalen?
- Wat zijn jouw opvoedingsdoelen? Welke toekomstvisie heb je voor je kind(e-ren)?
- Wat heb jij nodig om de ouder te zijn die je wilt zijn, in deze context? Kan ik iets voor jou betekenen?

3.2 INSPIRERENDE GESPREKSMETHODIEKEN

Er bestaan veel gespreksmethodieken om met ouders en kinderen afzonderlijk of samen in gesprek te gaan. We reiken er tot slot twee aan die bruikbaar zijn in de context van opvangcentra en waar wij zelf goede ervaringen mee opbouwden in vormingen en gesprekken met ouders en kinderen.

GOED OUDERSCHAP IN MOEILIJKE TIJDEN

Eén inspiratiebron om gesprekken aan te gaan met ouders en kinderen is het boek *Goed ouderschap in moeilijke tijden* van Trudy Mooren en Julia Bala (2015). Het boek biedt handvatten om ouderlijke competenties te bevorderen, ouders te leren omgaan met chronische stress en om het risico op psychische problemen bij kinderen te verminderen. Het is geschreven vanuit een psychotherapeutische aanpak en is erop gericht om met gezinnen aan de slag te gaan, maar het biedt ook opvangmedewerkers tal van handvatten. Zeker 'de methodiek van de emmer en de schatkist' (zie kader) is goed toepasbaar in de context van de collectieve opvang.

Oorspronkelijk is de methodiek van de emmer en de schatkist uitgedacht voor vijf groepsgesprekken tussen gezinnen met een vlucht- of migratieparcours. In de eerste sessie maakt men dan een overzicht van wat er goed en minder goed loopt binnen een gezin. In de tweede sessie denkt men samen na over hoe deze problemen het dagelijkse leven van het gezin beïnvloeden. In de derde sessie gaat de aandacht naar copingstrategieën, vertrekkend van de vraag "Hoe gaan jullie met dat alles om?" In de vierde sessie zoekt men samen met de gezinnen naar oplossingen. In de laatste sessie werkt men samen een 'schatkist' uit. Om deze schatkist te vullen kijkt men naar wat gezinnen bewaren uit deze sessies en wat gezinnen aan elkaar kunnen geven.

Wie als opvangmedewerker deze methodiek wil toepassen, kan met een individueel gezin of met een groep van gezinnen aan de slag gaan. Een individueel gesprek kan 'veiliger' aanvoelen. Het kan de individuele begeleidings- en vertrouwensrelatie tussen gezin en opvangmedewerker versterken. Groepsgesprekken maken dan weer cocreatie tussen ouders mogelijk en kunnen voor meer samenhang tussen ouders zorgen. Groepsgesprekken kunnen andere thema's naar boven brengen. De drempel om aan te geven wat moeilijker ligt in de opvoeding is in groep soms kleiner, maar voor andere problemen mogelijk groter. Het creëren van veiligheid binnen de groep vormt een belangrijk aandachtspunt en dat vraagt voorbereiding.

AAN DE SLAG MET DE METHODIEK VAN 'DE EMMER EN DE SCHATKIST'

De emmer

Gesprekken met gezinnen kunnen vertrekken vanuit de metafoer van de emmer. Een emmer draagt water, maar kan soms ook overlopen. Vanuit deze metafoer kan men op een korte termijn het gesprek aangaan met gezinnen over aspecten van hun ouderschap of leven in de opvang.

Praktisch kun je een beeld van een emmer uitprinten en het gezin post-its laten plakken met de elementen die ze graag anders zouden willen.

- *Wat zit er in je emmer? Welke aspecten, problemen of uitdagingen wegen zwaar of belasten het gezin?*
- *Hoe vol is de emmer (vandaag)?* Hier moet het gezin nadenken over hoe zwaar belast ze zich voelen. Een gezin dat aangeeft dat de emmer bijna vol is of al overloopt geeft een duidelijk signaal aan opvangmedewerkers dat meer ondersteuning of een eventuele doorverwijzing aan de orde is.
- *Wat doet je emmer overlopen of wat kan je emmer doen overlopen?* Deze vraag creëert bewustwording bij het gezin, maar ook bij opvangmedewerkers. Dat geeft indicaties over mogelijke prioritaire begeleidingsnoden.
- *Hoeveel plaats nemen bepaalde aspecten in de emmer?* Het kan belangrijk zijn om stil te staan bij de vraag hoeveel plaats elk probleem of uitdaging inneemt in de emmer. Neemt één probleem een groot deel van de emmer in? Of is het eerder een opeenstapeling van veel verschillende aspecten? Dat kan opnieuw inzicht geven in welke ondersteuning het meeste nodig is voor een gezin.

De schatkist

In het ondersteunen van gezinnen is het fundamenteel om niet enkel te kijken naar de problemen of uitdagingen, maar ook naar hulpbronnen en veerkracht. Hier kan de metafoer van de schatkist een opstap vormen.

- *Wat maakt jouw gezin sterk?* Daarbij krijg je zicht op de hulpbronnen van het gezin en op waar zij hun veerkracht uit halen.
- *Wat zit er in jouw schatkist? Waar haal je kracht uit? Waar zit volgens jou de (veer)kracht van jouw gezin?* Deze vragen geven inzicht in de copingstrategieën en hulpbronnen van gezinnen.

- ▶ *Op wie kun je steunen? Waar vind je informatie en steun?* Hanteer bij deze vragen een brede kijk. Vraag niet enkel naar formele hulp, maar ook naar informele hulp van vrienden of vrijwilligers. Vraag ook naar de transnationale context van het gezin: zijn er mensen in het land van herkomst of elders bij wie gezinnen steun vinden of om raad vragen? Met deze vragen kun je een overzicht krijgen van het netwerk van gezinnen en de mate van inclusie of isolement. Gezinnen kunnen zich ook bewust worden dat ze minder alleen zijn dan ze denken.

Gebaseerd op Mooren & Bala (2015).

De methodiek van de emmer en de schatkist kan men ook gebruiken bij casusoverleg of intervisie over een gezin. Dan is het een tool om informatie in te winnen bij collega's en om verschillende visies op eenzelfde situatie samen te brengen. Belangrijk is om ook oog te hebben voor de vraag welke informatie ontbreekt. Eventueel kan men de inschatting van het team verbinden met de inschatting van het gezin van de eigen situatie. Waar liggen dan mogelijke verschillen? Het kan heel krachtig zijn voor een gezin wanneer opvangmedewerkers benoemen wat voor hen in de schatkist van gezinnen zit: dat kan hun veerkracht en zelfvertrouwen bevorderen.

WORTELEN IN NIEUWE AARDE ALS GESPREKSMETHODIEK

Het vertelspel *Wortelen in nieuwe aarde* (Wiewauters & Van Acker, 2019) is een methodiek om op een laagdrempelige manier met jonge kinderen (vanaf zes jaar) over hun ervaringen voor, tijdens en na de vlucht te praten. We ontwikkelden deze methodiek tijdens eerder onderzoek naar veerkracht bij vluchtelingengezinnen (Groeninck *et al.*, 2019). Het vertelspel brengt het verhaal van een boom die vlucht uit zijn land en die na een lange, moeilijke tocht moet wortelen in nieuwe aarde. Het verhaal en de illustraties symboliseren het traject dat gezinnen voor, tijdens en na de vlucht afleggen. Het verhaal is opgedeeld in zes fasen: het leven in het thuisland, vertrekken, onderweg zijn, aankomen, het leven en wortelen in het nieuwe land en ten slotte de verbinding met het thuisland.

Bij elke fase van het verhaal horen vijf kaarten. De eerste kaart beeldt de verhaallijn uit. Op de achterkant staat een fragment van het verhaal. Er zijn drie illustratiekaarten die de moeilijke ervaringen en de kwetsbaarheid in beeld brengen, net zo goed als het overlevingsgedrag en de veerkracht. Op de achterzijde van deze kaarten staan weetjes uit de bomenwereld en citaten van kinderen die deelnamen aan eerder onderzoek. De vijfde kaart is een gekleurde sfeerkaart, die kinderen de mogelijkheid biedt om zelf een beeld op te roepen of te tekenen, wanneer de illustraties onvoldoende aansluiten bij de eigen beleving. In een recente herdruk is er een zesde kaart toegevoegd met nieuwe vragen over het verhaal van de boom en de weetjes.

De meest voor de hand liggende werkwijze is om het verhaal te vertellen en per fase enkele vragen te stellen. Men kan ook meer aandacht besteden aan één bepaalde fase (zie Van Acker *et al.*, 2020). Voor opvoedingsvragen en gezinsdynamieken is de vierde fase de meest relevante: de eerste fase van het aankomen, die gezinnen dus in de opvang doorbrengen.

Voorbeeld verhaalkaart fase 4 (aankomen).

4

AANKOMEN

Na een lange tocht komen de bomen aan in een mooi, veilig land. De boom verwondert zich over alle nieuwe planten, bomen en dieren die hij ziet. Bomen en dieren die al langer in het bos wonen, vertellen waar voedsel, water en schaduwplekken te vinden zijn en waar je je kunt warmen in het zonlicht.

Maar een vaste plaats vinden duurt lang. En de boom voelt zich niet altijd welkom. Hij wordt weleens weggeduwd. Sommige bomen en dieren willen het bos niet delen: "Wij waren hier eerst" of "Je neemt onze zon weg". Dan laat de boom zijn takken hangen en verliest hij wat bladeren. Het is veel moeilijker dan hij dacht om te wortelen in nieuwe aarde.

Vragen om het gesprek aan te gaan over de gezinsdynamieken (vragen bij fase 4, aankomst)

- > Wat vond je van België toen je hier aankwam? Was je net als de boom opgelucht? En jouw broer/zus/mama/papa?
- > Hoe voel je je hier nu? Wat doe je als je boos/verdrietig/bang bent? Wat doet je mama/papa/broer/zus dan?
- > De boom vindt het niet makkelijk om te wortelen in nieuwe aarde. Wat vind jij moeilijk hier? En je mama/papa/broer/zus? Wie vindt/vond het hier in het centrum het moeilijkste?
- > Wat doe je als het moeilijk is? Wat doet je mama/papa/broer/zus?
- > Hoe helpt je mama/papa jou? Hoe help jij je mama/papa?
- > Welke hulp zou je nog willen? Van wie?
- > Welke hulp wil je mama/papa/broer/zus? Van wie?

4 OUDERS EN GEZINNEN GERICHT EN ACTIEF ONDERSTEUNEN

Kansen versterken voor kinderen in de opvang veronderstelt ook ouders ondersteunen in hun ouderrol en gezinnen de ruimte geven om gezin te zijn. Daarom hebben opvangmedewerkers een belangrijke taak om gezinnen formeel en informeel te ondersteunen in hun ouderschap en in het behouden of (her)ontwikkelen van positieve gezinsdynamieken. Dat is des te belangrijk vanwege de druk die het leven in collectieve opvangstructuren legt op ouderschap en gezinsdynamieken.

Opvoeden is voor ouders een gevoelig onderwerp, dat raakt aan een voor hen fundamentele rol. Opvangmedewerkers moeten zich dan ook bewust zijn van hun eigen referentiekader en van hun eigen ervaringen (en mogelijke triggers) op het vlak van gezinsrelaties.

Een empathische grondhouding laat toe om gevoelens en worstelingen van ouders en kinderen te (h)erkennen en benoemen. Dat betekent ook erkenning voor het feit dat de collectieve setting van de opvang op een zeer aparte wijze het gezinsleven beïnvloedt en de ouderrol inperkt.

Vraaggestuurd werken is een andere basispijler van de begeleiding. De rol van de opvangmedewerkers is niet om de ouderrol over te nemen, maar om samen met ouders de sterktes en verbeterpunten van het gezin te identificeren en hen te begeleiden op maat. Aangezien gezinnen in de opvang extra belast zijn, betekent op sommige domeinen ook druk op de schouders van gezinnen verminderen.

Om op een divers-sensitieve wijze in gesprek te gaan met de ouders over hun visie op ouderschap is een transgenerationeel, transnationaal en transcultureel perspectief belangrijk. Het gaat erom oog te hebben voor wat men over generaties wil doorgeven, welke gezinsbanden over grenzen heen spelen en welke verschillende opvoedingsstijlen tellen bij ouders.

Dat alles maakt duidelijk dat gezinsondersteuning én gezinsbeleid al moeten starten in de opvang. Asielzoekers worden geen gezin na hun erkenning; velen komen hier als gezin aan. We pleiten er dan ook voor dat het Vlaamse en Waalse gezinsbeleid een veel actievere rol opnemen ten aanzien van gezinnen in de opvang (Geldof *et al.*, 2022).

5. DE (ON)VEILIGHEID VAN OPVANGCENTRA VOOR KINDEREN EN GEZINNEN

1 **EEN CENTRAAL THEMA BIJ KINDEREN, OUDERS EN MEDEWERKERS**

Kinderen en gezinnen die een beroep doen op internationale bescherming hebben vaak al een stevige rugzak met onveilige ervaringen wanneer ze in een opvangcentrum aankomen. Ze zijn onveilige situaties in hun land van oorsprong ontvlucht. Voor velen was ook hun vlucht een periode van onveiligheid, gevaar en onzekerheid. Ze hopen na aankomst in een opvangcentrum een rustpunt te vinden om van hun ervaringen te bekomen en die een plaats te geven. Ouders willen dat hun kinderen er weer kind kunnen zijn. Zich veilig voelen is daarbij centraal: onveilig zijn of zich onveilig voelen schaadt kinderen in hun ontwikkeling.

Uit de interviews kwam (on)veiligheid als een van de centrale thema's naar voren, zowel bij kinderen, ouders als bij opvangmedewerkers. Ook binnen het lerend netwerk noemden de deelnemers het als een van de grootste zorgen en noden. In de overgrote meerderheid van de interviews spraken bewoners en medewerkers over het getuige zijn van of deelhebben aan incidenten. Heel veel kinderen gaven aan dat ze in de centra indirect of direct te maken hebben gehad met vormen van geweld. Het is een confronterend resultaat van dit onderzoek. Het aantal geregistreerde incidenten in federale opvangstructuren is tussen 2017 en 2021 meer dan verdubbeld (van 554 incidenten in 2017 tot 1.281 incidenten in 2021). De vraag is dan ook urgent: wat speelt er zich af en hoe kan het beter?

Om dat in kaart te brengen, starten we met de beleving van (on)veiligheid door kinderen en gezinnen in de opvangcentra. We analyseren hun ervaringen door ze te plaatsen op een continuüm van geweld. We verdiepen onze analyse vanuit een bredere conceptuele kijk op veiligheid en geven aan waarom werk maken van

veiligheid een absolute prioriteit moet zijn. Vervolgens staan we stil bij factoren die gevoelens van (on)veiligheid versterken, zoals onaangepaste infrastructuur en de relationele en samenlevingsuitdagingen die voortkomen uit het leven in een collectieve setting. Geweld in de opvang kent vele gezichten. We geven een overzicht van de vormen van geweld die we in het onderzoek zijn tegengekomen. Ten slotte gaan we in op die factoren die juist wel voor gevoelens van veiligheid, geborgenheid en vertrouwen zorgen.

2 **HOE ERVAREN KINDEREN EN GEZINNEN (ON)VEILIGHEID?**

2.1 **EEN CONTINUÛM VAN GEWELD**

Kinderen en gezinnen op de vlucht hebben vaak al verschillende geweldsituaties meegemaakt voor hun aankomst in ons land. Confrontatie met geweld is een bijzondere vorm van onveiligheid, die erg ingrijpend kan zijn. Het gaat dan om geweld in het land van herkomst, onderweg tijdens een soms lange vluchtroute, maar af en toe ook na aankomst hier. Men spreekt daarbij van een ‘continuüm van geweld’ (OSRSG-VAC, 2020).

Geweld dat mensen meemaakten in hun thuisland is meestal nauw verbonden met de redenen waarom mensen op de vlucht zijn gegaan. Situaties van oorlog of vervolging kunnen met vormen van extreem geweld samengaan. Kinderen zijn daar soms getuige van geweest. Andere kinderen zijn gedwongen om deel te nemen aan criminele activiteiten, als kindsoldaat of in bendes, of ze zijn slachtoffer van kinderarbeid in combinatie met geweld. Dergelijke confrontaties met geweld kunnen traumatisch zijn en ook vandaag nog doorwerken.

Zodra men beslist of onder druk wordt gezet om te vertrekken, krijgen vluchtelingen soms te maken met heel andere vormen van geweld. De reis kan gevaarlijk zijn, denk maar aan de werkwijze van mensensmokkelaars, onder de radar moeten blijven voor politie of slachtoffer worden van geweld van grenspolitie. Voor velen spelen ook de fysieke uitdagingen van de vlucht, met lange uitputtende dagen, met onvoldoende eten en drinken, waarbij ze bergen en zeeën moeten oversteken. Sommige vluchtelingen verblijven onderweg al in opvang- en detentiecentra in inhumane omstandigheden en met risico's op geweld. Geregeld hebben vluchtelingen andere vluchtelingen zien sterven onderweg.

Maar ook nadat vluchtelingen in een onthaalland zijn aangekomen, kunnen ze nog slachtoffer worden van geweld. Onderzoek schat dat meer dan de helft van de vluchtelingen ergens onderweg of na aankomst geconfronteerd wordt met seksueel en gendergerelateerd geweld (Pertek *et al.*, 2021). Liefst drie van de vier kinderen en jongeren (77%) die via de centrale mediterrane route reisden gaven aan dat ze slachtoffer werden van geweld en uitbuiting (UNICEF en IOM, 2017). Nederlands onderzoek stelt vast dat liefst twee op de drie niet-begeleide minderjarigen in asielcentra in Nederland werd geconfronteerd met geweld (Zijlstra *et al.*, 2020). Die ervaringen van geweld zijn meervoudig en veelvuldig.

Opvangcentra zouden veilige plekken moeten zijn. Na aankomst ervaren vluchtelingen dat vaak ook zo. Veiligheid in absolute zin – niet vrezen voor lijf of leven – is veelal gegarandeerd. Bij veel gezinnen valt de last van de gevaren van het thuisland, de oorlog, de gevaarlijke routes weg wanneer ze aankomen in de asielcentra (Fedasil, 2021).

“In feite voel ik me veilig, want ten eerste zijn we goed gelogeerd. En de veiligheid van het centrum komt in de eerste plaats van buitenaf, de veiligheid in het land. Ik weet niet hoe veilig het is, vergeleken met waar ik vroeger woonde, maar ik voel me veilig, ik ben nergens bang voor, ik schaam me niet om te lopen, dat mensen me zullen uitlachen of dat ik niet bang ben dat ik ergens het doelwit zal zijn en gedood zal worden, ik voel me veilig.”

– Alleenstaande moeder, uit DR Congo, 4 kinderen

Maar tijdens het vaak lange verblijf in de opvangcentra maken nog te veel bewoners opnieuw onveilige of soms zelfs gewelddadige situaties mee en kennen ze opnieuw gevoelens van onveiligheid. Dat bleek uit vele getuigenissen tijdens het onderzoek.

“Dat is wat de kinderen ook veel heeft geraakt, ik bedoel, het zien van gevechten, het zien van ruzies, tussen mensen over... over onbelangrijke dingen praktisch. Ik bedoel, we komen van het zien van geweld, van het ervaren van geweld en... En om in het centrum te zijn en door te gaan met geweld, geweld te zien, geweld te blijven zien, dit... heeft ons erg geraakt”.

– Ouder, uit El Salvador, 2 kinderen

Kinderen en gezinnen ervaren zo verschillende vormen van geweld, op verschillende momenten en in verschillende contexten. Net op de plek waar ze dachten veiligheid te zullen vinden, worden ze opnieuw geconfronteerd met onveiligheid. Dat kan een nefast cumulatief en potentieel hertraumatiserend effect hebben op hun psychosociaal welzijn.

2.2 EEN BREDE KIJK OP (ON)VEILIGHEID

Een complex thema zoals veiligheid vraagt om een brede kijk. De filosoof Isaiah Berlin maakt een onderscheid tussen positieve en negatieve vrijheid (Berlin, 1958). Bij een negatieve vrijheidsopvatting gaat het over de afwezigheid van dwang. Een rijkere invulling is de notie van positieve vrijheid, waarbij mensen volgens Berlin ‘meester over zichzelf kunnen zijn’. We vertalen dat naar veiligheid in de opvang. Daarbij is het inspirerend om te denken in termen van negatieve en positieve vormen van veiligheid.

Bij een minimale, negatieve opvatting van veiligheid gaat het dan om het ontbreken van bedreigingen en geweld. Het leven van mensen en daarbij horend hun fysieke integriteit is niet (langer) in gevaar. Voor de ontwikkelingskansen van kinderen is dat een noodzakelijke, maar onvoldoende voorwaarde. Een bredere invulling – zeg maar een positieve benadering van veiligheid – richt zich op het creëren van een opvangcontext die ruimte geeft voor de ontwikkeling van een thuisgevoel, ruimte voor identiteitsontplooiing en ontwikkeling van kinderen en andere bewoners. Het gaat eveneens over tot rust kunnen komen, tijd vinden om te kunnen verwerken en om zich te kunnen aanpassen aan alle veranderingen. Positieve veiligheid betekent voor kinderen dat ze er kind kunnen en mogen zijn. Het gaat met andere woorden niet alleen over fysieke integriteit, maar ook over persoonlijke integriteit en identiteit.

In de asielopvang zijn zowel de objectieve elementen van (on)veiligheid als de subjectieve beleving ervan belangrijk. De Nederlandse Inspectie Justitie en Veiligheid spreekt over sociale veiligheid in asielzoekerscentra als situaties waarbij “personen zich veilig voelen en geen, of zo min mogelijk, incidenten meemaken of zien gebeuren. Daarbij valt te denken aan lastigvallen, pesten, uitschelden, bedreigen, discriminatie, geweld, diefstal en andere vormen van ontoelaatbaar gedrag” (Inspectie Justitie en Veiligheid, 2018). Ze onderscheiden twee componenten van sociale veiligheid: de mate waarin bewoners van asielzoekerscentra slachtoffer worden van incidenten (de objectieve veiligheid) en de beleving die bewoners van asielzoekerscentra hebben van de veiligheid (de subjectieve veiligheid).

Belangrijk is dat er geen causale relatie hoeft te zijn tussen de mate waarin bewoners van asielzoekerscentra het slachtoffer worden van incidenten en hun gevoel van veiligheid. Een afname van het aantal incidenten leidt niet per definitie tot een veiliger gevoel en vice versa (Inspectie Justitie en Veiligheid, 2018). Het gevoel van veiligheid hangt ook samen met de cultuur in een centrum, met een leefklimaat dat voortkomt uit een brede, positieve veiligheidsbenadering.

3 **WAT BEPAALT (ON)VEILIGHEID IN DE COLLECTIEVE OPVANG?**

Een groot deel van de kinderen en gezinnen voelen zich niet altijd veilig in de asielopvang. De fysieke en psychologische integriteit zijn vandaag niet altijd of voor iedereen gegarandeerd in collectieve asielcentra. Gevoelens van onveiligheid zetten het individuele maar ook het collectieve welzijn en het gezinsleven onder druk. Wat leren de interviews ons over factoren die onveiligheid versterken? En welke copingstrategieën passen kinderen en gezinnen toe om zich te beschermen of beschermd te voelen?

3.1 **ONVEILIGE INFRASTRUCTUUR**

De meeste opvangcentra in België zijn nooit bedoeld of gebouwd als opvangcentra. Asielzoekers leven in oude legerkazernes, afgeschreven vakantiecentra, oude ziekenhuizen of andere gebouwen die – al dan niet tijdelijk – als opvangplaats dienen (zie hoofdstuk 3). Die onaangepaste infrastructuur is een belangrijke bron van onveiligheid, zowel objectief als in de beleving van kinderen, gezinnen, bewoners en medewerkers.

GEMEENSCHAPPELIJKE RUIMTES ALS TONEEL VOOR CONFLICT

Gezinnen wonen in kleine kamers, de meeste alleenstaanden leven in collectieve slaapkamers of zalen. Door de uiterst beperkte privéruimte speelt het leven in een collectieve opvang zich grotendeels in gemeenschappelijke ruimtes af. Dat zijn dan ook vaak de plaatsen waar spanningen, conflicten of moeilijkheden zich uiten of waar die escaleren. Soms worden die ruimtes ingenomen door alleenstaande mannen, of door bewoners van eenzelfde origine. Andere bewoners voelen zich dan uitgesloten of ongemakkelijk om die ruimtes nog te gebruiken. Ook de cafetaria of de keuken zijn ruimtes waar ruzies tot ontploffing komen.

“Onveilig voelen? Dat kan komen doordat mensen hier ruzie hebben. Ruzie ontstaat soms in de keuken en dat kan moeilijk zijn, moeilijk aflopen. En ook soms zijn er mensen die dronken zijn en ze hebben ruzie samen. Je weet niet wat er kan gebeuren.”

– Alleenstaande vader, uit Syrië, 2 kinderen

Leven in een collectieve opvang is een leven met amper privacy. Alle aspecten van het leven gebeuren er in voortdurende nabijheid van anderen. Dat is geen ideale opvoedingssituatie voor kinderen. Ouders, maar ook kinderen, getuigen

in interviews dat ze soms worden geconfronteerd met seksualiteit tussen volwassenen in gemeenschappelijke ruimtes.

“Vrijwilligers meldden ons dat kinderen tijdens een activiteit een anale seksscène wilden nabootsen, omdat ze daar in het centrum kennelijk getuige van waren geweest. Het ene kind probeerde in het andere te komen. [...] Dus, ja, nu denk ik dat, in termen van seksualiteit, ja, er was ook een dame die hier op de trap fellatio uitvoerde op een meneer. Dus ik denk ja, het is een probleem van promiscuïteit.”

– Hulpverlener

ONVEILIGE SANITAIRE RUIMTES

De meeste kinderen en gezinnen beschikken niet over eigen sanitaire ruimtes (zie ook hoofdstuk 3). Gebruik moeten maken van die collectieve sanitaire ruimtes voelt voor vele bewoners onveilig aan, leren de interviews. Het gaat dan om sanitaire ruimtes die zich buiten het gebouw bevinden, slechte verlichting, de afwezigheid van specifiek sanitair voor gezinnen, niet veilig afsluitbare wc's en douches of een gebrek aan toezicht.

“Mijn kinderen zijn bang om alleen te gaan, omdat het toilet ver weg is van onze kamer. Ik moet ze brengen. En ik ben ook bang om alleen te gaan. Dus soms vraag ik mijn zoon, mijn oudste zoon, om met me mee te gaan.”

– Alleenstaande moeder, uit Palestina, 2 kinderen

In de interviews brachten ouders en kinderen verschillende gevallen van seksueel grensoverschrijdend gedrag tegenover kinderen ter sprake. Dat vond voornamelijk plaats in de toiletten. Daarnaast roepen ook donkere gangen, verre uithoeken, gebrekkige verlichting of afgezonderde ruimtes zoals een sportzaal of een was-hok onbehagen of angst op.

POREUZE GRENZEN MET DE BREDERE OMGEVING

Een terugkerende angst, zowel bij gezinnen als bij de opvangmedewerkers, is gelinkt aan de (gepercipieerde) porositeit en toegankelijkheid van het centrum voor buitenstaanders. In theorie mogen bezoekers van buitenaf niet in alle delen van het centrum komen en moeten ze in de bezoekersruimte blijven. In de praktijk komen er soms toch bezoekers van buitenaf ongezien het centrum binnen, ook 's nachts, wat niet iedereen een veilig gevoel geeft:

I: “En als families, voelen jullie je hier veilig?”

R: “Nee.”

I: “Nee?”

R: “Nee. Omdat, we hebben veel dingen gemerkt, veel dingen en mensen komen echt binnen, zonder toestemming 's nachts.”

I: "Mensen van buiten?"

R: "Ja, bezoekers, bezoekers van andere mensen in de nacht... dronken, ik weet niet of mensen die hier gedronken hebben. De laatste keer was er een..."

I: "Alcohol of drugs aan het gebruiken?"

R: "Alcohol ja. Drink alcohol, drugs misschien, ik weet het niet."

– Ouders, El Salvador, 1 kind

Dat kinderen makkelijk naar buiten kunnen, of makkelijk de weg op kunnen zonder toezicht, is een andere terugkerende bezorgdheid bij ouders en medewerkers, afhankelijk van de infrastructuur en de setting van het centrum.

"En zij sliep dan ook tijdens de nacht niet uit schrik dat hij ging weglopen ofzo, want dat is een kindje die echt, die hier al heel vaak is weggelopen uit het centrum. Vanaf dat er hier een deur openstaat, loopt die weg. Het is al een keer geweest dat we een telefoon-tje hadden van een instelling dat er daar een jongetje rondliep."

I: "Hoeveel kilometer is het naar daar?"

R: "Vier kilometer."

I: "Hoe oud is het jongetje?"

R: "Hij is 5 jaar."

– Hulpverlener van een asielcentrum

Ook de toegankelijkheid van de gemeenschappelijke buitenruimtes door externen baart ouders en hulpverleners soms zorgen.

"De kinderen, die zijn heel kwetsbaar. Ik hou ook altijd een oog [in het zeil] als hier mensen van buitenaf met een hondje komen wandelen. Hier zit een man in de buurt en ik heb er een heel dubbel gevoel bij. Als de kleintjes buiten zijn, van voor alleen, dan komt hij. Altijd."

– Hulpverlener asielcentrum

Opvangmedewerkers getuigden ook over specifieke angsten voor acties van mensen uit de omgeving die tegen de aanwezigheid van vluchtelingen zijn of sympathiseren met extreemrechtse groepen. Gebeurtenissen als de brandstichting in het opvangcentrum te Bilzen (De Standaard, 2019), aanvallen op asielcentra in Duitsland (Reuters, 2015) of berichtgeving over minderjarige kinderen die weggelokt werden uit asielcentra en ingezet in de prostitutie in Nederland (*Verdwenen kinderen uit asielcentra*, 2019) laten sporen na bij personeelsleden. De ouders worstelen met een zwaar verantwoordelijkheidsgevoel om kinderen 'veilig te houden', maar botsen ook daar op beperkingen: de kamer is te klein om harmonieus met elkaar om te gaan, maar het centrum te onoverzichtelijk om veilig te zijn (zie ook hoofdstuk 3).

3.2 RELATIONELE (ON)VEILIGHEID

SAMENLEVEN IN SUPERDIVERSITEIT

Het leven in asielcentra wordt gekenmerkt door een hoge mate van collectiviteit en constante interactie met anderen. Het gedwongen samenleven in een tijdelijke en onzekere context met mensen van verschillende nationaliteiten, culturen, religies, socio-economische achtergronden, levensstijlen, gezinssamenstellingen en geaardheden vormt een dagelijkse uitdaging. Het leven in een collectief opvangcentrum is leven in een context van superdiversiteit (Geldof, 2019), maar dan geconcentreerd op een beperkte oppervlakte, zonder keuzevrijheid en met een groot aantal mensen die traumatische gebeurtenissen hebben meegemaakt. Ook al delen bewoners het gevlucht zijn en is er solidariteit, het niet weten of het niet kennen van de ‘anderen’, hun verleden, gewoontes, waarde- en normenpatroon, de draagkracht die bij iedereen verzwakt is, creëert gevoelens van onzekerheid en onveiligheid. De overprikkeling van alle zintuigen door het collectieve leven zet de relaties op scherp.

“Er is hier ’s nachts lawaai. Er zijn burens. Er is een buurvrouw in ons huis. Ze nodigt mensen uit in haar huis. Ze nodigt zelfs mensen uit die niet uit het centrum komen en die geen kaart hebben. Ze roken wiet en drinken alcohol in de kamer. Ze blijven tot 4-5 uur. Ze lachen hard. We hebben een klacht ingediend. Ze schreeuwde slechte woorden naar ons. Als mijn dochter ’s morgens vroeg om 7 uur wakker wordt om naar school te gaan, komt de vrouw naar me toe en klopt met een pan. Ze wil me slaan.”

– Moeder, uit Algerije, 3 kinderen en zwanger

De geïnterviewde kinderen waren erg onder de indruk van dergelijke ruzies tussen volwassenen. Niet enkel het geweld dat ze zelf meemaken, maar ook het geweld dat ze te zien krijgen, heeft veel impact op kinderen. Verhalen gaan soms een eigen leven leiden in hun hoofd. Zo vertelt deze jongen van elf:

“Tussen de volwassenen, ja. De andere volwassenen die vechten soms. De ambulance is gekomen en politie en zo. Veel zijn naar gevangenis en veel zijn zo dood gaan of naar ziekenhuis altijd hier. Van die vechten met messen en zo.”

– Jongen, uit DR Congo, 11 jaar

De man die gevochten had was getransfereerd naar een ander centrum, maar de jongen had dat niet opgepikt of had het verhaal getransformeerd, waardoor hij geloofde op een plek te leven waar mensen vermoord kunnen worden.

Samenleven in deze gedwongen context met mensen van verschillende nationaliteiten en religies genereert spanningen. Die weerspiegelen zich in klachten over elkaars eetpatronen of manieren van bidden, zeker als dat in de

gemeenschappelijke ruimtes gebeurt. De confrontatie met verschillende seksuele geaardheden is voor sommige gezinsleden ook een uitdaging, bijvoorbeeld wanneer kinderen aan hun ouders vragen waarom twee mannen hand in hand rondlopen. Dergelijke situaties confronteren gezinnen met verschillende manieren van leven en dagen hen uit in de normen en waarden die ze (proberen te) hanteren in hun gezin of opvoeding (zie ook hoofdstuk 3).

PSYCHISCHE NODEN EN/OF MIDDELENGEBRUIK

Wanneer er in een bewonersgroep personen met ernstige psychische problemen leven, die onvoldoende omkaderd zijn, dan kan dat ook onveiligheidsgevoelens en spanningen veroorzaken. Door het tekort aan aangepaste plaatsen voor mensen met psychische problemen komen zij in reguliere centra terecht, waar personeel ontbreekt of te weinig ondersteund wordt om daarmee om te gaan. Onbegrip en culturele taboes rond psychische problemen leiden mee tot spanningen tussen bewoners.

Kinderen worden in centra soms ook op jonge leeftijd met druggebruik geconfronteerd. Ouders waren bezorgd over wat kinderen te zien krijgen, maar ook over de onvoorspelbaarheid van mensen onder invloed in hun leefomgeving. Ook voor volwassenen roept dat onveiligheidsgevoelens op.

“Ik zei je, de andere mensen zijn niet van, we zijn niet van dezelfde omgeving, dezelfde culturen. Sommigen van hen hebben drugs. Ze hebben drugs, dus het is een beetje moeilijk. Ik voel me veilig, een beetje, omdat ik hier een broer heb. Maar voor een vrouw, nee.”

– Alleenstaande moeder, uit Palestina, 2 kinderen

Voor opvangmedewerkers is het ook ingewikkeld om daarmee om te gaan. Ze voelen zich vaak alleen en weinig ondersteund in complexe situaties.

“Ze zeggen van: ‘Dat is part of the job’, maar je moet er ook wel maar mee blijven om kunnen. [...] Dus er had hier, die had dus die methadon gemengd met alcohol en die zijn stoppen zijn wat doorgeslagen. Die is hier in de gang gewoon met een stok zowat alle ramen dat hij tegenkwam beginnen kapotslaan. Ook tegenover mensen had hij heel veel schrik. Er is uiteindelijk iemand van de eerste verdieping, een bewoner, naar beneden gesprongen, uit het raam, omdat die zo veel schrik had dat er iets ging gebeuren. Je zit hier, je moet u hier veilig voelen en ineens komt er daar een zot met een stok binnen, die helemaal onder invloed is, waardoor dat je uit een raam moet springen om uw eigen in veiligheid te stellen. Ze zeggen: ‘Praat daar met uw bewoners over’, maar dan wordt er zo weinig met ons gepraat.”

– Hulpverlener

ALLEEN ZIJN ALS RISICOFACITOR

Zowel kinderen als hun ouders gaven aan dat ze geregeld bang zijn voor mogelijke situaties van geweld of misbruik, vooral wanneer ze alleen zijn. In het geval van kinderen geldt dat ook wanneer ze zonder toezicht van hun ouders ergens aan het spelen zijn.

I: "Wanneer ben je bang of waarom ben je bang?"

R: "Wanneer ik ben in de kamer alleen, ik hoor mensen zeggen: 'Kom, kom, kom, kom'. En die zeggen mijn naam. Ik hoor wanneer ik ben, ik heb de deur op slot gedaan en ik hoor mensen op mijn kamer zeggen: 'Kom, kom, kom' en ik vind het niet leuk."

– Meisje, uit Afghanistan, 11 jaar

"Nee, maar als er een mogelijkheid is... Als er geen mogelijkheid is, zal je niet bezorgd zijn. Maar als er een mogelijkheid is, als iemand mijn zoon verkracht, wat moet ik dan doen? Toch? Daarom wil ik niet... [ik wil] dat ze in de buurt zijn of buiten spelen, niet in het andere blok. Dus ik kan hier bij een familie zitten, ik kan naar ze kijken. Ik kan mijn zoon en dochter zeggen dat ze voor mij moeten spelen. Als ze naar de receptie willen, de grote zaal, als ze willen spelen, dan kunnen ze me dat eerst zeggen voordat ze gaan. Eerst zeg ik ja of nee."

– Alleenstaande vader, uit Palestina, 2 kinderen

Gevoelens van onveiligheid zijn er niet alleen bij bewoners, maar soms ook bij medewerkers, in het bijzonder wanneer ze alleen of onderbemand op dienst staan of 's nachts wanneer er weinig sociale controle is.

"Er zijn een paar momentjes waar dat ik mij misschien wel onveilig gevoeld heb 's nachts, omdat ik hier alleen stond. Dus wij moeten 's nachts ook de was plooiën, en dan zitten we daar in de wasserij. Op dat moment kwam er iemand babbelen met mij, een alleenstaande man. Op zich een vriendelijke gast, maar op dat moment dacht ik gewoon efkes van: 'Shit, ik sta hier alleen. Als hij gewoon de deur toe smijt, dan ben ik echt machteloos'. Dus op dat moment heb ik wel efkes zo een klik gemaakt van: 'Fuck, dat is hier echt niet veilig, als hij hier nu gewoon de deur toe doet'. Op zich was ik niet bang van hem, maar wel van de situatie dat het zou kunnen gebeuren."

– Hulpverlener

Deze getuigenissen geven op een sterke wijze aan hoe destabiliserend en impactvol zich onveilig voelen kan zijn, ook zonder dat er iets gebeurde.

COPINGSTRATEGIEËN

Kinderen en ouders gebruiken verschillende strategieën om gevaren te vermijden. Veel ouders proberen de gevaren van buitenaf te kaderen of te beperken. Ze proberen bijvoorbeeld de kinderen vooral in de kamer te houden, veel met hen

te praten, of ze zorgen ervoor dat de andere kinderen vooral bij hen op de kamer komen spelen zodat ze zelf controle kunnen uitoefenen op de omgang tussen kinderen.

Een aantal ouders hadden als strategie om een 'allemandsvriend' te worden, hopen dat dit ervoor zou zorgen dat meer mensen in het centrum zich mee verantwoordelijk zouden voelen voor de veiligheid van hun kinderen. Omgekeerd wilden een aantal vaders niet gevreesd worden, in de hoop dat niemand dan 'aan hun kinderen zou durven raken'.

*Dochter: "Dan zeggen ze: 'Ik ben echt bang van jouw papa' en daarom laten ze mij met rust."
Vader: "Ik zal altijd mijn gezin beschermen, op school ook."*

– Vader en dochter, uit Rusland, dochter 12 jaar

Gezinsleden getuigen dat ze goede voelsprietten hebben ontwikkeld voor eventueel geweld. Ze vermijden personen of plaatsen, op bepaalde momenten van de dag. Of maken zich snel uit de voeten wanneer ze voelen dat er iets op komst is.

De brede waaier van dagelijkse samenlevingsconflicten leidt ertoe dat de meerderheid van de geïnterviewde kinderen en ouders voorstander waren van opvangcentra – of op zijn minst gebouwen – exclusief voor gezinnen.

"Ik vind dat niet zo leuk. Iedereen is door elkaar. Gelijk familie en volwassenen zijn allemaal door elkaar en ik wou zo gelijk één groot paviljoen voor alle volwassenen en één allemaal voor families zo met grote kamers."

– Meisje, uit Afghanistan, 11 jaar

3.3 DE VELE GEZICHTEN VAN GEWELD IN DE COLLECTIEVE OPVANG

Geweld zorgt voor onveiligheid. Geweld kent echter vele gezichten: niet iedere vorm van geweld is even zichtbaar en niet iedere vorm van geweld wordt (h)erkend, niet in de samenleving, maar ook niet in de opvang.

In het onderzoek zijn we veel verschillende vormen van geweld tegengekomen. Medewerkers vertelden dat het niet altijd gemakkelijk is om te weten wat ze wel of niet als geweld moeten definiëren. Om geweld te kunnen aanpakken, is inzicht in de vele gezichten van geweld cruciaal. We vertrekken daarbij opnieuw vanuit de verhalen van kinderen, gezinnen en medewerkers.

FYSIEK GEWELD

Geregeld signaleerden kinderen hoe ze getuige zijn van ruzies of van vechtpartijen.

“Ja, maar ik wou zo alleen een huis hebben of een klein appartement als die besluiten dat we positief krijgen. [...] Ja, veiliger en beter. En bijvoorbeeld het vechten en zo, dan moet je dan niet meer bang zijn en in je kamer opsluiten en zo.”

– Jongen, uit DR Congo, 11 jaar

Een aantal kinderen gaf aan dat ze zelf soms fysiek worden, omdat ze de taal niet genoeg onder de knie hadden om conflicten op een andere manier op te lossen.

“Als ik boos ben, nou, ik spreek niet goed Frans, ze begrijpen me niet. Dus ik druk mezelf uit met mijn lichaam”

– Jongen, uit Palestina, 9 jaar

Fysiek geweld kent vele varianten. Het omvat zowel alle lijfstraffen en alle andere vormen van foltering, wrede, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing als fysieke pesterijen en vernederingen door volwassenen en andere kinderen (UN, 2011). In de centra zien we voornamelijk die minder extreme vormen van fysiek geweld.

SEKSUEEL EN GENDERGERELATEERD GEWELD

Aandacht voor de (seksuele) veiligheid van meisjes en jongens is belangrijk. Verschillende jongere kinderen getuigen van seksueel overschrijdend gedrag in de opvangcentra. Een aantal moeders beschrijven (regelmatige) grensoverschrijdende opmerkingen, maar ook voorstellen tot prostitutie. De geïnterviewde meisjes en vrouwen gaven in een meerderheid van interviews aan dat ze seksueel onaangepast gedrag of zelfs geweld hadden gezien of meegemaakt.

“Er is ook al een keer een voorval geweest daar in die ruimte met de tieners en het is eigenlijk ook daardoor dat we die praatgroep met de tieners gaan oprichten om ook wat te werken rond gevoelens en seksualiteit. Er was daar één jongen die porno getoond had aan de andere tieners en hij had gezegd tegen een andere jongen van: ‘Je moet die beweging nadoen’. Er kwam wat groepsdruk en die jongen heeft dat dan ook effectief gedaan en wat kleren uitgetrokken enzo.” (De jongen was 9 jaar op moment van de feiten.)

– Hulpverlener

“Ze nam een van mijn jurken waarin ze zich huilend probeerde mee schoon te maken. Toen vroeg ik haar: ‘Wat is er?’ Ze trilde. En ze zei: ‘Mama. Toen ik naar het toilet ging, was er een man die me van achteren volgde. Hij legde zijn hand op mijn mond en begon

me overal te betasten. Hij nam mijn hand en legde die op zijn geslacht.’” (Het meisje was 6 jaar op het moment van de feiten.)

– Alleenstaande moeder, uit DR Congo, 3 kinderen

Vaak wordt er vooral gedacht aan meisjes als potentiële slachtoffers. Steeds meer rapporten vragen aandacht voor de onderrapportering van seksueel geweld tegen jongens, zeker in een migratiecontext. Seksueel grensoverschrijdend gedrag of geweld naar jongens en mannen toe blijft vaak ondergerapporteerd, maar komt wel degelijk voor, leert onderzoek (Keynaert *et al.*, 2012). Ook lgbtq+ vormen een bijzonder kwetsbare groep wanneer het gaat over geweld en stigmatisering binnen en rondom opvangcentra (Ropianyk & D’Agostino, 2021).

De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO, 2015) omschrijft seksueel geweld als “elke seksuele daad die tegen iemands wil wordt uitgevoerd. Het kan door eender welke persoon uitgevoerd worden, ongeacht zijn of haar relatie tot het slachtoffer, in gelijk welke omgeving”. Het kan gaan van seksuele intimidatie over seksueel misbruik en (poging tot) verkrachting. Seksuele intimidatie gaat over elke ongewenste en onbeantwoorde seksuele uitnodiging, elke ongewilde seksuele aandacht, vraag naar seksueel contact, verbale seksuele insinuaties of opmerkingen, dreiging met een seksuele daad om een ander doel te bereiken, het verplicht uitkleden terwijl de pleger ongewenst toekijkt, ongewenst moeten bekijken van iemand die naakt is of van pornografisch materiaal, het nemen van naaktfoto’s van seksuele aard van een persoon die daarvoor geen toestemming geeft of niet in staat is om toestemming te geven of te weigeren (Keynaert & Van Melkebeke, 2018). In opvangcentra verblijven soms ook meisjes en vrouwen die vrouwelijke genitale vermindering hebben meegemaakt of daar risico op lopen. De Wereldgezondheidsorganisatie definieert vrouwelijke genitale vermindering (VGV) als “ingrepen die leiden tot een gedeeltelijke of volledige verwijdering van de externe geslachtsdelen van de vrouw en/of andere verwondingen van de vrouwelijke geslachtsdelen die niet het gevolg zijn van therapeutische ingrepen”.

CYBERGEWELD EN GROOMING

Het leven van kinderen en jongeren in de opvang speelt zich net als dat van andere kinderen en jongeren ook deels online af. De risico’s in de brede samenleving bestaan bijgevolg evenzeer in de opvang.

“Hij zei: ‘Hey, cutie’ (op Fortnite). En toen zei hij: ‘Wow, je bent zo goed in dit spel’ in het Engels. En ik zeg: ‘Dat weet ik’. En toen zei hij: ‘Mag ik je Snapchat of je Instagram hebben?’ En toen zei ik: ‘Wacht, hoe oud ben je?’ Hij was 18 [...] En toen zei ik gewoon: ‘Ik ben 17’ en hij zei: ‘Wow, mijn type’. En dan zei ik: ‘Ik heb geen Instagram, sorry, maar ik zal het voor je uploaden’. En dan zei ik: ‘Cutie’ en dan heb ik het niet geüpload en ik zeg: ‘Het is aan het uploaden’. Hij zei: ‘Ik kan niet wachten om je te zien’. En toen lachte ik de

hele tijd met mijn moeder. [...] en toen zei ik: 'OK loser, ik ben 11, ik ben geen 17 en ik wil je niet, dus doe, ik zal je blokkeren'."

– Meisje, uit Afghanistan, 11 jaar oud

Het meisje was trots dat ze die jonge man om de tuin had kunnen leiden. Dit voorbeeld toont aan hoe in dit geval de goede band met de moeder en het bewustzijn van de mogelijke risico's verbonden aan sociale media beschermende factoren waren. Dat is echter niet representatief, omdat kinderen en ouders zich lang niet altijd bewust zijn van de gevaren op sociale media.

VERWAARLOZING

"In feite is het ingewikkeld voor ouders die allebei depressief zijn, om het kind in de gaten te houden. Soms vergeten ze belangrijke dingen, zoals het verschonen van de kinderen. Ze zitten in een depressie, ze zitten van binnen en zo vergeten ze wat er om hen heen gebeurt... soms de kinderen... zodat ze ophouden met al dat huilen, het is flesje na flesje, slaapje slaapje slaapje, zo huilen ze niet, zo houden ze het vol, zo 'leven' ze."

– Verpleegster

Dit citaat illustreert nog een ander type van geweld, met name verwaarlozing. Er is sprake van emotionele verwaarlozing wanneer een volwassene onvoldoende of geen aandacht schenkt aan de emotionele noden van het kind of de jongere. Er is dan een tekort aan liefde, aandacht, betrokkenheid, interesse, respect, onderwijs, communicatie, veiligheid, voorspelbaarheid... (Vertrouwenscentrum Kindermishandeling, 2021). Bij lichamelijke verwaarlozing komen ouders of opvoeders langdurig onvoldoende tegemoet aan de lichamelijke basisbehoeften van het kind, zoals eten, drinken, kleding en een dak boven het hoofd (Nederlands Jeugdinstituut, 2022).

Dat toont ook aan dat niet alle geweld vanuit slechte intenties plaatsvindt. Het is vaak meer genuanceerd dan dat. Indien ouders kampen met problemen op het vlak van geestelijke gezondheid, kan het bijvoorbeeld zijn dat ze minder in staat zijn om te zorgen voor hun kinderen en dus niet in alle basisbehoeftes kunnen voorzien.

GANGBAAR OPVOEDKUNDIG GEWELD

Er bestaan ook vormen van geweld die verankerd zijn in de opvoeding. Onder 'zogenaamd gangbaar opvoedkundig geweld' verstaat men vormen van fysiek, psychisch en/of verbaal geweld dat als opvoedkundig wordt bestempeld, in de zin dat het wordt gebruikt voor een doel dat men als opvoedkundig beschouwt. Het wordt 'gangbaar' genoemd omdat het vaak om een alledaagse praktijk gaat, die men als banaal en normaal beschouwt, tolereert en soms zelfs aanmoedigt

(DEI, 2020). Het kan gaan over een ‘pedagogische tik’, maar ook over psychisch geweld zoals beledigingen.

“Men moet ook nuanceren wanneer het cultureel is. Er zijn ouders die ons vertellen dat als hun kind iets stoms doet, ze hem slaan. Dat is normaal voor hen. Ik ben er altijd om ouders uit te leggen dat je het aan het kind moet uitleggen. Soms, tot op zekere hoogte, is het moeilijk een standpunt in te nemen over een cultureel feit. In sommige gevallen heeft een vader zijn kinderen geslagen en zelfs de kinderen van de burens. In dit geval zijn er transfers. Dit is al een paar keer gebeurd.”

– Hulpverlener

Voor medewerkers ligt dat moeilijk omdat er vaak (de perceptie van) een culturele component bijkomt. Vaak wordt er gedacht vanuit een aan religie of afkomst gerelateerde ‘cultuur’, terwijl ‘gangbaar opvoedkundig geweld’ ook de reproductie kan zijn van een familiale ‘cultuur’ of eigen opvoeding. Het is belangrijk om met de ouders een open gesprek te kunnen aangaan, om te weten waarom ze opvoedkundig geweld gebruiken en welke noden daarachter liggen. Vaak spelen onmachtgevoelens, vermoeidheid, reproductie van eigen opvoeding of een gebrek aan tools om op een andere manier hun kinderen te doen luisteren. Het kan een aanknopingspunt zijn om het gesprek aan te gaan vanuit de effecten die het opvoedkundig geweld heeft op het kind, op zijn/haar ontwikkeling en relaties met anderen (zie ook hoofdstuk 4).

Dat dit belangrijk is, toont ook recent onderzoek van de universiteit van Harvard, dat besluit dat ernstige vormen van opvoedkundig geweld tot schade op neurologisch vlak kunnen leiden. Veelvuldig slaag krijgen kan leiden tot een atypische ontwikkeling van de hersenen vergelijkbaar met de schade die kan ontstaan door ernstige vormen van fysiek of seksueel misbruik. Het kan ook leiden tot minder gunstige cognitieve en gedragsontwikkeling en tot een atypische verwerking van bepaalde prikkels (Cuartas et al., 2021).

FAMILIAAL GEWELD

“We zijn met hem naar België gekomen. Hij heeft ons naar hier gebracht. Wij wilden geen klacht indienen. We zeiden, het is uiteindelijk onze vader en we moeten geduld hebben en hij gaat veranderen. Vijf jaar lang in België en in Duitsland hebben we geen klacht ingediend, maar uiteindelijk wou hij de kindjes doden. Hij heeft de moeder bij haar nek vastgehouden en ze zijn binnengekomen toen hij dat deed en dan hebben ze meteen de politie gebeld. Het is niet alleen omdat hij onze vader was, maar ook omdat wij heel veel schrik hadden. We hadden echt, we waren superbang. We zeiden altijd, ook al willen we een klacht indienen, hij gaat ons terugvinden en hij gaat ons terug iets aandoen. Daarom hadden we ook geen klacht ingediend.”

– Oudste dochter uit groot gezin, uit Irak, 23 jaar

Volgens het college van de procureurs-generaal (2006) is familiaal geweld iedere vorm van fysiek, seksueel, psychisch of economisch geweld tussen leden van eenzelfde familie, ongeacht hun leeftijd. Het is vaak gericht tegen partners, maar ook kinderen die getuige zijn van het geweld, worden beschouwd als slachtoffer. In sommige gevallen bestond het familiaal geweld al in het land van herkomst, maar soms ontwikkelen deze destructieve gezinsdynamieken zich pas in de opvang, waar gezinnen onder druk staan en dichter dan ooit op elkaar leven. In de volgende getuigenis zien we deze link tussen familiaal geweld en institutioneel geweld.

“Een actuele uitdaging, en ik had vanochtend nog zo’n situatie, is huiselijk geweld. Het omgaan met huiselijk geweld kan een complex probleem zijn. Maar ik denk dat het des te ingewikkelder is vanwege twee elementen: het feit dat deze mensen internationale bescherming aanvragen, gaat gepaard met een zeer grote mate van onzekerheid. En ten tweede, door het feit dat ze in collectiviteit leven. Er is een gebrek aan privacy en autonomie (die ze wel hadden in hun land) en ze bevinden zich plots in een collectieve huisvesting met opvoeders, met constant aanwezig personeel. En ook de duur van de procedure heeft een invloed op het gezinsleven met de stress die de procedure kan veroorzaken. Ja, de stress die de procedure veroorzaakt, de duur van de procedure, het institutionele geweld van de asielautoriteiten, ook al denk ik dat alle autoriteiten hun uiterste best doen om het zo weinig mogelijk gewelddadig te maken. We moeten het zeggen zoals het is, het is nog steeds een vorm van geweld. En dit hele aspect van ‘institutioneel geweld’ waarbij het leven in een centrum met 900 mensen niet hetzelfde effect heeft als het leven in een centrum met 150 mensen.”

– Beleidsmedewerker

INSTITUTIONEEL GEWELD

Een laatste en bijzondere vorm van geweld, die men vaak over het hoofd ziet, is institutioneel geweld. Institutioneel geweld is een vorm van structureel geweld en verwijst naar formele vormen van geweld, die zijn ingebed in instellingen (Rubio, 1994). Op macroniveau kan dat gaan over bijvoorbeeld economisch geweld en het EU-migratiebeleid. Vertaald op nationaal niveau gaat het over de lange duur van de asielprocedures, het gebrek aan privacy, de veelheid aan mogelijk betuttelende en beperkende regels in de collectieve opvang... Institutioneel geweld is vaak het gevolg van racisme, discriminatie, ongelijkheid van man en vrouw en ongelijke machtsdynamieken. Bij een aantal opvangmedewerkers was dat ook een terugkerend thema, dat veel ongemak en onzekerheid met zich meebracht. Ze zijn zich ervan bewust dat ze mogelijk een vector van institutioneel geweld zijn, terwijl ze daar totaal niet aan willen bijdragen, maar toch hun functie binnen het bestaande kader moeten uitoefenen.

“Een culturele schok, de schok van de vlucht en dan is er een institutionele schok waarbij zij in een gemeenschap moeten leven. Ze verliezen ook hun hele identiteit. Zij hadden

een baan in hun land, zij hadden een sociale status, en zo komen zij hier aan, berooid, met de status van aanvragers van internationale bescherming en worden zij in een centrum geplaatst. En hoe zit het dan met het verlies van de vaderrol? De vaderidentiteit? De moederidentiteit? Het is een beetje stigmatiserend of karikaturaal: de moeder kookt graag voor haar kind, brengt het graag naar school, de vader gaat graag naar zijn werk en, in sommige culturen, is het de vader die het geld naar huis brengt en zijn gezin te eten geeft. Dit is dan belangrijk voor zijn eigen identiteit. En daar zit voor mij het verlies van identiteit en referentiepunten. Voor mij is er inderdaad het feit dat, het beter zou zijn als wij de ouders de mogelijkheid geven om voor zichzelf te kunnen koken en te kunnen werken. Welnu, ze mogen al werken, maar wij moeten beseffen dat er nog een hele reeks elementen zijn die maken dat het niet zo gemakkelijk te verwezenlijken is. Dit alles heeft een invloed op de geestelijke gezondheid en op de kwaliteit van de relaties binnen het gezin.”

– Beleidsmedewerker

3.4 FACTOREN DIE VOOR GEBORGENHEID, VERBINDING EN VERTROUWEN ZORGEN

Vele kinderen en gezinnen getuigden over wat ze als onveilig ervaren. Tegelijk waren er ook positieve verhalen. Vaak vertellen die iets over het leefklimaat. Wanneer dat leefklimaat in een opvangcentrum ontspannen of conviviaal is, vermindert dat het risico op conflicten tussen bewoners in een centrum aanzienlijk. Zo'n leefklimaat is het resultaat van vele factoren. De infrastructuur speelt een belangrijke rol, net als de samenstelling van de bewonersgroep. Een goede infrastructuur die wél inspeelt op de behoeftes van bewoners, draagt bij aan een veiligheids- en tevredenheidsgevoel.

Slechte of gebrekkige infrastructuur, met gebouwen die niet aangepast zijn aan een collectieve setting en de behoeftes van bewoners, kan (deels) gecompenseerd worden door een goede begeleiding. De manier waarop medewerkers en vrijwilligers in hun dagelijkse handelingen en contacten zo'n klimaat tot stand laten komen of in stand houden, is cruciaal (zie hoofdstuk 6). De aanspreekbaarheid van het personeel, tijd die wordt vrijgemaakt voor informele gesprekken, het gevoel gehoord te worden en in het algemeen zich welkom voelen, zorgt voor een positieve beleving van de (veiligheid van de) opvang.

“Hier is het best oké... we hebben de douches tegenover ons, het sanitair is recht tegenover. Niemand bemoeit zich met de kinderen, dat is een geluk... en veel van de begeleiders zijn super betrokken, ze zijn super... allé, ik prijs me gelukkig dat niemand hier ons slecht behandelt. Hier heb je veel jonge mensen [als begeleiders] en zo... Dat doet er veel toe, dat de begeleiding altijd klaarstaat voor vragen, en dat ze het doen met een lach. Ze zijn niet bitter... integendeel... In een ander centrum van Fedasil waren er veel oudere mensen bij en de meesten waren niet goedgezind. Hier is het super. Ik weet dat er ook alleenstaanden zijn hier, maar de waarheid is dat iedereen in zijn blok blijft. Ik

heb er nog geen enkel probleem mee gehad. En ik doe ook zo. Ik kijk niet naar anderen en moei me niet met anderen, zeker niet met de alleenstaanden. De mannen, je weet nooit, beter vermijden.”

– Vader, uit Venezuela, 2 kinderen

Deze voormalige niet-begeleide minderjarige geeft ook aan hoe belangrijk de empathische houding is van de opvangmedewerkers en het idee dat bewoners en opvangmedewerkers tot één geheel behoren.

“Het is een goed centrum, met de mensen die in het centrum werken. De mensen die in het centrum werken hebben ons iets gegeven. Ik weet niet hoe ik het moet zeggen, maar we zijn allemaal familie hier. Als iemand van ons huilt, huilt de ander misschien mee.”

– Jonge man, uit Marokko, 18 jaar

Ook duidelijke regels kunnen bewoners een veilig gevoel geven. Weten wat er van anderen en van henzelf wordt verwacht en kunnen rekenen op een duidelijke opvolging biedt voorspelbaarheid en het idee dat er toch (enige) controle is over de omgeving waarin ze leven.

Verder bepaalt ook de samenstelling van de bewonersgroep het leefklimaat. Een groep die oververtegenwoordigd is (bv. meer bewoners van een bepaalde nationaliteit of etniciteit, religie of gezinssamenstelling) kan – maar moet niet per se – spanningen veroorzaken in de leefgroep.

“Dat hangt er ook van af hoe de bevolkingsgroepen zijn. Maar ik weet nog, ja, zo vier jaar geleden, toen ik hier de eerste keer werkte, dan was er 40 procent Afghaans en 40 procent waren Irakezen, en dan hadden we nog 20 procent een mengeling. Die twee grote groepen, dat ging echt niet samen.”

– Hulpverlener

Wat doet bewoners zich nu veilig voelen? In de interviews weerklonken geregeld elementen van een brede, positieve veiligheidsbenadering. Gezinnen spraken over een gevoel van erkenning van de eigen menselijkheid, de persoonlijke aanpak en nabijheid van medewerkers, duidelijke regels over wie wel/niet het opvangcentrum mocht betreden, en gevoelens van solidariteit zowel tussen bewoners als met de opvangmedewerkers. Ook ruimtes voor kinderen en activiteiten voor hen zorgen voor gevoelens van geborgenheid, verbinding en vertrouwen (zie volgend hoofdstuk).

4 **MEER INZETTEN OP VEILIGHEID**

Kinderen, gezinnen, andere bewoners en medewerkers vragen, elk op hun manier en vanuit hun ervaringen, om meer prioriteit te geven aan veiligheid, in de brede zin van het woord. Zowel de objectieve veiligheid als gevoelens van (onveiligheid) zijn complex en multifactorieel. Vandaag zijn centra niet altijd en niet voor iedereen veilige plaatsen. Zelfs de lichamelijke integriteit is er soms niet gegarandeerd, leert ons onderzoek. Gevechten laten duidelijk sporen na bij kinderen. Bovendien zien we dat er vaak weinig ruimte is voor kinderen om na incidenten vragen te stellen of hun zorgen daarover bekend te maken. Uit ons onderzoek blijkt dat men in opvangcentra vandaag nog onvoldoende rond preventie werkt. Ook het reactieve veiligheidsbeleid is onvoldoende toegespitst op de specifieke noden van kinderen.

Opdat kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen, is (een gevoel van) veiligheid fundamenteel. Het welzijn van gezinnen en de ontwikkeling van kinderen in het bijzonder komt in het gedrang als er niet voldoende veiligheid is in de ruime betekenis van het woord. Binnen een beperkende de infrastructuur moeten opvangmedewerkers en bewoners een veilige omgeving proberen creëren. Hoe ze dat kunnen doen? Dat is de centrale vraag in het volgende hoofdstuk.

Daarnaast moeten Fedasil (overkoepelend) en iedere opvangstructuur actief werk maken van een kind- en gezinsvriendelijk veiligheidsbeleid, om de veiligheid van kinderen, gezinsleden en alle andere bewoners effectief te waarborgen. Concrete stappen daarvoor beschrijven we in hoofdstuk 10.

6. SAMEN WERK MAKEN VAN VEILIGE OPVANGCENTRA

“’s Nachts is het zeer moeilijk. We werken ’s nachts en we proberen te waken over de veiligheid van het centrum en de bewoners. We kunnen niet overal zijn. Er zijn veel dingen die we niet weten. We horen verhalen over pedofilie, verkrachting en drugs, maar we zien het niet. We kunnen niet overal zijn en dat allemaal aanpakken. We weten niet of het echt is of niet. Als we het zelf niet zien, kunnen we er niet over oordelen.”

– Nachtbegeleider

Hoe kunnen we samen de veiligheid in opvangcentra verhogen, voor kinderen en gezinnen, maar dus ook voor alle andere bewoners en voor de medewerkers? Voor vele opvangmedewerkers is veiligheid een moeilijk en gevoelig thema. Ze dragen de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van bewoners in de opvang, maar ze staan er vaak alleen voor, of met een te beperkte bestaffing. Niet zelden beschikken ze over onvolledige informatie om de situatie te kunnen inschatten en ervaren ze onvoldoende houvast en steun om te weten welke stappen ze moeten zetten.

Veiligheid is geen individuele, maar een collectieve verantwoordelijkheid, van alle betrokkenen in het opvangnetwerk én van het opvangbeleid. In dit hoofdstuk schetsen we pistes en methodieken die kunnen bijdragen aan het veilig(er) maken van de opvangcentra. In het eerste deel is de vraag hoe we onveiligheid en geweld kunnen voorkomen. Waar kunnen we stappen zetten op het vlak van preventie? Wat betekent dat voor medewerkers, voor leidinggevenden en voor de partners in het opvangnetwerk? We staan stil bij factoren die bijdragen aan preventie van onveiligheid: een positief leefklimaat en kwaliteitsvolle begeleiding, bewust zijn van drempels om onveiligheid te melden, participatie en risicoanalyse.

In het tweede deel ligt de focus op reageren op vormen van geweld en onveiligheid. Opvangcentra zijn immers microsamenlevingen: wat we in de samenleving zien, vinden we ook in opvangstructuren. Het dicht op elkaar leven in collectieve

opvangcentra vormt een bijkomende risicofactor. Net daarom is het nodig om adequater te kunnen inspelen op onveilige en/of gewelddadige situaties of incidenten.

De focus op kinderen en gezinnen in het hele hoofdstuk is een manier om de *sense of urgency* te vergroten. We gaan in op het (h)erkennen we van (signalen van) onveiligheid of slecht welzijn. Tijdig oppikken van signalen maakt het mogelijk om adequaat op onveiligheid in te spelen. Tot slot staan we stil bij hoe teams situaties van geweld kunnen opvolgen, en hoe ze gepast kunnen doorverwijzen.

1 **VOORKOMEN VAN ONVEILIGHEID EN GEWELD**

Een van de belangrijkste pijlers binnen veiligheid is uiteraard preventie. Kind- en gezinsgerichte opvangtrajecten en opvangcentra, met kwaliteitsvolle infrastructuur en begeleiding, zijn fundamenteel voor een preventiebeleid. Hoe kunnen nu een (kwalitatieve) begeleiding, meer participatiemogelijkheden, risicoanalyses en vormen van emotieregulatie ingezet worden als preventiemiddelen?

1.1 **EEN POSITIEF LEEFKLIJMAAT EN KWALITEITSVOLLE BEGELEIDING**

“De medewerkers hier en de assistenten zijn allemaal heel goed en heel aangenaam en respectvol, wederzijds. Maar stel voor als er een conflict gebeurt of een klein probleem gebeurt, dat wordt onmiddellijk opgelost zonder dat eigenlijk veel lawaai maakt of iedereen weet, niemand weet. Het wordt ter plaatse opgelost en dat is heel aangenaam.”

– Moeder, uit Syrië, 2 kinderen

Een van de belangrijkste preventietools ligt op het informele niveau. Het gevoel van veiligheid hangt samen met de sfeer in een opvangcentrum en met de relatie tussen medewerkers en bewoners. In de literatuur over residentiële jeugdhulp spreekt men over het uitbouwen van een positief leefklimaat ter preventie van agressie-incidenten (Levrouw *et al.*, 2018).

De mate van presentie van medewerkers is daarbij cruciaal. Nabijheid wekt vertrouwen en draagt bij aan een gezamenlijk verantwoordelijkheidsgevoel voor het alledaagse leven in het centrum. Het gaat dan om simpele dingen: hallo zeggen, de namen van bewoners kennen, vragen hoe het gaat, een praatje maken in de gang... Al deze dingen lijken op het eerste gezicht banaal, maar ze zijn voor bewoners van onschatbare waarde.

“Ja, ik vind dat moeilijk om te weten hoeveel dat er niet geweten is, maar ik vertrouw ook wel deels op de bewoners: dat zij dat komen aangeven en dat doen zij ook wel als er problemen zijn. Maar dan moet je natuurlijk wel van in het begin een band creëren met de bewoners en tonen dat je er bent voor de veiligheid en niet om mensen te sanctioneren of mensen te controleren.”

– Hulpverlener

De belangrijkste manier om onveiligheid te voorkomen blijft dus actief en blijvend inzetten op vertrouwensbanden tussen medewerkers en bewoners, en werk maken van een positieve en veilige sfeer. Dat maakt het voor kinderen en andere bewoners gemakkelijker om medewerkers in vertrouwen te nemen als er iets aan de hand is. Het maakt het ook gemakkelijker voor de medewerker om veranderingen in gedrag of op fysiek vlak op te merken. Wisselend personeel, turn-overs en transfers belemmeren dat, omdat ze de continuïteit aan begeleiding verstoren. Een vertrouwensband opbouwen vraagt immers tijd en voorspelbaarheid.

Verder is het ook belangrijk dat begeleiders op een correcte manier duidelijk maken waarover ze controle hebben en waarover niet. Dat kan al heel wat onduidelijkheid en wrevel voorkomen. Daarbij aansluitend is duidelijke communicatie over de regels van het centrum essentieel. Uitleggen waarom een bepaalde regel er is, kan het begrip van bewoners voor het systeem verhogen. Ook erkennen dat leven en functioneren binnen deze setting niet altijd voor de hand ligt, helpt.

1.2 OOG HEBBEN VOOR DREMPELS OM ONVEILIGHEID TE MELDEN

DREMPELS VOOR KINDEREN

Wanneer bewoners onveilige situaties ervaren, getuige of slachtoffer zijn van geweld, dan is het niet altijd gemakkelijk om een opvangmedewerker in vertrouwen te nemen, zelfs al is er een goede relatie. Voor kinderen ligt die drempel vaak nog hoger. Schuld- en schaamtegevoelens weerhouden hen om te spreken over wat hen is ‘overkomen’ of wat ze hebben gezien. Kinderen beschikken daarenboven over een beperkte woordenschat om zich te drukken.

Zeker indien het geweld zich afspeelt binnen het gezin, kunnen kinderen angst hebben om het te melden. Ze zitten immers in een zeer kwetsbare positie, waarbij ze bang kunnen zijn voor de dader en voor de veiligheid van andere gezinsleden: zal ik of iemand anders van mijn gezin in de problemen komen als ik het meld? Ook de angst om niet geloofd te worden en loyaliteit ten opzichte van familieleden spelen mee.

Daarnaast kunnen kinderen zich ook zorgen maken over het verlies van de steun en het vertrouwen van hun familie en bij uitbreiding hun gemeenschap. Dat geldt

niet alleen voor kinderen, maar ook voor volwassenen. Een studie in het Verenigd Koninkrijk toont hoe vrouwen die het slachtoffer werden van seksueel en gendergerelateerd geweld door andere personen in hun gemeenschap werden aangemaand om in relaties waarin sprake was van misbruik te blijven of om erover te zwijgen. Zowel voor volwassenen als kinderen is ook de taalbarrière een grote drempel om hulp te zoeken. Vaak worden tolken uit de gemeenschap gebruikt, waardoor slachtoffers zich niet veilig voelen om hun verhaal te vertellen (Pertek *et al.*, 2021).

Soms zijn kinderen in shock en niet in staat om over het geweld of misbruik te communiceren. Een kind kan het misbruik of de mishandeling vaak niet plaatsen. Een kind denkt dat dit met hem/haar te maken heeft, of dat hij/zij het uitgelokt heeft. Schaamte en schuld weerhouden kinderen dan om te spreken. Bij langdurig geweld binnen het eigen gezin kan een kind dat 'normaliseren': het eigen gezin is immers de referentie. Het kind heeft anderen buiten het gezin nodig die de schuld bij hem wegnemen zonder de dader als mens te culpabiliseren, want daar is het kind loyaal mee verbonden.

Met al deze drempels is er absoluut nood aan nabije contactpersonen binnen het centrum, die signalen kunnen opvangen en bij wie een kind of volwassene terecht kunnen. Indien men na of tijdens de situatie van geweld eerst moet uitzoeken bij wie men iets kan signaleren, wordt het nog moeilijker om de stap te zetten. Het gaat daarbij niet alleen om individuele medewerkers die als vertrouwenspersoon kunnen fungeren, maar ook om de inbedding in duidelijke procedures binnen ieder centrum. Deze procedures lijken op dit moment in heel wat Belgische opvangcentra te ontbreken.

DREMPELS BIJ OPVANGMEDEWERKERS

Niet alleen bewoners, maar ook opvangmedewerkers ondervinden belemmeringen bij het melden van geweld. Soms zijn collega's bezorgd over medeplichtigheid. Dat is vooral het geval indien het incident of gedrag al langer bekend is, maar wanneer er in het verleden nooit iets mee gebeurde. Dan kunnen collega's ervoor kiezen om dit geweld niet te melden, want anders moeten ze toegeven al langer op de hoogte te zijn van de situatie, of zelfs (onwetend) de situatie mee mogelijk te hebben gemaakt. Denk aan een situatie waarbij een collega belooft dat het een eenmalig misverstand was en dat het niet meer gaat gebeuren, en je ervoor kiest om er daarom geen melding van te maken. Het is ook mogelijk dat opvangmedewerkers zwijgen omdat ze op het moment 'niet gehandeld' hebben omdat ze bijvoorbeeld zelf 'bevroren' waren en zich daar schuldig over voelen (zie de teamoefening *Hoe reageer ik instinctmatig bij angst?* verder in dit hoofdstuk).

Verder speelt ook de angst voor reacties van managers, van andere collega's of van de bredere organisatie. Signaleren is niet vanzelfsprekend en kan weerstand oproepen. Klokkenluiders zijn vaak nog onvoldoende beschermd.

Dat alles maakt duidelijk hoe belangrijk het is dat er heldere procedures bestaan om grensoverschrijdend gedrag van bewoners of eventueel collega's discreet te melden. Deze procedures ontbreken vandaag in vele centra, ze zijn onvoldoende bekend of er is onvoldoende vertrouwen in. Daarnaast vormen ook het gebrek aan externe ondersteuning of adequate opvolging belangrijke factoren die opvangmedewerkers laten twijfelen of melden wel zin heeft. Negatieve ervaringen met de politie en jeugdzorg spelen hier zeker in mee.

“Jammer genoeg hebben we nooit, of heel traag, contact met hen gehad. Naar mijn mening is het [jeugdzorg] een dienst die erg overwerkt is. Tegen de tijd dat je contact met ze opneemt, komen ze en beweegt het niet veel. En omdat je weet dat het verloop in een centrum snel gaat: het gezin links en rechts overgeplaatst, het gezin is doorgestroomd, het gezin staat buiten, het gezin heeft positief... De actie is niet reactief genoeg en het zou goed zijn als dat meer het geval was, maar de ervaring leert dat het soms demotiverend is om jezelf wijs te maken dat dit er is. Maar ik weet heel goed dat het niet zomaar gaat, er komt geen toverstafje. En je gaat naar huis en je weet dat het kind intussen een pak slaag gaat krijgen.”

– Directeur

De traagheid waarmee de externe hulpverlening soms op gang komt, leidt tot negatieve ervaringen, maar ook de realiteit van gezinnen in opvangcentra speelt mee. Er zijn meerdere factoren die de drempel naar hulpverlening verhogen: precare verblijfsstatuten, culturele gevoeligheden of taalbarrières. Lang niet alle externe partners beschikken over ervaring met kinderen uit asielcentra.

“Maar dan de moeilijkheid om daar met andere externe hulpverleners rond aan de slag te gaan. Eén omdat een Ondersteuningscentrum jeugdzorg (OCJ), een Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK) daar ook niet altijd goed weet hoe zich te verhouden tot de dynamiek van aan de ene kant mensen in een precair verblijfsstatuut en het geen stappen willen zetten in die situaties, versus de acute noden die er bij één of meerdere van de gezinsleden zijn op dat ogenblik. Een tweede punt naast die signalen en vermoedens van, is het kunnen betrekken van externe hulpverleners in dit alles. Er is in België best wel een heel assortiment aan externe hulpverleners aanwezig voor allerlei gradaties van hulpvragen van gezinnen. Maar het is soms moeilijk omwille van ofwel de culturele barrière, de taalbarrière of anderzijds het precare verblijfsstatuut van mensen om die hulpverleners ook ingeschakeld te krijgen.”

– Beleidsmedewerker

Daarnaast is men soms bezorgd over het schaden van de vertrouwensband en het contact met de familie. In heel extreme situaties kunnen de familie of de kinderen ook helemaal verdwijnen.

“Ik heb in dat centrum echt schrijnende situaties gezien met een opa met twee kindjes die elke avond zat was. Toch bleven die twee kinderen hun opa supergraag zien, omdat die opa, dat was de enige vaste waarde in die hun leven. En dan zeiden ze ook van: ‘We moeten die kinderen laten plaatsen’. Dat was een extreem geval. Dat gaat niet over kleine opvoedingsondersteuning. ‘En we moeten dit en dat kan niet zo verder.’ En het CLB erbij. Dan wouden ze een aanmelding doen zodat de jeugdrechter erover moest beslissen. Hoeveel partners dat daar zijn bij betrokken, vergaderingen... En uiteindelijk als het te heet wordt onder mensen hun voeten, dan vluchten die ook gewoon. Die kinderen zijn op een bepaald moment verdwenen.”

– *Directeur van een centrum*

Het is belangrijk om de machteloosheid die men kan voelen in dergelijke situaties, om te zetten in acties. Daarvoor is het cruciaal om over de juiste instrumenten te beschikken om situaties goed te kunnen beoordelen én ervoor te zorgen dat er veilige ruimtes en referentiepersonen in de centra aanwezig zijn. Tegelijkertijd is het belangrijk om te beseffen dat men niet alle situaties kan oplossen binnen de centra en binnen de grenzen van de begeleiding. Blijven inzetten op ruimte voor dialoog en de nadruk leggen op het proces eerder dan op het resultaat, kan helpen om het realistisch te houden. Een luisterend oor is soms betekenisvol, zelfs zonder een concrete oplossing.

HOE REAGEER IK INSTINCTMATIG BIJ ANGST?

Soms zwijgen opvangmedewerkers omdat ze ‘niet (meteen) gehandeld’ hebben bij een incident, of omdat ze zich schamen over de manier waarop ze in eerste instantie reageerden. Deze oefening kan inzicht geven en ontschuldigend werken.

Wanneer je als opvangmedewerker getuige bent of betrokken raakt bij een incident, dan reageer je vaak in eerste instantie vanuit een overlevingsmodus. Wanneer je plots (heftige) angst ervaart, zijn drie reacties gangbaar: *fight* (vechten), *flight* (vluchten) of *freeze* (verstijven). Recent spreekt men ook van *fright* (ook spiermatig verstijven) en *faint* (flauwvallen) (Bracha, 2004).

Deze reacties maken het moeilijk om te reageren zoals je zou willen reageren. Bovendien kun je je nadien schamen over je eigen reactie en/of je schuldig voelen omdat je niet gereageerd hebt zoals je zou willen.

Elk teamlid reflecteert over de volgende vragen:

- Heb ik al een heftige angstsituatie meegemaakt, binnen en/of buiten het centrum?
- Wat is mijn F?
- Hoe voel ik mij daarbij achteraf?
- Wat helpt mij in het moment om tot mezelf te komen en uit overlevingsmodus te gaan?
- Wat helpt mij achteraf om over het geweld te praten?

- Bespreek de resultaten in groep. Heb daarbij oog voor ondersteunende factoren:
- Hoe helpt dit ons elkaar te verstaan en te versterken?
 - Wat hebben we nodig om situaties te bespreken en te melden?

1.3 PARTICIPATIE ALS PREVENTIE

Behalve inzetten op een positief leefklimaat en drempels wegwerken om onveiligheid te melden, is inzetten op participatie van bewoners een onderschatte preventietool. Kinderen en ouders een stem geven, heeft veel voordelen. Het maakt het gemakkelijker om pijnpunten binnen de werking bloot te leggen én bespreekbaar te maken. Samen nadenken over oplossingen kan effectief zijn en toont ook waardering en erkenning voor bewoners binnen een context waarin hun agency beperkt is. Daarnaast bestaat er een sterke behoefte bij bewoners aan erkenning, als mens en als ervaringsdeskundige.

Kinderen na de vlucht hebben ondanks hun jonge leeftijd vaak al ruime levenservaring opgedaan. Mits men rekening houdt met hun ontwikkelingsniveau en met de taal, zijn ze in staat om ook over moeilijke situaties zinvol te reflecteren en input te geven.

“Omdat ik... Ik hou van praten. Zelfs als het niet voor mij is. Als het niet voor mij is, is het voor de andere mensen achter me. Het zal helpen. Een heleboel mensen. De mensen van Fedasil zijn correct, ze moeten rekening houden met wat wij zeggen. Omdat we dit beleven. Dag in, dag uit. En... ook al zijn we hier in de opvang, en zijn we asielzoekers, in onze landen waren we mensen.”

– Moeder, uit Rwanda, 1 kind

Moeten vluchten en als gevolg daarvan gezien worden als een asielzoeker of een dossiernummer werkt vaak dehumaniserend. Participatie is een essentieel middel om bewoners weer als mens centraal te stellen en hun visie te erkennen.

VERKENNENDE WANDELINGEN MET KINDEREN DOOR HET OPVANGCENTRUM

Hoe ervaren kinderen de veiligheid in het opvangcentrum? Dat kun je te weten komen door een verkennende wandeling met kinderen door het centrum te organiseren, individueel of in groep. De kinderen worden de gids en vertellen waar ze zich fijn, veilig of net onveilig voelen en waarom. Wat zijn de spannende plekken, de verboden plekken of de aantrekkelijke plekken?

Een alternatief is om aan de kinderen te vragen om de fijne en minder fijne plekken van het centrum te tekenen. Oudere kinderen, die al voldoende ruimtelijk inzicht hebben, kun je ook een plattegrond van het centrum geven om met

kleuren aan te geven waar ze zich veilig of onveilig voelen. Kinderen kunnen hun tekening voorstellen aan jou of aan de groep.

Na het wandelen en tekenen denk je samen met de kinderen na over wat beter kan. Hoe wordt een plek veiliger? Wat is daarvoor nodig?

Deze methodiek kun je ook met andere doelgroepen (bv. vrouwen) doen. Omdat de samenstelling van de bewonersgroep van een collectief opvangcentrum voortdurend verandert, is het zinvol om dat elke zes maanden te herhalen met een ander groepje kinderen. Belangrijk is dat wat kinderen vertellen, ook wordt opgepikt en dat men kinderen op de hoogte brengt van eventuele veranderingen op basis van hun verhalen.

Tijdens het onderzoek vroegen we aan een meisje om ons rond te leiden in haar centrum, waarbij er kostbare informatie bovenkwam.

R: "We lopen, pas op dat je de beer niet wakker maakt."

I: "De beer? Waar is de beer?"

R: "Hier is de berenkelder... Dan is het een gang waar ik nog niet naartoe kan. Maar met iemand die ik ken, ja, dan mag ik gaan."

I: "Waarom kun je niet gaan?"

R: "Omdat mijn moeder me vertelde dat er veel mannen zijn. Dat is het probleem. Daarna, voor je naar buiten gaat, zie je de douches. Je opent een douche en er is niemand. Het is voor één persoon, maar als er geen sleutel is, is het voor iedereen. Er zijn veel andere kamers. Soms zijn er vrienden en soms vijanden."

I: "En waarom is hij je vijand?"

R: "Hij slaat me..."

– Meisje, uit El Salvador, 7 jaar

Interessant in het verhaal van het meisje is dat de reële wereld en de fantasiewereld een stuk in elkaar overvloeien. Dat is gebruikelijk bij jongere kinderen en het is als begeleider belangrijk om dat niet meteen als irrelevant te zien en te doorprikken, maar net even mee te gaan in het verhaal en zo het kind te helpen om haar/zijn verhaal te vervolledigen, zoals de interviewer hier doet door niet meteen aan te geven dat beren niet bestaan, maar door verder te vragen (Delfos, 2020).

Er bestaan ook heel wat andere participatiemethodieken. Een kinderraad kan men in een centrum samenroepen om ideeën af te toetsen. Een variant daarop zijn discussiegroepen, waarbij men telkens rond een ander thema werkt en kinderen aanmoedigt om in gesprek te gaan met elkaar en de begeleiders.

1.4 RISICOANALYSES MAKEN ONVEILIGHEID ZICHTBAAR

Elk centrum heeft zijn eigen omgeving, infrastructuur en interne organisatie. Het is belangrijk om op regelmatige tijdstippen een risicoanalyse te maken met het personeel en de bewoners. Hoe specifieker de analyse is gemaakt op basis van de specifieke context van een centrum hoe aangepaster de oplossingen.

HET CENTRUM DOOR EEN KRITISCHE BRIL

Het is niet altijd eenvoudig om meteen te zien waar de pijnpunten in en rondom het centrum liggen. De volgende vragen kunnen helpen om reflectief aan de slag te gaan met bewoners en om samen stil te staan bij mogelijke probleempunten.

De omgeving van het centrum

- › Hoe veilig is de verplaatsing van de school naar het centrum?
- › Is het makkelijk/gevaarlijk om het centrum te verlaten?
- › Is de omgeving van het centrum gevaarlijk voor kinderen?
- › Worden kinderen met een migratieachtergrond op school op dezelfde manier behandeld als andere kinderen?

De infrastructuur in het centrum

- › Zijn er aparte toiletten voor mannen/vrouwen/gezinnen?
- › Zijn de toiletten/douches gemakkelijk toegankelijk voor iedereen? Moeten vrouwen bijvoorbeeld eerst door een gang met alleenstaande mannen?
- › Wat zijn de geïsoleerde plaatsen in het centrum?
- › Is er overal voldoende verlichting?
- › Zijn er bepaalde ruimtes waar vaker conflicten tot uiting komen? Hoe zou dat kunnen komen?

Kindvriendelijk

- › Zijn er kindvriendelijke ruimtes in het centrum? Hebben kinderen inspraak gehad in hun ontwerp?
- › Hebben de kinderen in het centrum voldoende privacy om indien nodig discreet met hun begeleiders te kunnen praten?
- › Zijn er activiteiten voor kinderen? Hebben kinderen inspraak in het soort activiteiten dat wordt georganiseerd?

Op het relationele niveau

- › Hoe lopen relaties binnen gezinnen? Binnen en tussen verschillende culturele en religieuze groepen? Tussen jongens en meisjes? Met personeel?

Toegang tot informatie

- › Hoe gemakkelijk is het om toegang tot informatie te krijgen?
- › Is de informatie beschikbaar in verschillende talen?
- › Is er kindvriendelijke informatie over kinderrechten?

- › Is er kindvriendelijke informatie over wat er van kinderen verwacht wordt qua gedrag (afhankelijk van hun leeftijd) binnen het centrum
- › Is er toegankelijke seksuele voorlichting en informatie over seksueel overschrijdend gedrag?

Interne procedures

- › Weet iedereen hoe men moet omgaan met vermoedens van geweld (familiaal, tussen bewoners, tussen bewoners en medewerkers)?
- › Weet iedereen hoe men moet omgaan met feiten van geweld (familiaal, tussen bewoners, tussen bewoners en medewerkers)?

Elk centrum kan deze lijst verder aanpassen en aanvullen.

Gebaseerd op DEI, 2019 en eigen onderzoek

2 REAGEREN OP GEWELD

Situaties waarin sprake is van geweld, zijn vaak complex. Spanningen bouwen zich geleidelijk op en momenten van escalatie zijn niet altijd voorspelbaar. Soms is de agressie duidelijk, wanneer iemand door het lint gaat of seksueel ontoelaatbare handelingen stelt. Maar vaak zijn er grijze zones, waarbij het voor opvangmedewerkers moeilijk is om situaties juist in te schatten en de verschillende rechten en belangen correct af te wegen. Daarom is het belangrijk om meerdere perspectieven te hanteren en om indien nodig ook een beroep te doen op expertise van buitenaf. We bespreken hoe opvangmedewerkers alert kunnen zijn voor geweld in de verschillende fases: van het herkennen van signalen tot het reageren op incidenten, het bespreken van geweld in teamverband en het opvolgen en doorverwijzen.

2.1 SIGNALLEN HERKENNEN

Onveilige situaties in de opvang aanpakken of voorkomen, vereist in de eerste plaats het (h)erkennen van risico's, het oppikken van signalen of het opmerken van gevolgen. Omdat geweld vele gezichten heeft en mensen verschillend kan treffen, is dat geen eenvoudige taak. Hoe kunnen medewerkers signalen van geweld herkennen in de houding en het gedrag van kinderen en andere bewoners?

Bij directe conflicten – zoals een zichtbare vechtpartij tussen bewoners – zijn onveiligheid en geweld duidelijk; de nood aan tussenkomst en opvolging is dat ook. Maar vele vormen van geweld blijven verborgen. Feiten spelen zich af in de kamer, in sanitaire ruimtes of in een uithoek van het terrein. Zowel slachtoffers

als daders verbergen of verzwijgen vaak wat gebeurde, uit schaamte of angst. De gevolgen zijn niet altijd direct zichtbaar, maar tonen zich eerder indirect.

Mensen kunnen directe slachtoffers zijn van geweld, wanneer ze het zelf meemaken. Maar ook indirecte slachtoffers mogen we niet uit het oog verliezen, zoals kinderen die getuige zijn van geweld of die groeiende spanningen tussen ouders of andere bewoners opmerken.

Als opvangmedewerker is het belangrijk om aandachtig te zijn voor indirecte reacties en non-verbale signalen. Die hebben vaak betrekking op het niveau van hechting, gedrag, fysiek, cognitieve ontwikkeling, het reguleren van emoties en zelfperceptie (zie kader). In het bijzonder moeten medewerkers aandachtig zijn voor gedragsveranderingen. Signalen (h)erkennen is een eerste stap om noden te kunnen detecteren.

SIGNALEN (H)ERKENNEN

Als opvangmedewerker is het belangrijk om aandachtig te zijn voor signalen. Wanneer kinderen of volwassenen één of enkele van deze signalen vertonen, hoeft dat niet per se problematisch te zijn. Maar wanneer een aantal signalen samengaan met vormen van gedragsverandering is het zinvol om dat als team te bespreken. Veel van deze signalen kunnen ook op (het verwerken van) eerdere traumatische ervaringen wijzen, maar eveneens op mogelijk recenter geweld. Daarom is het belangrijk om bij voldoende indicaties in overleg te gaan met het gezin om de betekenis uit te klaren.

Moelijkere hechting

- > moeite om anderen te vertrouwen;
- > onzekerheid over de betrouwbaarheid/voorspelbaarheid van anderen;
- > interpersoonlijke moeilijkheden;
- > sociaal isolement;
- > moeite om hulp te zoeken;
- > hangen, veel knuffelen, plakken of moeilijk gescheiden kunnen worden van ouders of andere personen.

Meer gedragsproblemen

- > slechte impulscontrole;
- > zelfvernietigend gedrag;
- > agressief gedrag;
- > opstandig gedrag;
- > vermijdingsgedrag;
- > extreme conformiteit;
- > slaapstoornissen, nachtmerries;
- > eetstoornissen;
- > reconstructie (het herhalen van) van een traumatische gebeurtenis of verleden;

- › pathologische zelfbevrediging;
- › regressie bij jongere kinderen (zich jonger gedragen dan ze zijn).

Fysieke indicaties

- › niet te verklaren blauwe plekken, schrammen of breuken, lange mouwen bij warm weer;
- › problemen met de sensomotorische ontwikkeling;
- › overgevoelig voor lichamenlijk contact;
- › psychosomatische klachten;
- › toename van medische problemen;
- › coördinatie- en evenwichtsproblemen;
- › vaak of heel lang naar het toilet (mogelijk teken van vrouwelijke genitale verminking);
- › niet comfortabel kunnen zitten;
- › op korte tijd veel gewicht verliezen of aankomen;
- › gebrek aan hygiëne;
- › bedplassen nadat het kind al zindelijk was.

Moeilijkere cognitieve ontwikkeling

- › moeite met opletten;
- › gebrek aan nieuwsgierigheid;
- › informatieverwerkingsproblemen;
- › moeite om zich te concentreren of een taak af te maken;
- › moeite met plannen en anticiperen;
- › leerproblemen, ontwikkelingsachterstand;
- › problemen met de taalontwikkeling.

Problematische regulering van emoties

- › gemakkelijk van streek raken en/of moeilijk te kalmeren zijn;
- › moeite met het beschrijven van emoties;
- › moeite met het kennen en beschrijven van interne processen;
- › moeilijkheden om noden kenbaar te maken;
- › dissociatie.

Negatieve zelfperceptie

- › gebrek aan een continue/voorspelbare zelfperceptie;
- › gebrekkig zelfbesef (dat te nauw of fusioneel verbonden is aan anderen);
- › verstoring van het lichaamsbeeld;
- › lage eigenwaarde;
- › schaamte en schuldgevoelens.

Bron: eigen onderzoek en The National Child Traumatic Stress Network, <https://www.nctsn.org/what-is-child-trauma/trauma-types/complex-trauma/effects>

Elk van deze signalen is een mogelijke indicatie, maar geen bewijs van mogelijk geweld. Niet iedereen reageert hetzelfde, of reageert met dezelfde intensiteit: elke persoon en elke situatie zijn uniek. Mensen kunnen deze symptomen ook

vertonen zonder slachtoffer van geweld te zijn, of ze kunnen net wél slachtoffer zijn en geen tekenen vertonen.

Geweld speelt zich vaak af in zogenaamde grijze zones, waardoor het niet altijd onmiddellijk en eenvoudig herkenbaar is. Dat maakt medewerkers bezorgd over het correct kunnen inschatten van situaties en terughoudend om tussen te komen, zeker als het gaat over het initiëren van onomkeerbare mechanismen, zoals het kind laten plaatsnemen buiten het gezin.

"Het spectrum van 'Oké, het is vrij zeker dat er hier in dit gezin sprake is van intrafamiliaal geweld' naar 'We beginnen signalen op te pikken die ons doen vermoeden dat er sprake is van'. We merken dat het moeilijk is om daar met een van beide volwassenen, beide volwassenen over in gesprek te gaan, versus een van de volwassenen komt ons dat bij momenten ook zelf melden en gaat vervolgens terugkeren op zijn of haar stappen en het weer ontkennen. Versus een dynamiek waarvan een van beide partners mogelijk ook de andere partner en zijn kinderen wat onttrekt aan de hulpverlening, aan de contacten met begeleiding, aan deelname aan kinderactiviteiten, het schoolgebeuren heel sterk gaat afgrenzen door kinderen onmiddellijk nadat ze terugkomen van school op hun kamer moeten gaan en daar ook moeten blijven. Het omgaan met de signalen, dat dat een moeilijke is, het ook omgaan wanneer de signalen duidelijk sterker worden met partner die soms wensen daar geen stappen in te zetten. Versus dan de dynamiek dat men zich wel meer en meer zorgen begint te maken ook om de kinderen."

– Beleidsmedewerker

2.2 REAGEREN BIJ EN NA GEWELD

Wanneer conflicten escaleren, trekken het kabaal en de atmosfeer rond incidenten zowel volwassenen als kinderen aan die nieuwsgierig zijn naar wat er precies aan de hand is. Voor sommige begeleiders is het een natuurlijke reflex om kinderen meteen weg te sturen bij dit soort situaties. Ze in 'veiligheid' brengen, is een ongeschreven regel.

"Iedereen, het maakt niet uit of je een kind of een volwassene bent, iedereen vindt het interessant als er geschreeuwd wordt of er wordt iemand geslagen. (...) Het eerste wat je doet is kinderen weghalen, altijd. Als er kinderen zijn, wegsturen. Maar die krijg je bijna niet weg. (...) Dat is een van de eerste dingen, je eigen veiligheid en de veiligheid van de kinderen, om die weg te krijgen, dat die niet betrokken raken bij het incident. Het liefst dat zij helemaal niets zien. Maar ja, niets is hier een geheim. Dus dat is echt het eerste."

– Onthaalmedewerker

Toch gebeurt het geregeld dat kinderen getuige worden van of betrokken raken in een gewelddadig incident. Dat brengt heftige gevoelens met zich mee. Vaak reageren kinderen (en volwassenen) in eerste instantie vanuit een soort van overlevingsmodus (*flight – fight – freeze*-respons; zie kader p. 96). Het is op dat moment mogelijk noch

wenselijk om een diepgaand gesprek aan te gaan over wat er gebeurde. Kinderen moeten eerst de tijd en mogelijkheden krijgen om hun emoties op een goede afstand te krijgen. Vervolgens kan er ruimte komen om contact te leggen met medewerkers, andere bewoners of externe hulpverleners bij wie ze zich veilig en geborgen voelen. Pas dan komt er eventueel ruimte om te denken en te praten over het gebeurde. In de traumaliteratuur heet dat “first regulate, then relate, then reason” (Perry, 2020).

EMOTIEREGULATIE (“FIRST REGULATE”)

Begeleiders moeten na incidenten de betrokkenen en omstanders helpen om hun emoties (opnieuw) onder controle te krijgen. Emotieregulatie verwijst naar alles wat men doet om een invloed te hebben op de eigen emoties: welke emoties men voelt, hoe sterk men ze voelt en hoe men ze uitdrukt (Braet & Goossens, 2019). Incidenten brengen dikwijls heftige gevoelens van angst, kwaadheid of schaamte met zich mee. Dat kan, maar hoeft niet per se gepaard te gaan met zeer expressief gedrag zoals huilen of schreeuwen. Kinderen of volwassenen kunnen ook bevroren of zelfs afwezig lijken (zie kader Emotieregulatie bij kinderen). Het gaat dan om “turning down the volume”, om het beheersen (of ‘containen’) van deze emoties zodat mensen weer afstand kunnen nemen en de intensiteit ervan hanteerbaar wordt (Renders, 2021).

EMOTIEREGULATIE BIJ KINDEREN

Kinderen zijn al vanaf jonge leeftijd (3 – 5 jaar) in staat hun emoties te reguleren (Zeman & Shipman, 1996). De vaardigheden om dat te doen nemen verder toe in de adolescentie (Zeman *et al.*, 2006).

Tegelijkertijd bestaan er grote verschillen tussen kinderen op het vlak van emotieregulatie. Dat heeft deels te maken met kindfactoren zoals het temperament en de cognitieve ontwikkeling van een kind maar ook met de levensgeschiedenis van het kind. Na een trauma kan een kind emotionele situaties vermijden uit angst intense emoties te voelen. Bijgevolg kan het niet oefenen met nieuwe emotieregulatiestrategieën en kan het die dus niet aanleren. Sommige kinderen blijven ook ‘hangen’ in het overmatig steun zoeken bij anderen en worden niet voldoende gestimuleerd om zelf te leren met hun emoties om te gaan (Braet & Goossens, 2019).

De vaardigheden tot emotieregulatie hangen ook samen met de hechting en de familiale context. We leren emotieregulatie in het contact met onze hechtingsfiguren (zie hechting in hoofdstuk 4). Dat is de familiale socialisatie van emotieregulatie.

Morris en collega’s (2007) beschrijven drie belangrijke manieren waarop de familiale context emotieregulatie beïnvloedt. Kinderen observeren hoe ouders hun eigen emoties reguleren, kinderen internaliseren hoe ouders omgaan met de emoties van het kind (bv. hoe reageren de ouders wanneer een kind huilt om iets?) en kinderen ondervinden het emotionele klimaat binnen een gezin (bv. wordt er ruzie gemaakt en hoe worden ruzies beslecht?).

Wanneer kinderen en volwassenen bij incidenten, discussies en ruzies in opvangcentra felle emoties ervaren die ze op dat ogenblik niet zelf kunnen beheersen, dan kunnen hulpverleners helpen om deze emoties te reguleren. Dat gebeurt bijvoorbeeld door een kind te troosten dat veel verdriet ervaart of door het gerust te stellen indien het angstig is. Wat een begeleider precies kan doen, wordt sterk bepaald door het kind zelf en door de relatie tussen het kind en de begeleider. Dat is dus steeds maatwerk. Het kan helpen om een kind een knuffel te geven of naar een ouder of *sibling* te brengen voor een knuffel, het even mee te nemen en een kop warme chocola aan te bieden, het af te leiden in een actief of rustig spel, het even televisie te laten kijken of het op een geruststellende toon toe te spreken. Renders (2021) noemt dat een "Eerste Hulp kitje bij Overspoeling". We hebben zijn overzicht aangevuld met enkele strategieën uit de literatuur en uit de interviews.

EHBO(E)-KITJE VOOR EERSTE HULP BIJ OVERSPOELENDE EMOTIES (RENDERS, 2021)

Afleiding zoeken (bij overspoelende angst, verdriet, boosheid, schuld)

- > wandeling maken of iets van sport;
- > kop hete chocolade;
- > favoriete muziek luisteren;
- > spelen met een hond, kat of knuffel;
- > een strip lezen;
- > computerspelletje spelen;
- > slapen;
- > ...

(Zelf)troostende activiteiten

- > iets lekkers eten;
- > iets lezen of luisteren of kijken waar troost van uitgaat;
- > bidden of gebedsverzen opzeggen;
- > troostend beeld of troostende woorden oproepen;
- > ...

Contact zoeken met begrijpende ander die rust kan brengen of kan troosten

- > vriend(in), ouders, partner, familielid/vriend in land van herkomst bellen;
- > ...

Naming it is taming it (Lieberman et al., 2007)

- > het benoemen van de emotie en waar ze mee te maken heeft (zonder door te vragen!), helpt om er afstand van te nemen;
- > het neerschrijven van de emotie in dagboek of op smartphone.

Oefeningen die het kind of de volwassenen heeft geleerd

- > meditatie;
- > bidden;
- > mindfulness;
- > yoga;
- > ...

IN ONTMOETINGSRUIMTE VOORZIEN – PRESENTIE (“THEN RELATE”)

Om de voorwaarden te scheppen waarin kinderen of ouders over een incident willen praten, moeten er voldoende mogelijkheden tot connectie zijn. Die worden het best niet op het moment zelf gecreëerd, maar bestaan al daarvoor, als resultaat van warme begeleiding en een positief leefklimaat. Er zijn ruimtes en tijdsmomenten nodig waar kinderen of volwassenen zich veilig voelen om zorgen en ervaringen te delen. Dat kan bijvoorbeeld een kindvriendelijke ruimte zijn waarin kinderen een of meer keren per week spelen onder begeleiding. Zo groeien voor kinderen vaste contactmomenten die een basis vormen van waaruit ze moeilijke zaken kunnen uitdrukken in spel, tekenen of woorden wanneer dat nodig is.

Daarom is het zo belangrijk dat men tijd en ruimte maakt voor warme aanwezigheid bij kinderen. Het gaat dan over de manieren waarop begeleiders kinderen proberen te ontmoeten, te lezen, te ondersteunen en hun acties op de behoeften van kinderen proberen af te stemmen (Levrouw *et al.*, 2018). Hebben of maken begeleiders tijd, zin en mentale ruimte om samen te spelen met kinderen (en volwassenen), om samen televisie te kijken of om eens samen te eten? Dergelijke momenten zijn cruciaal voor het ontstaan van verbinding en vertrouwen. Het gaat niet zozeer over veel doen, maar over aanwezig zijn. Kinderen die zich vertrouwd voelen bij een begeleider, zullen ook sneller naar hem of haar toestappen wanneer ze zich niet goed voelen. Wanneer men dat contact ad hoc moet leggen na een incident, loopt dat veel moeilijker.

IN GESPREK GAAN OVER HET INCIDENT (“THEN REASON”)

Lang niet elk kind kan of wil in gesprek gaan over een incident. Sommige kinderen zijn (nog) niet voldoende gereguleerd of voelen zich niet voldoende veilig in het contact met een begeleider om het gesprek aan te gaan. Voor andere kinderen kan het ongewoon of ongepast voelen om over het gebeurde te spreken. Binnen de westerse cultuur verwacht men van slachtoffers van negatieve gebeurtenissen dat zij emotioneel ventileren om te verwerken wat hen is overkomen. Dat wordt ook wel ‘psychologische debriefing’ genoemd. Het onthullen van intieme verhalen binnen of buiten de familiekring kan echter vreemd zijn voor mensen uit andere culturen. Trachten te vergeten of zwijgen kan juist een manier

zijn om elkaar te beschermen en voor elkaar te zorgen (De Haene *et al.*, 2012; Groeninck *et al.*, 2019; Van Acker *et al.*, 2022).

Het is belangrijk om het kind niet te forceren. Je kunt wel laten weten dat je er bent en dat je wilt luisteren, of eventuele vragen die het heeft wilt beantwoorden. Indien een kind aangeeft te willen praten, is het belangrijk om actief te luisteren, en is er een veilige ruimte nodig waarbinnen men naar het kind kan luisteren. Geïnspireerd door Martine Delfos (2020, p. 73-100) schetsen we vijf voorwaarden voor effectieve gespreksvoering met jonge kinderen.

VIJF VOORWAARDEN VOOR EFFECTIEVE GESPREKSVOERING OVER (ON)VEILIGHEID MET KINDEREN

1. Wees aandachtig voor lichaamstaal

Wees van bij de start van het gesprek aandachtig voor je eigen lichaamstaal en die van het kind. Als je wil dat een kind iets vertrouwelijks vertelt en controle ervaart over het gesprek, dan is het belangrijk om je in je lichaamshouding bescheiden op te stellen ten opzichte van het kind. Dat kan onder andere door op de grond te gaan zitten, te hurken of een lage(re) stoel voor jezelf te voorzien.

Hou er rekening mee dat oogcontact niet voor alle kinderen aangenaam is. In sommige culturen is het een teken van een gebrek aan respect en voor sommige kinderen voelt het erg bedreigend aan. Verplicht kinderen dus niet om je aan te kijken en kijk zelf ook niet voortdurend en indringend, maar wel voldoende om te communiceren dat je luistert en om de non-verbale communicatie van het kind te lezen. Uit het non-verbale gedrag kun je afleiden of het kind zich op zijn/haar (on)gemak voelt. Blijf tijdens het hele gesprek ook aandachtig voor de lichaamstaal. Stop tijdig het gesprek als je ziet dat het kind erg ongemakkelijk of overstuur is en respecteer het als een kind niet verder willen praten ("Vind je het genoeg zo? Oké, dan stoppen we ermee. We praten later nog wel eens verder, want ik wil nog meer weten over...").

2. Stel het kind op zijn of haar gemak

Probeer het kind actief gerust te stellen en te bemoedigen. De stap om een situatie van geweld te melden, of bezorgdheden over een situatie of incident te uiten, is zelden eenvoudig. Aanmoedigingen zoals "Ik ben blij dat je het vertelt" kunnen waardevol zijn. Laat weten dat je naar het kind wil luisteren en dat je wil weten hoe zij of hij de gebeurtenissen heeft ervaren: "Alles wat je zegt is oké, als het maar is zoals jij het voelt (of vindt)." Zo maak je duidelijk dat er geen 'goede' of 'foute' antwoorden zijn, maar dat je als begeleider echt de gevoelens van het kind wil kennen. Ook metacommunicatie – communicatie over de communicatie – kan helpen om angst voor een gesprek weg te nemen en om contact te maken ("Misschien vind je het moeilijk om over die ruzie met X te praten. Dat is ook niet leuk.") Zo communiceer je empathie voor datgene wat moeilijk te delen is en help je het kind om zich veilig te voelen.

3. Luister naar wat een kind zegt en laat een kind weten dat het mag zwijgen

Uit onderzoek blijkt dat kinderen ervaren dat volwassenen vaak maar gedeeltelijk in hun beleving geïnteresseerd zijn (Kiili, 1999, in Delfos, 2020). Als hulpverlener hebben opvangmedewerkers soms de neiging om direct en veel door te vragen naar dingen die volgens hen belangrijk zijn voor het welzijn van het kind, zoals het functioneren op school. Daarbij verliezen ze soms uit het oog wat het kind zelf belangrijk vindt. Stem eerst en vooral af op wat en hoe het kind wil vertellen. Laat het kind bijvoorbeeld toe om vanuit fantasie of met een schijnbaar ongeloofwaardig verhaal iets weer te geven. Laat het kind praten en delen wat en hoe het zelf wil en probeer daarbij aan te sluiten.

Voor jongere kinderen is het niet duidelijk dat het gesprek over één onderwerp dient te gaan. Ze wisselen makkelijk van onderwerp en associëren vaak. Geef een kind de tijd en ruimte om tot de essentie te komen. Als je de draad kwijt bent, schakel je over op metacommunicatie ("Ik ben bang dat ik niet begrijp wat je mij wilt vertellen. Wil je het mij uitleggen?").

Daarnaast is het voor jonge kinderen ook belangrijk dat je laat zien dat wat ze zeggen ook effect heeft. Kinderen hebben soms de indruk dat volwassenen almachtig zijn en al weten wat ze denken, waardoor het dus niet nodig is om te vertellen ("Als je me niet gezegd had hoe jij je voelde bij die ruzie had ik het niet geweten. Nu weet ik beter hoe ik je kan helpen.").

Doordat jonge kinderen soms uitgaan van de alwetendheid van volwassenen kunnen ze bang zijn om iets doms of verkeerd te zeggen, of kunnen ze veel informatie weglaten in de veronderstelling dat je die toch al hebt. Het is daarom belangrijk om aan te geven dat je belangstelling hebt in wat ze vertellen, maar nog niet helemaal kunt volgen ("Dat gaat te snel voor mij. Vertel eens wat meer.").

Bij aarzeling kunnen gemeente, ondersteunende opmerkingen een kind motiveren om verder te gaan in het gesprek ("Ik heb er echt iets aan dat je me dit vertelt"). Het kan ook helpen om expliciet je (goede) bedoelingen te verwoorden ("Maak ik je verdrietig met deze vraag? Ik wil je niet verdrietig maken, maar ik wil graag begrijpen... Als je het vervelend vindt, dan hoeft je niet te antwoorden, maar ik vind het wel fijn als je het wel kunt.").

Dwing een kind nooit tot praten als je ziet dat het niet wil. Het kan zijn dat het er nog niet aan toe is om erover te praten of bang is voor eventuele consequenties. Wees verder ook zeer duidelijk over jouw positie en dan vooral over het beroepsgeheim. Leg uit dat je misschien bepaalde informatie moet delen om zijn/haar veiligheid te waarborgen.

4. Probeer spelen en praten te combineren

Jonge kinderen hebben veel energie en zijn beter in staat tot multitasken dan volwassenen. Bovendien gaan moeilijke gesprekken met spanning gepaard en moeten kinderen die spanning ergens in kwijt kunnen. Dat kan verbaal, maar is voor kinderen vaak makkelijker door fysiek te bewegen. De ontwikkelingspsychologie leert dat kinderen jonger dan acht jaar spelen en leren niet als verschil-

lende activiteiten zien. Verschillende auteurs (Delfos, 2020; Borgers, de Leeuw & Hox, 2000) suggereren daarom dat een interview of hulpverleningsgesprek met een kind het best als een spel of in combinatie met spel kan verlopen. Als volwassene is het echter niet eenvoudig om spelen en praten te combineren. Wanneer je de draad kwijt bent of wanneer je het gevoel hebt dat het spel meer in beslag neemt dan het gesprek, kun je dat gerust signaleren “Wij zijn zo druk aan het spelen dat je niet hoort dat ik wil weten... Even stoppen, vertel eerst even...” Idealiter is het spel of de activiteit niet zo cognitief veeleisend, belangrijk of interessant dat het alle mentale ruimte opsloort.

5. Zorg dat het kind na het gesprek tot zichzelf kan komen

Na een moeilijk gesprek heeft een kind tijd nodig om weer tot zichzelf te komen. Voor kinderen betekent dat meestal spelen om stoom te kunnen afdalen en de adrenaline kwijt te raken die tijdens het gesprek is aangemaakt. Soms zijn kinderen daarbij liever alleen. Dan is er vaak behoefte om even te vergeten door letterlijk afstand te nemen. In andere gevallen hebben ze liever contact. Dan is er dikwijls behoefte aan troost en geborgenheid of zijn ze bang om alleen te zijn met hun gedachten en gevoelens. Troost kan door een simpele aanraking (indien je aanvoelt dat dat kan) of door troostende woorden uit te spreken. Wat ook vaak helpt is om even te wandelen en de overgang te maken naar iets dat je ziet of iets banaals als afsluiting van het gesprek. Zorg er dus ook het best ook voor dat je een gesprek niet vlak voor het slapengaan of voor het eten inplant.

2.3 HET OPVOLGEN VAN GEVOELIGE SITUATIES ALS TEAM

Als er vermoedens bestaan van een gewelddadige situatie, dan is het belangrijk dat men die vermoedens kan delen met de referentiepersoon, de manager en/of het team van begeleiders, afhankelijk van het interne protocol van het centrum. Vervolgens kan men als team bekijken hoe men gevoelige situaties zal opvolgen. Een van de instrumenten die men kan gebruiken bij veiligheidsplanning is het model van Signs of Safety. In dit model reiken we nog een aantal tools aan voor specifieke situaties van seksueel geweld.

SIGNS OF SAFETY

Signs of Safety is een krachtig model dat men in een team kan gebruiken om situaties te beoordelen en mogelijke oplossingen aan te geven. Deze methodiek vertrekt vanuit een krachten- en veiligheidsanalyse, met een scherpe focus op de veiligheid van het kind. De bedoeling is om kinderen centraal te stellen bij onderzoek en besluitvorming. Kinderen krijgen alle kansen om met hun ideeën te komen, voordat de hulpverlening voorstellen doet of eventueel oplegt. Men streeft naar volledige betrokkenheid van de familie en het netwerk. Alles wordt gedaan om het kind in staat te stellen een leven te leiden waarbij het blijft behoren tot de familie, cultuur en gemeenschap van herkomst.

Dit model stelt ons in staat om niet alleen te focussen op problemen, maar ook op wat wél goed loopt zodat het grotere geheel in beeld komt. Signs of Safety kan men gebruiken om de situatie van een gezin waarbij sprake is van geweld te beoordelen. Het kan helpen bij de begeleiding van een van de gezinsleden (zowel individueel als in teamverband), maar het is eveneens nuttig wanneer men een veiligheidsplan wil maken met korte en (middel)lange doelstellingen en mogelijke oplossingen. Men kan het gebruiken samen met het gezin of met kinderen (zie kader).

DE TWAALF UITGANGSPUNTEN VAN SIGNS OF SAFETY

1. Respecteer gezinnen als mensen die het waard zijn om mee te werken.
2. Werk samen met de persoon, niet met de mishandeling.
3. Erken dat samenwerking mogelijk is, ook daar waar dwang vereist is.
4. Erken dat elk gezin signalen van veiligheid vertoont.
5. Hou de focus vast op veiligheid.
6. Leer de wens van het gezin kennen.
7. Ga op zoek naar details.
8. Richt je op kleine veranderingen.
9. Verwar details van de zaak niet met oordelen.
10. Bied keuzes aan.
11. Beschouw het gesprek met een gezin als platform voor verandering.
12. Beschouw de praktijkbeginselen als een streven, niet als een aanname of een veronderstelling.

Bron: <https://www.jeugdhulp.be/signs-of-safety/signs-of-safety/signs-of-safety-in-detail> & Haedens (2014)

Aansluitend kan men **de score-oefening als tool** gebruiken in een team. Daarbij maakt een team(lid) de inschatting van een situatie waarrond bezorgdheden bestaan en kleeft er een cijfer op een schaal van 1 tot 10 op, waarbij 1 'zeer gevaarlijk' is en 10 'zeer veilig'. Dat cijfer is niet absoluut, maar helpt om de situatie deels te objectiveren. Hulpverleners zijn vaak geneigd om te bekijken hoe een situatie naar een spreekwoordelijke 10 kan gaan en dus hoe de situatie zo snel mogelijk zo veilig mogelijk kan worden. Situaties van geweld zijn echter zelden eenvoudig, waarbij een scala aan factoren een rol speelt. Net daarom is het belangrijk om te bekijken hoe men de score met één cijfer kan verhogen. Hoe kan men situaties stap voor stap veiliger maken? Men deelt dit proces op in kleine, haalbare doelen.

Tegelijk kan men Signs of Safety ook gebruiken als alarmsignaal: indien de situatie verslechtert, vormt het een extra maatstaf om te bekijken welke stappen men kan zetten of welke externe hulp men moet inschakelen.

2.4 BIJZONDERE AANDACHT VOOR SEKSUEEL GEWELD

Vluchtelingen lopen risico op seksueel geweld door soldaten of bendes tijdens oorlogssituaties in het land van herkomst, tijdens de vlucht door smokkelaars of anderen en na aankomst door medebewoners of personeel (Keygnaert *et al.*, 2012). Seksueel geweld en grensoverschrijdend gedrag verdienen meer aandacht, leerden ook onze interviews (zie hoofdstuk 5). Het is belangrijk dat men daarbij niet enkel aan meisjes en vrouwen denkt; ook jongens en mannen krijgen ermee te maken. Gelukkig bestaan er heel wat tools en rapporten die aanknopingspunten bieden om daar in opvangcentra aan de slag te gaan. We schetsen kort enkele ervan.

HET SENSOA-VLAGGENSYSTEEM

Situaties waarin sprake is van seksueel gedrag zijn niet altijd eenvoudig in te schatten. Wanneer is er sprake van aanvaardbaar gedrag en wanneer van grensoverschrijdend gedrag? Sensoa ontwikkelde daarom het Sensoa-vlaggensysteem: een methodiek voor begeleiders van kinderen, jongeren en volwassenen om seksueel gedrag bespreekbaar te maken, correct in te schatten en gepast te reageren.

Het vlaggensysteem helpt om tot een goed overwogen reactie te komen na het toepassen van zes criteria op een concrete situatie. De methodiek wil een tegenwicht geven tegen emotionele of paniekerige reacties, maar ook tegen onverschilligheid. Zes criteria helpen om een situatie in te schatten: wederzijdse toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, ontwikkelings- of functioneringsniveau, context en impact. Op basis daarvan kan men seksueel gedrag indelen in vier categorieën van ernst. Die krijgen verschillende kleuren van vlaggen: groen, geel, rood of zwart. Sensoa geeft vormingen over de toepassing van het model. Een handboek beschrijft hoe je aan de slag kunt gaan met het vlaggensysteem (Sensoa, 2022).

LEESTIPS

Waar vind je meer informatie?

- Fagardo, B. & Zonderman, M. (Red.) (2020). *Seksualiteit, seksueel geweld en jongeren met een vluchtverhaal. Welke tools en pistes zijn er voor de toekomst?* Brussel: Platform Kinderen op de vlucht. <https://www.kinderenopdevlucht.be/files/files/rapports/Seksualiteit-seksueel-geweld-en-jongeren-met-een-vluchtverhaal-19-juni-2020.pdf>
- Voor meer informatie over omgaan met jongens en mannen die seksueel geweld hebben meegemaakt, zie: UNHCR (2012). *Working with men and boy survivors of sexual and Gender-based violence in forced displacement*, <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/6560.pdf/>

- De website over seksuele gezondheid, beschikbaar in 14 talen (laagdrempelig en audio-versie): <https://www.zanzu.be/nl/home>
- Een bewoner doorverwijzen. In Zorgcentra na Seksueel Geweld kan een slachtoffer de volgende zorg krijgen:
 - Medische zorg: zowel verzorging van verwondingen en letsels als onderzoeken en behandeling van allerlei fysieke, seksuele of reproductieve gevolgen.
 - Psychische zorg: zowel een luisterend oor als ook uitleg over wat normale reacties zijn na een schokkende gebeurtenis, advies over hoe je daarmee kunt omgaan, alsook verdere begeleiding bij een psycholoog.
 - Een forensisch onderzoek: het vaststellen van letsels, onderzoeken van sporen van de pleger, verzamelen van bewijsmateriaal voor als een slachtoffer klacht wil neerleggen.
 - Klacht neerleggen bij de politie indien gewenst, met behulp van speciaal opgeleide zedeninspecteurs.
 - Opvolging nadien: zowel medische follow-up voor eventuele medicatie of voor letsels, als psychische opvolging bij het verwerkingsproces van het gebeurde.
 - <https://www.seksueelgeweld.be/zorgcentra-na-seksueel-geweld-wat-voor-wie-waar>

2.5 GERICHT DOORVERWIJZEN WANNEER NOODZAKELIJK

Heel wat situaties kan men in een opvangcentrum oplossen. Maar soms kan het toch nodig zijn om de jeugdhulp en/of politie in te schakelen. In sommige gevallen is het nodig om kinderen die betrokken waren bij geweld, door te verwijzen naar gespecialiseerde diensten. Afhankelijk van hun leeftijd en maturiteit moet men kinderen betrekken bij beslissingen over wat er na een melding of een aangifte gebeurt. De veiligheid en het belang van het kind moeten daarbij steeds centraal staan. Nadat in de onmiddellijke beschermingsbehoeften is voorzien, kunnen zij behoefte hebben aan psychologische steun op langere termijn.

Belangrijk bij doorverwijzingen is dat kinderen niet telkens opnieuw hun verhaal moeten vertellen. Zorg ook binnen het centrum dat kinderen zo weinig mogelijk hun verhaal moeten herhalen. Dat kan door één aanspreekpunt aan te stellen: de individuele begeleider van het gezin, een medisch begeleider of een andere begeleider met wie het kind een vertrouwensband heeft.

Er bestaan verschillende scenario's die kunnen helpen om te bepalen of een doorverwijzing nuttig en/of noodzakelijk is. De basisvoorwaarde voor een doorverwijzing is dat men de noden van de persoon niet intern kan beantwoorden. De oefening rond de gezinsondersteuningspiramide (zie hoofdstuk 5) kan helpen om dat te verkennen.

In ernstige situaties is doorverwijzing noodzakelijk, zeker wanneer kinderen of andere bewoners potentieel gevaar lopen op ernstige schade.

SPREEKPLICHT EN DOORVERWIJZINGSPLICHT

Er bestaat soms een aarzeling om ernstige situaties te signaleren. Wanneer kan het en wanneer moet het? Objectieve informatie kan een houvast geven om interne procedures te bespreken waarbij het mogelijk nodig is om politie en/of justitie erbij te halen.

- Er bestaat aangifteplicht op basis van artikel 30 van het Strafwetboek: “Ieder die getuige is geweest van een aanslag, hetzij tegen de openbare veiligheid, hetzij op iemands leven of eigendom, is eveneens verplicht daarvan bericht te geven aan de procureur des Konings, hetzij van de plaats van de misdaad of van het wanbedrijf, hetzij van de plaats waar de verdachte kan worden gevonden.”
- De bijzondere aangifteplicht van artikel 29 van het Strafwetboek stelt dat ambtenaren verplicht zijn om misdrijven aan te geven aan de gerechtelijke autoriteiten: “Iedere gestelde overheid, ieder openbaar officier of ambtenaar [en, voor de sector van de gezinsbijslag, iedere meewerkende instelling in de zin van de wet van 11 april 1995 tot invoering van het handvest van de sociaal verzekerde] die in de uitoefening van zijn ambt kennis krijgt van een misdaad of van een wanbedrijf, is verplicht daarvan dadelijk bericht te geven aan de procureur des Konings bij de rechtbank binnen wier rechtsgebied die misdaad of dat wanbedrijf is gepleegd of de verdachte zou kunnen worden gevonden, en aan die magistraat alle desbetreffende inlichtingen, processen-verbaal en akten te doen toekomen.”
- Het bestaan van een noodtoestand is een rechtvaardigingsgrond om het beroepsgeheim te mogen opheffen. Deze mogelijkheid bestaat in de rechtspraak, maar er is geen wettelijke basis voor. Men kan dat voor alle misdrijven invoeren, wanneer een aantal cumulatieve voorwaarden strikt zijn vervuld. Ten eerste moet er een onmiddellijke noodzakelijkheid bestaan en dus daadwerkelijk gevaar dreigen. Dit gevaar moet “zeker, actueel, ernstig en noodzakelijk” zijn. Ten tweede moet de waarde die in gevaar is minstens even belangrijk zijn als of belangrijker zijn dan het beroepsgeheim. Fysieke en seksuele integriteit worden beschouwd als belangrijkere waarden dan het beroepsgeheim. Ten laatste moet het schenden van het beroepsgeheim het laatste redmiddel zijn: de persoon kan niet op een andere manier beschermd worden.

Bron: Strafwetboek en <https://www.rechtspositie.be/werkmappen/beroepsgeheim>

HOE VOLLEDIG IS DE SOCIALE KAART VAN JE OPVANGCENTRUM?

Het is essentieel om te weten op wie je een beroep kunt doen voor externe hulp. Zorg er dus ook voor dat je als team de sociale kaart van de omgeving van het opvangcentrum kent én dat de informatie actueel is. Zorg ervoor dat je als team weet wie de volgende types hulpverlening of ondersteuning aanbiedt in de omgeving:

- eerstelijnsdiensten;
- politie – parket;
- agentschap opgroeien;
- vertrouwenscentrum kindermishandeling;
- zorgcentra na seksueel geweld;

- > juridische hulpverlening;
- > CLB;
- > gezondheidszorg;
- > geestelijke gezondheidszorg;
- > steun voor huisvesting bij het verlaten van het centrum;
- > vluchthuizen (enkel mogelijk na positieve beslissing);
- > gratis luister- en chatdiensten;
- > gespecialiseerde diensten voor genderkwesties;
- > culturele bemiddelaars.

3 **HET TABOE ROND GEWELD DOORBREKEN**

Getuigenissen over gevoelens van onveiligheid en reële confrontaties met onveiligheid en/of geweld kwamen voor in heel wat interviews in alle onderzochte centra, zowel met kinderen en ouders als met medewerkers. De interviews en de bijeenkomsten van het lerend netwerk in ons onderzoek, maar ook de vormingen rond veiligheid, fungeerden soms als een ‘therapeutische uitlaatklep’, een veilige ruimte om de problemen en de eigen vragen en handelingsverlegenheid te bespreken.

Tegelijk werd duidelijk dat onveiligheid in opvangcentra nog te vaak onder de radar blijft. Bewoners zijn bang om zaken te melden. Ze voelen zich zeer loyaal ten opzichte van eventuele dader(s) of vinden geen aanspreekpunten in het centrum. Medewerkers houden gevoelens van onveiligheid soms voor zichzelf.

Situaties worden in de opvangpraktijk geregeld gedoogd zolang ze niet ‘echt’ escaleren. Procedures om met meldingen om te gaan zijn onvoldoende duidelijk of bekend. In het dagelijkse management van een centrum is er vaak te weinig ruimte en zijn er dikwijls te weinig middelen om op gevoelens van onveiligheid in te spelen. We gaven in dit hoofdstuk een aantal handvatten om geweld en onveiligheid vaker te voorkomen, signalen sneller op te pikken, structureler op incidenten te reageren en situaties beter op te volgen als team.

Tegelijk is duidelijk dat deze materie de mogelijkheden van individuele opvangmedewerkers en van individuele opvangcentra deels overstijgt. Er is in het hele opvangnetwerk een meer systematische aanpak nodig om asielcentra tot meer veilige omgevingen te maken: voor kinderen en hun gezinnen, voor de andere bewoners en voor de opvangmedewerkers. Daarom is er nood aan een kind- en gezinsvriendelijk veiligheidsbeleid en een kind- en gezinsvriendelijke visie in de opvangcentra, met aangepaste en gestandaardiseerde procedures en middelen om de veiligheid van kinderen te garanderen. Hoe dat kan, schetsen we bij de beleidsaanbevelingen in het slothoofdstuk.

7. WERKEN AAN HET PSYCHOSOCIAAL WELZIJN VAN GEZINNEN

DIT HOOFDSTUK IS MEE GESCHREVEN DOOR ZEHRA ALTUN COLAK.

Leven in een collectieve opvangstructuur zet het welzijn van kinderen en gezinnen onder druk. Het stelt in het bijzonder uitdagingen voor ouderschap en positieve gezinsdynamieken en voor veiligheid in de brede zin van het woord.

In dit hoofdstuk focussen we op het psychosociaal welzijn en de geestelijke gezondheid van kinderen en gezinnen. Hoe kunnen medewerkers in de opvang daaraan werken? Problemen op het vlak van psychosociaal welzijn en geestelijke gezondheid worden door westerse hulpverleners vaak benaderd vanuit een traumaperspectief. De focus ligt dan op het voorkomen en behandelen van stoornissen zoals posttraumatische stressstoornissen (PTSS), depressies of angsten (De Haene & Rousseau, 2020; Kien *et al.*, 2019; Nickerson *et al.*, 2011). Om te werken aan het welzijn en de geestelijke gezondheid van kinderen en gezinnen in de opvang is het zinvol om niet louter vanuit een traumaperspectief te vertrekken maar om daarnaast ook een breder psychosociaal perspectief te hanteren.

Om aan te geven hoe dat kan, staan we eerst stil bij de betekenis van zowel een trauma- als een psychosociaal perspectief voor de begeleiding van vluchtelingen-gezinnen. Vervolgens bespreken we verschillende stappen in het werken aan het bredere psychosociaal welzijn en de geestelijke gezondheid bij vluchtelingengezinnen. Het gaat om problemen op het vlak van geestelijke gezondheid en welzijn te herkennen en manieren te vinden om die bespreekbaar te maken. Volgende stappen zijn dan tot een gedeelde hulpvraag komen en hulp mobiliseren die aansluit bij de noden van het gezinslid. Bij ieder van deze stappen spelen taalverschillen en een tekort aan tolken, cultuurverschillen met betrekking tot het praten over en het begrijpen van psychosociale problemen en niet in het minst een gebrek aan doorverwijzingsmogelijkheden naar divers-sensitieve hulpverlening.

1 HET TRAUMAMODEL

1.1 WAT IS HET TRAUMAMODEL?

Problemen met geestelijke gezondheid bij vluchtelingen trokken de laatste decennia veel aandacht van onderzoekers en professionals, met bijzondere aandacht voor de impact van geweld, conflicten, misbruik en schendingen van de mensenrechten op het welzijn. Deze focus is sterk geïnspireerd door een medische benadering, ook wel bekend als het traumamodel. Dat model houdt zich voornamelijk bezig met het begrijpen en diagnosticeren van problematieken en stoornissen, en met de behandeling van symptomen door middel van farmacologische of psychotherapeutische interventies (de Berry *et al.*, 2003; Ryan *et al.*, 2008). Het bouwt voort op de erkenning van posttraumatische stressstoornis (PTSS) als officiële ziekte en diagnostische categorie. PTSS wordt daarbij onderscheiden van depressie en angst.

DEFINITIES

Posttraumatische stressstoornissen (PTSS)

Bij een posttraumatische stressstoornis kunnen de volgende groepen van klachten ontstaan na blootstelling aan levensbedreigende gebeurtenissen, die heftige (doods)angst veroorzaakten:

- > herbelevingen (nachtmerries, flashbacks, denken aan ervaring);
- > vermijden van op trauma lijkende prikkels (geluiden, uniformen, groepen);
- > verandering van denkvermogen en stemming (negatief denken, niet alles kunnen herinneren, geen interesse in dingen, zich isoleren);
- > verhoogde waakzaamheid (slecht slapen, snel boos worden, schrikken, concentratieproblemen).

Angststoornissen

Angststoornissen zijn vormen van excessieve angst en bezorgdheid (bange voorgevoelens) die gedurende minstens zes maanden vaker wel dan niet aanwezig zijn en die betrekking hebben op een aantal gebeurtenissen of activiteiten. De persoon vindt het dan moeilijk om de gevoelens van angst onder controle te houden. De angst en bezorgdheid gaan gepaard met minimaal drie van de volgende zes symptomen:

- > rusteloosheid;
- > snel vermoeid raken;
- > moeite met concentreren;
- > prikkelbaarheid;
- > spierspanning;
- > slaapstoornissen.

De angstgevoelens brengen beperkingen in het sociale en/of werklevens met zich mee.

Depressie

Bij een depressie is er een mix van klachten, die het functioneren van iemand belemmeren:

- > sombere stemming;
- > slaapproblemen;
- > psychische en lichamelijke remming;
- > moeheid en verlies van energie;
- > geen eetlust en gewichtsverlies;
- > gevoelens van waardeloosheid of schuld;
- > verminderd vermogen tot denken, concentreren;
- > of besluiten tot en gedachten aan de dood en aan zelfdoding.

Bron: Pharos (2020), DSM-5.

Een belangrijke meta-analyse van onderzoeken over geestelijke gezondheidsproblemen bij vluchtelingenkinderen leert dat meer dan één op de vijf (22,7%) van deze kinderen aan PTSS lijdt, meer dan één op de zeven kinderen (15,7%) last heeft van angststoornissen of meer dan één op de acht (13,8%) depressief is of depressieve klachten vertoont (Blackmore *et al.*, 2020). Hoewel deze diagnostische categorieën voor hulpverleners en gezinnen bij momenten zeer bruikbaar kunnen zijn, maken we voorbehoud bij een te eenzijdige traumabenedering.

1.2 EEN KRITISCHE EVALUATIE VAN HET TRAUMAMODEL

Er zijn drie problemen met een te eenzijdige benadering vanuit trauma. Ten eerste zijn traumabenederingen gebaseerd op inherent westerse psychiatrische concepten. PTSS is ontwikkeld in een specifieke sociaal-politieke context in Noord-Amerika om mannelijke Vietnam-veteranen te beoordelen. Het is dus niet kritiekloos toepasbaar op vluchtelingen uit andere culturen. Briere (2004, p. 103) argumenteert dat de ene cultuur bijvoorbeeld de gevolgen van een trauma in de psyche plaatst, een andere cultuur ervan uitgaat dat de gevolgen voor het lichaam zijn, en een derde cultuur het letsel als spiritueel interpreteert. Verschillende culturen putten uit verschillende wereldbeelden die de nadruk leggen op thema's zoals spiritualiteit, holisme en harmonie in hun begrip van psychosociaal welzijn, ziekte en gezondheid (Fernando, 2018). Toch wordt PTSS te vaak gezien als een universele wetenschappelijke benadering en krijgen cultureel relevante modellen en inheemse genezingsystemen weinig aandacht. Door sterk vanuit een traumabril te kijken, riskeren we aansluiting te missen met de belevingswereld van gezinnen. Het wordt dan moeilijker om tot een gedeeld begrip, een gedeelde hulpvraag en een bruikbare aanpak te komen.

Een tweede fundamentele kritiek is de neiging van traumaparadigma's om geestelijke gezondheidsproblemen te individualiseren (Kleinmann, 1997; Summerfield,

1999). Daardoor onderschat men de impact van sociale en materiële stressfactoren na de vlucht en tijdens het hervestigingsproces. De aandacht gaat dan vooral uit naar gebeurtenissen in de context vóór de migratie (King *et al.*, 2021; Lenette, 2011). De vorige hoofdstukken in dit boek documenteerden hoe ook de materiële en sociale omstandigheden na de vlucht een grote invloed hebben op de kwaliteit van het leven van ouders en kinderen in de opvang. Ze zijn evenzeer mee bepalend voor de uitkomsten op het gebied van psychosociaal welzijn en geestelijke gezondheid (Riley *et al.*, 2017). Een opvangmedewerker schetst dat treffend:

“Bij kinderen, ja, die onzekerheid, de permanente onzekerheid bij kinderen die verblijven in een centrum. ‘Blijf ik in België? Blijf ik niet in België? Ik heb al zoveel keer negatief gekregen.’ De impact die de procedure heeft op mama of papa, heeft natuurlijk ook een impact op de kinderen in termen van motivatie om nog verder te gaan met school, motivatie om nog Nederlands te leren, motivatie om zelfs gewoon nog maar uit de kamer te komen of proberen mee te doen aan het leven in het centrum of mee te doen aan de activiteiten die wij proberen voorzien: naar speelplein te gaan, naar die bouwweekkampen te komen. Ja, dat kinderen daar gewoon volledig gedesinteresseerd in zijn. Vorige week was er nog een Iraakse jongen die echt aan het wenen was, aan het wenen en zei: ‘Ik heb geen toekomst in België. Ik zie geen toekomst in mijn land van herkomst. Al vier jaar in België, we zitten nog altijd in de opvang’. Je merkt gewoon dat dat een heel heel zware impact heeft op de psyche en de gemoedstoestand van de kinderen. Dat kan gewoon niet anders.”

– Hulpverlener

Een derde probleem bij een te sterke focus op trauma is de pathologisering van normale reacties op ongunstige omstandigheden en het herleiden van vluchtelingen tot slachtoffers en per definitie kwetsbaar. Dat miskent vluchtelingen als ‘actor’ van en expert over hun eigen leven. Vooraf gedefinieerde categorieën van psychische aandoeningen krijgen prioriteit op de eigen opvattingen, noden en prioriteiten van vluchtelingen op het vlak van psychosociaal welzijn en geestelijke gezondheid (Summerfield, 1995; Watters & Derluyn, 2018). Het is bovendien gevaarlijk om interventies op het vlak van psychosociaal welzijn te beperken tot het intrapsychische niveau. Ondanks de voordelen van deze interventies – zoals het bieden van troost en zingeving – kunnen ze de machteloosheid van vluchtelingen om hun situatie te veranderen verder vergroten (Morgan *et al.*, 2017). In extremis kunnen traumamodellen leiden tot verdere stigmatisering van vluchtelingen omdat ze mensen loskoppelen van de context van hun ervaringen en de betekenissen die ze er zelf aan geven (Summerfield, 1999).

Daarom pleiten we voor een ruimere benadering van welzijn in opvangcentra, gericht op het versterken van het psychosociaal welzijn van kinderen en gezinnen in de opvang. In een latere meer specifieke fase van behandeling kan op gepaste wijze plaats gemaakt worden voor traumabehandeling na en/of naast de brede psychosociale benadering. Het is ook belangrijk om te vermelden dat veel

traumatherapeuten die met vluchtelingen werken zich bewust zijn van de tekortkomingen van een eenzijdige traumabehandeling en hier in hun (samen)werking aan tegemoet komen.

In wat volgt schetsen we de belangrijkste kenmerken van een psychosociale benadering en bespreken we hoe opvangmedewerkers vanuit deze benadering problemen bespreekbaar kunnen maken, een gedeelde hulpvraag kunnen formuleren en vervolgens hulp inschakelen die aansluit bij de leefwereld en noden van gezinnen.

2 EEN PSYCHOSOCIALE BENADERING VAN WELZIJN

Traumabehandelingen worden de laatste jaren in toenemende mate aangevuld met of uitgedaagd door ruimere psychosociale modellen, die de aandacht vestigen op de materiële en sociale omstandigheden waarin vluchtelingen leven, om zo hun welzijn en geestelijke gezondheid in de postmigratiecontext beter te begrijpen (Allan, 2015; Rasmussen & Annan, 2010; Song & Ventevogel, 2020).

De opkomst van psychosociale modellen dateert van de jaren zeventig en tachtig. Ze hebben hun wortels in de mensenrechtenbewegingen in Latijns-Amerika en Zuid-Afrika (Meyer *et al.*, 2016). Verbannen psychologen en psychiaters ontwikkelden er *community-based* interventies om overlevenden van misbruik en geweld te begeleiden (Miller & Rasmussen, 2010). Daarnaast verschoof de focus in het humanitaire veld van de 'tekorten' van individuen naar het belang van een ondersteunende sociale omgeving voor het omgaan met psychologische uitdagingen (Ager, 1997). Aanvullend op traumagerichte benaderingen, richten psychosociale modellen de aandacht op factoren na de migratie eerder dan traumatische ervaringen uit het verleden.

Men vertrekt daarbij van een breed begrip van welzijn. Een eng begrip van welzijn is gekoppeld aan een individuele gemoedstoestand en gaat uit van de tweedeling tussen ziekte en gezondheid (Lenette, 2011). Een breder begrip van welzijn verwijst naar een evenwicht tussen fysieke, emotionele, psychologische en spirituele tevredenheid. Een dergelijk evenwicht gaat gepaard met lage niveaus van ongemak en een optimale levenskwaliteit. Vanuit deze brede visie gebruikt men soms ook het concept 'welbevinden'. Met welbevinden benadrukt men de subjectieve beleving van de persoon: hoe ervaren mensen hun welzijn? Een recent rapport van Fedasil (2021) over welzijn in de opvang analyseert het welbevinden van de bewoners volgens de tien *capabilities* van Martha Nussbaum.

WELBEVINDEN DOOR DE BRIL VAN DE TIEN 'CAPABILITIES' VAN NUSSBAUM

(Nederlandstalige beschrijving van de *capabilities* volgens den Braber & Tirions, 2016)

Welke *capabilities* hebben mensen nodig?

1. **Leven:** een leven kunnen leiden volgens een normale levensduur.
2. **Lichamelijke gezondheid:** in staat zijn tot een gezond leven, voortplanting, voedsel, onderdak.
3. **Lichamelijke onschendbaarheid:** zich vrij kunnen bewegen zonder bedreiging van geweld, inclusief vrijwaring van seksueel en huiselijk geweld.
4. **Verbeeldingskracht en denken:** over de mogelijkheden beschikken om de zintuigen te gebruiken, te fantaseren, te denken en te redeneren. Denk ook aan vrijheid van religie, literatuur, muziek, wetenschap.
5. **Gevoelens:** in staat zijn om zich te hechten aan dingen en mensen buiten zichzelf, liefhebben, rouwen, verdriet, beminnen, woede.
6. **Praktische rede:** in staat zijn om ideeën te vormen over het goede en hoe ik mijn leven daarop kan inrichten, denk aan gewetensvrijheid en vrijheid van godsdienstoefening.
7. **Sociale banden:** in staat zijn om met en voor anderen te leven: aangaan van sociale banden, deel uitmaken van een gemeenschap, zelfrespect en eigenwaarde, antidiscriminatie op grond van geslacht, etniciteit, seksualiteit, kaste, religie, nationaliteit.
8. **Andere biologische soorten:** kunnen leven met dieren, planten, de natuur.
9. **Spelen:** kunnen lachen, spelen en recreëren.
10. **Vormgeving van eigen omgeving:** in de mogelijkheid zijn tot politieke, materiële en arbeidsparticipatie.

TEAMOEFENING

Reflecteer voor elk van de tien *capabilities* over de mate waarin bewoners daarover beschikken. Vertrek daarbij van de volgende richtvragen:

- In welke mate kunnen kinderen en gezinnen [leven/spelen/sociale banden ontwikkelen]?
- Hoe kan men de mogelijkheden van kinderen en gezinnen vergroten binnen de grenzen van de huidige infrastructuur en het beleid?
- Hoe zou dat in een ideale wereld kunnen? Welk soort opvangcentrum biedt de meeste mogelijkheden tot [leven/spelen/sociale banden ontwikkelen]?

Psychosociale benaderingen gaan ervan uit dat naast individuele kenmerken ook de sociale en fysieke omgeving de gezondheid beïnvloedt. In opvangcentra kan de levenskwaliteit van een vluchteling in het gedrang komen door dagelijkse materiële stressfactoren, waaronder slechte infrastructurele omstandigheden (Chimento

et al., 2020; Fazel et al., 2012). Ook dagelijkse sociale stressfactoren, zoals beperkte toegang tot ondersteuningsmechanismen, scheiding van familieleden en blootstelling aan racisme en discriminatie, dragen bij aan de psychische belasting (Montgomery & Foldspang, 2008). Een sociaal-ecologisch model koppelt deze stressfactoren op het niveau van de opvangcentra aan de bredere sociale en beleidscontext die de asiel- en opvangvoorwaarden regelt. Factoren op individueel niveau zijn immers onlosmakelijk verbonden met de onmiddellijke sociale omgeving en die is op haar beurt verbonden met de bredere culturele en politieke context.

3 EEN PSYCHOSOCIALE BENADERING IN DE PRAKTIJK VAN DE OPVANG

Hoe werk je nu vanuit een psychosociale benadering in de dagelijkse praktijk van opvangcentra? Hoe kan je de voorwaarden scheppen zodat kinderen en gezinnen zich veilig voelen om over geestelijke gezondheid te praten? Hoe kom je tot een gedeelde hulpvraag vanuit een niet altijd leesbare hulpvraag? Hoe kan je doorverwijzen en tot slot hoe kun je inzetten op psychosociaal welzijn in het centrum?

3.1 DE VOORWAARDEN VOOR EEN GESPREK OVER GEESTELIJKE GEZONDHEID

Wanneer een gezinslid kampt met psychologische problemen, dan kan dat zich op allerlei manieren manifesteren in het dagelijkse leven in een centrum. Psychologische problemen kunnen tot uiting komen in incidenten, grensoverschrijdend gedrag of problematische gezinsdynamieken (hoofdstuk 4 en 5). Maar voordat er problematische situaties plaatsvinden kunnen signalen de aandacht trekken (hoofdstuk 6). Traumatische ervaringen sijpelen overal in het centrum door: in de gemeenschappelijke ruimtes, in de activiteiten en in de menselijke en gezinsbanden.

“Wat ik moeilijk vind is als kinderen tijdens een activiteit last hebben, [...] dat ze tijdens een activiteit een opstoot krijgen van hun trauma of wat er gebeurd is. Wij hebben een paar keer gehad dat kinderen soms agressief worden en dat die op dat moment niet aanspreekbaar zijn... dat er voor psychosociale reden ineens zo iets, een situatie voorkomt waarin ze agressief zijn naar andere kinderen en zelfs naar begeleiders soms. [...] Hoe je dan op die moment best kan reageren? Ik denk dat dat iets is wat ik in de toekomst graag nog zou willen leren.”

– Hulpverlener

Het is voor opvangmedewerkers niet altijd makkelijk om te weten of en hoe men moet reageren bij dergelijke situaties, of hoe men vervolgens het gesprek kan

aangaan over de psychologische moeilijkheden. Ze krijgen weinig tot geen vorming rond deze thema's. Opvangmedewerkers zijn ook geen therapeuten of psychologen. Wel is het belangrijk om noden en hulpvragen te leren identificeren en eventueel door te verwijzen.

Wanneer men moet reageren in crisissituaties, geldt opnieuw het principe "first regulate, then relate, then reason" (zie hoofdstuk 6). Eerst kunnen opvangmedewerkers het kind of andere bewoners ondersteunen bij de emotieregulatie. Daarna kan men inzetten op de relationele verbinding. Pas daarna komt er eventueel ruimte voor gesprekken over de psychologische moeilijkheden en de pistes ter ondersteuning of hulp. Een medewerker illustreert hoe belangrijk het kan zijn om ruimte te bieden om te praten, en om zich luisterbereid op te stellen.

"Veel praten en veel luisteren. Heel veel luisteren. [...] Zeker zo in een situatie kan je weinig oplossing bieden, want je hebt zelf geen vat op wie dat er uw centrum binnenkomt en welke trauma's of welke problematiek die mensen hebben. Maar ik merk wel dat heel veel luisteren en toch proberen om wel oplossingsgericht te denken... Als mensen zien dat je moeite doet, dan krijg je al heel veel respect terug, vind ik, en dan is dat veel leuker dan dat je tegen een boom, of dat je die efkes laat spreken en dat je dan gewoon zegt van: 'Sorry maat, maar dat is het leven hier. Deal with it'. Dan heb je die niet geholpen. Als die zo zelf zo een oplossing aanreiken van: 'Dat zou kunnen gebeuren' en je denkt daar samen luidop over na of je zegt van: 'Ik zal het eens afchecken bij de manager' of zo, [...] dan voelt dat voor bewoners ook veel harder aan als in: 'Ik ben gehoord en er wordt geluisterd naar mij'. Ook al 9 van de 10 brengt dat dan niets op en gebeurt er waarschijnlijk niets om dat te veranderen, maar dan toch hebben die het gevoel dat ze dat toch efkes, ja, dat ze ertoe doen, dat er wordt geluisterd."

– Hulpverlener

Bij een divers-sensitieve gespreksvoering probeert men rekening te houden met cultureel specifieke betekenisystemen die vluchtelinggezinnen uit verschillende herkomstlanden en culturele groeperingen gebruiken om psychische nood te verklaren en erop te reageren. Sommigen hanteren ook heel andere verklaringsmoedellen voor psychische klachten, zoals bezetenheid of boze geesten (djinn, het boze oog). Men legt de oorzaak dan bij een 'hogere macht' en niet bij traumatische ervaringen. In sommige gemeenschappen leeft het idee dat mensen met psychische klachten gek zijn en worden ze buitengesloten. In dat geval zullen mensen het label 'psychisch' het koste wat het kost willen vermijden en kan het bezoeken van een psycholoog zeer gevoelig liggen. Onderzoek benadrukt het belang om verschillende culturele interpretaties van gezondheid en ziekte te erkennen (Colucci et al., 2015).

Vaak vormt mentale gezondheid een taboe voor kinderen en gezinnen. Geestelijke gezondheid is voor velen, ook zonder vluchtparcours, een gevoelig onderwerp. Angsten voor uitsluiting, oordelen en schaamtegevoelens kunnen hier meespelen.

Het is evenmin eenvoudig om gevoelens en belevingen onder woorden te brengen, al zeker niet in een andere taal. Daarnaast is de vraag of de tussenperiode waarin gezinnen zich in de opvang bevinden wel het 'goede' moment is om traumatische ervaringen bespreekbaar te maken. Een andere vraag is of de bestaande (vaak talige) aanpakken daarvoor het meest geschikt zijn. Indien daar twijfels rond bestaan is het belangrijk dat als team te bespreken en eventueel raad in te winnen bij een psycholoog of psychiater.

"Ze zitten ook met de vraag, ga je ook een psycholoog bijvoorbeeld inzetten nu, in deze periode. Ze zijn eigenlijk nog aan het wachten op een beslissing. Gaat een psycholoog die pot vol trauma's openmaken met eigenlijk ook de onzekerheid van misschien is die volgende week weg, misschien krijgt die een negatief."

– Hulpverlener

3.2 DIRECTE EN INDIRECTE HULPVRAGEN HERKENNEN

Het is niet altijd vanzelfsprekend om psychosociale hulpvragen van bewoners te herkennen. Gezinsleden formuleren de nood aan psychosociale steun op verschillende wijzen. Sommige ouders zoeken hulp omdat kinderen slecht slapen, nachtmerries hebben, bedplassen of moeilijk gedrag vertonen. In de interviews vertelden opvangmedewerkers dat ze soms niet goed weten hoe om te gaan met dergelijke klachten. In bepaalde culturele groepen is het gebruikelijker om psychische klachten op somatische manieren uit te drukken. Mensen klagen dan bijvoorbeeld over buikpijn, hoofdpijn of maagpijn; ook voor kinderen is dat gebruikelijk. Verschillende ouders gaven aan dat ze zich niet serieus genomen voelden wanneer ze daarop als reactie kregen: "Neem maar een aspirine of drink water".

Psychosomatische klachten kunnen een aanknopingspunt zijn om psychosociale ondersteuning op te starten, maar dat is allesbehalve eenvoudig. Opvangmedewerkers en ouders hebben dan ook regelmatig het gevoel dat ze situaties 'moeten' laten escaleren voordat een aanvraag tot of nood aan begeleiding wordt opgepikt.

R: "Twee keer heeft mijn dochter zelfmoord willen plegen. Eén keer heeft zichzelf neergestoken. [...] Twee politiemannen zijn daarvoor gekomen. En tweede keer heeft ze geprobeerd om uit het raam te springen. Maar nu is het beter."

I: "Weet jij wat voor jouw dochter zo de redenen zijn waarom het voor haar zo zwaar is?"

R: "We zijn gevlucht door problemen. We zijn gevlucht en onderweg hebben wij echt psychische problemen gekregen. Op een gegeven moment voelden wij ons niet lekker. Dat kwam door omstandigheden, ons traject naar hier. We zijn gevlucht van Palestina naar Griekenland. Overal waar we zijn gepasseerd. Onze toestand hier dat kan ervoor zorgen dat wij ons niet lekker voelen. Ik zoek een psychiater voor mijn klein zoontje."

– Alleenstaande moeder, uit Palestina, 2 kinderen

Meerdere ouders die we interviewden hadden een hulpvraag voor psychologische ondersteuning van hun kind(eren). Voor sommige ouders ging de erkenning van de moeilijkheden van hun kinderen en van de nood aan externe hulp gepaard met gevoelens van onmacht en van verlies van de ouderrol.

“Ik denk dat ouders vaak zelf de tools niet hebben om dat op te vangen bij hun eigen kinderen. Voor veel ouders is de situatie waarin zij nu verkeren ook nieuw. Het is niet dat ze dat ooit al eens meegemaakt hebben, daar lessen kunnen uit trekken die ze kunnen doorgeven aan hun kinderen. (...) Ik denk dat zij als ouder ook wel zien dat hun kinderen daaronder lijden, maar dat ze misschien niet de juiste vaardigheden hebben of weten hoe dat ze dat kunnen opvangen bij hun eigen kinderen. Ik weet dat er een aantal ouders zijn die daarvoor in begeleiding zijn, specifiek over ‘Hoe neem ik die rol als ouder op in België? Hoe spreek ik daarover met mijn kinderen?’ want dat is gewoon niet evident.”

– Hulpverlener

Soms vragen kinderen zelf om hulp, maar hun hulpvraag is niet altijd dezelfde als die van hun ouders. In sommige gevallen kan de nood aan ondersteuning van het kind er ook voor zorgen dat de ouder(s) zelf meer openstaan voor psychologische ondersteuning.

R: “Ik heb ook een psycholoog. Ik heb Congolese vrienden en we zien elkaar. We hebben dezelfde zaken meegemaakt. We proberen te praten over de dingen die ons dwarszitten. We helpen elkaar ook.”

I: “Was het makkelijk of moeilijk voor u om ermee in te stemmen om naar een psycholoog te gaan?”

R: “Voordien wist ik niet echt hoe belangrijk het voor me zou zijn. In het begin moest ik met mijn dochter mee naar haar sessies. En toen realiseerde ik me dat er dingen waren die ik ook zou willen delen. Aangezien ze me dit al een tijd geleden hadden aangeboden, heb ik het aanbod aangenomen.”

– Alleenstaande moeder, uit RD Congo, 3 kinderen

Tot een gedeelde hulpvraag komen, is dikwijls een uitdaging. Opvangmedewerkers moeten noties hebben van andere mogelijke verklaringsmodellen die gezinnen kunnen hanteren. Ze moeten hun eigen opvattingen kunnen parkeren om bewoners vanuit een nieuwsgierige en niet-oordelende wijze te benaderen. Dat vraagt ook om een zelfbewustzijn en zelfreflectie over het eigen persoonlijke, familiale en culturele referentiekader (Lecoyer & Oizaz, 2022).

TIPS OM GEESTELIJKE GEZONDHEID BESPREEKBAAR(DER) TE MAKEN

- Bouw aan vertrouwensbanden. Dat vergt tijd en regelmatige informele contactmomenten. Probeer mensen aan te spreken met termen die voor hen aanvaardbaar zijn: 'stress', 'zorgen', 'slecht slapen', 'veel denken', 'een vol hoofd'.
- Benoem dat je weet dat het lastig is om het over gevoelige onderwerpen te spreken.
- Vertel dat je weet dat veel mensen die op de vlucht zijn moeten gaan, psychische klachten hebben en dat dit normaal is, door wat ze hebben meegeemaakt. Het eerst hebben over anderen kan veiliger aanvoelen.
- Vraag op niet-oordelende wijze naar de overtuigingen van het kind en de ouder hoe zijzelf de symptomen, klachten of moeilijkheden verklaren.
- Werk samen met een gevormde tolk of culturele bemiddelaar om taalbarrières te overbruggen.
- Vraag het kind en de ouder welke ondersteuning voor hen gewenst is. Wat denken ze dat kan helpen en door wie? Indien je eigen inschatting verschilt van die van de ouders of het kind, breng dan je eigen inschatting voorzichtig in en maak ruimte voor wat het kind en de ouders daarvan vinden. Wees zelf bereid om je idee te herzien.
- Indien het gezin(slid) dat wenst, kan het helpen om mee te gaan naar een eerste gesprek met de huisarts, een psycholoog of psychiater, om zo vertrouwen door te geven.
- Moedig bewoners aan om momenten te creëren waar ze hun gedachten een beetje kunnen verzetten.
- Indien gezinnen hulp weigeren, reageer dan begripvol. Leg nog eens uit waarom je dacht dat een bepaalde vorm van hulp of ondersteuning kon helpen om zich beter te voelen. Na een tijdje kan het interessant zijn om de ondersteuning opnieuw, op een vrijblijvende manier, voor te stellen.

Geïnspireerd op Pharos (2019).

3.3 EFFECTIEF DOORVERWIJZEN, OF NET NIET?

Niet alles is in een opvangcentrum op te vangen. Soms moeten opvangmedewerkers bewoners doorverwijzen. Dat is niet altijd vanzelfsprekend. Een belangrijke drempel is de verplichting om de hulpvraag vaak, en aan verschillende personen te herhalen vooraleer men mensen kan doorverwijzen.

"Maar soms [...] denken we dat het goed is dat hij naar een psycholoog zou gaan. Dus stel dat we dat dan beslissen, dan moet de individuele begeleider eigenlijk de bewoner doorsturen naar het medische uur, en dan moet hij eigenlijk vertellen wat het probleem is en de nood voor een psycholoog bespreken. En dan wordt die doorgestuurd naar de dokter. En als dan de centrumarts dat toestaat, dan schrijft hij een doorverwijzing. Met die doorverwijzing kunnen we eigenlijk drie maanden psychologische ondersteuning aanbieden en dan ga ik eigenlijk contact opnemen met de psycholoog voor een afspraak. Wij hebben een paar vaste psychologen waar we mee samenwerken, omdat niet alle psychologen daarvoor open staan om met de doelgroep te werken en zeker ook niet met een tolk."

– Hulpverlener

Het veelvuldig moeten herhalen van moeilijkheden is oncomfortabel – en in extreme gevallen zelfs hertraumatiserend – voor kinderen of hun ouders. Het geeft minstens het gevoel dat men zich moet verantwoorden om in aanmerking te komen voor externe hulp. De beperkte toewijzing in tijd vormt ook een drempel. Het kan stresserend zijn voor zowel de bewoner als de hulpverlener/psycholoog die het gevoel krijgen dat ze moeten bewijzen dat de begeleiding een effect heeft. Bovendien zijn er nog heel wat externe drempels.

“Ze moeten een doorverwijzing hebben, we moeten kijken in ons netwerk, een matching maken, want elke psycholoog waarmee wij werken, legt andere accenten. Dus dan moeten wij al weten welk accent is hier echt belangrijk, moeten wij een matching maken. Moeten wij vragen: ‘Heeft u ruimte voor nieuwe begeleidingen? Zo ja, wanneer volgt het? Is er een tolk nodig?’ Voor sommige talen vinden wij amper tolken. Dus er zijn wel veel drempels die we over moeten vooraleer iemand kan starten.

We hebben bijvoorbeeld een situatie gehad nu, op dit moment, met iemand die eigenlijk al sinds begin juli vraagt achter psychologische begeleiding, waar wij ook volledig achter staan. Die doorverwijzing is gebeurd. Maar dan de eerste weken vonden wij geen psycholoog die ruimte had. Nu we iemand hebben die ruimte heeft, vinden we geen tolk. Dus die man is nu al twee, bijna drie maanden aan het wachten om op te starten. Puur door praktische zaken. En ik denk dat dit soms moeilijk is voor de bewoners om daar zicht op te hebben. Want we krijgen ook wel vaak van: ‘Waarom duurt dat allemaal zo lang?’ En wij proberen dat uit te leggen. Maar ze zien dat niet altijd. Ze hebben vaak de indruk dat we het niet willen, terwijl dat dat absoluut niet zo is.”

– Hulpverlener

Een aantal drempels die vaak werden vermeld zijn de lange – en voor jeugdpsychiatrie extreem lange – wachtlijsten, en de weerstand om met de doelgroep en/of met tolken te werken. Omdat doorverwijzen vaak niet lukt of ontzettend lang duurt, kiest men in de tussentijd geregeld voor medicamenteuze ondersteuning. Verschillende hulpverleners stelden zich vragen bij het (veelvuldig) voorschrijven van psychofarmaca.

“Het overgemedicaliseerde, dat is ook iets dat mij, dat zei ik daarstraks al, dat mij ontzettend raakt. Ik denk dat er bewoners zijn die verslaafd worden aan medicatie in de asielcentra.”

– Verpleegster

Opvangmedewerkers kunnen al deze drempels niet wegwerken of compenseren. Wel kunnen ze zo open en empathisch mogelijk het gesprek aangaan. Voorbereid zijn betekent ook beschikken over een duidelijke en geactualiseerde sociale kaart, externen sensibiliseren over de noden van de doelgroep, warm doorverwijzen en actief proberen om interne en externe drempels weg te werken. Dat alles behoort wel tot de actiemogelijkheden van opvangmedewerkers. Ook kan men

in de dagelijkse werking inzetten op het versterken van een breed psychosociaal welzijn en van de veerkrachtige handelingen en houdingen van gezinsleden (Groeninck *et al.*, 2019).

DOORVERWIJZEN, HOE DOEN WE DAT?

Bespreek op een teamvergadering hoe doorverwijzingen praktisch verlopen.

- ▶ Welke interne en externe procedures moet men doorlopen om effectief toegang te krijgen tot een doorverwijzing?
- ▶ Zijn er interne drempels? Hoe kan men die verkleinen of wegwerken?
- ▶ Zijn er drempels op het vlak van attitude, bij de medewerkers (op elk van de geledingen), bij de bewoners?
- ▶ Wat is nodig om gericht te kunnen doorverwijzen wanneer nodig?

3.4 INZETTEN OP PSYCHOSOCIAAL WELZIJN

Voorwaarden creëren om te kunnen spreken over psychosociale moeilijkheden, gedeelde hulpvragen formuleren en doorverwijzen waar nodig zijn cruciale bouwstenen voor laagdrempelige ondersteuning van het psychosociale welzijn en de geestelijke gezondheid van gezinnen.

Daarbij blijft het belangrijk om preventief te werken op het vlak van geestelijke gezondheidszorg. Dat behelst inzetten op een conviviaal leefklimaat, met aandacht voor en ondersteuning van gezinsrelaties (zie hoofdstuk 6). De impact van ouders op kinderen kan moeilijk overschat worden: hun beschikbaarheid, responsiviteit en psychologische gezondheid werkt door op kinderen. Opvangcentra kunnen ouders op vele manieren ondersteunen. Het aanbieden van vormen van kinderopvang of het organiseren van initiatieven om positieve relaties tussen ouders en hun kinderen te bevorderen kunnen van cruciaal belang zijn (El Khani *et al.*, 2016).

Belangrijk is ook dat opvangmedewerkers de veerkracht van kinderen en ouders (h)erkennen. Vele vluchtelinggezinnen bezitten vaardigheden in het mobiliseren van individuele en sociale hulpbronnen en ondersteuningsmechanismen die hun psychosociale welzijn in hun nieuwe omgeving verbeteren (El-Bialy en Mulay, 2015; Groeninck *et al.*, 2020; Hawkes *et al.*, 2021; McFarlane *et al.*, 2011; Ogbu *et al.*, 2014; Van Acker *et al.*, 2022). Die veerkrachtige handelingen en houdingen van gezinsleden (h)erkennen en ze zo veel mogelijk ondersteunen, is essentieel voor een krachtgerichte kijk op gezinnen.

DOG HEBBEN VOOR VEERKRACHTIGE HANDELINGEN VAN VLUCHTELINGEGEZINNEN

In het onderzoek *Veerkracht in beweging. Dynamieken van vluchtelinggezinnen versterken* vinden we negen verschillende vormen van veerkrachtige handelingen die opvangmedewerkers kunnen (h)erkennen, mee ondersteunen en waarvoor ze randvoorwaarden kunnen scheppen om ze tot hun kracht te laten komen (Groeninck et al., 2019; Van Acker et al., 2022).

1. **Hoop behouden.** Actief een positieve ingesteldheid nastreven en in stand trachten te houden. De pogingen die men doet om optimistisch, ondernemend en hoopvol te denken met en voor elkaar.
2. **Veerkracht in verzet.** Verzet bieden tegen structuren en hegemone normen; vormen van opkomen voor zichzelf en actief omgaan met en onderhandelen van de heersende kaders.
3. **Leefbaarheid creëren.** Het mogelijke doen binnen een kader waarin men grotendeels overgeleverd is aan de beslissingen en controle van de ander. Dat kan gaan over het herinstalleren van vroeger gekende ontspanningsactiviteiten of gebruikmaken van het nieuwe aanbod, maar ook de capaciteit van gezinnen om leefbaarheid te creëren in een nieuwe context met het oog op nieuwe uitdagingen, gebruikmakend van oude en nieuwe kennis, indrukken, relaties of inzichten.
4. **Opdoen van nieuwe kennis en ervaring.** Actief op zoek gaan naar informatie binnen en buiten het centrum en bij ander(en) om greep te krijgen op de gang van zaken. Inzicht en daardoor ook controle verwerven.
5. **Zwijgen of delen om te helen.** Zoeken naar een balans tussen zwijgen en delen om binnen het gezin "ondraaglijke draaglijk te houden" en "te zorgen voor elkaar".
6. **Zorgen voor elkaar als gezinsleden.** Samen zijn en zorgen voor elkaar in en door moeilijke omstandigheden.
7. **Netwerken.** Het uitbouwen en onderhouden van sociale relaties en uitgebreidere netwerken. Sociale steun kan de vorm aannemen van emotionele ondersteuning, maar ook van samenwerken aan een gedeeld doel, iets oprichten enzovoort. Specifiek voor kinderen het onderhouden van een vertrouwensrelatie met een of meer invloedrijke volwassenen uit hun omgeving, zoals leerkrachten, sociaal assistenten of volwassenen uit bevriende families.
8. **Gebruikmaken van integrale hulp.** Hulpbronnen verkrijgen alsook de ondersteuning die gezinsleden nodig hebben in het omgaan met deze kwetsbaarheden. Daarnaast gaat het ook over het onderhandelen over de manier waarop hulp aangeboden wordt.
9. **Twee werelden samenbrengen.** Erin slagen om zaken uit het land van herkomst en het land van aankomst met elkaar te verbinden, te verzoenen of op elkaar af te stemmen.

TEAMOEFENING

Reflecteer in het team over de mate van (h)erkenning en ondersteuning van veerkrachtige handelingen van bewoners in het opvangcentrum.

- Denk na over een recent voorbeeld van een veerkrachtige handeling of houding van een gezin in het centrum. Waarom zag je daar veerkracht?
- Hoe kan men dergelijke handelingen/houdingen meer mogelijk maken of versterken?
- Welk veerkrachtig gedrag van gezinsleden is lastig voor opvangmedewerkers? Waarom? Hoe kunnen medewerkers en gezinnen bondgenoten worden?

4 KINDEREN EN OUDERS PSYCHOSOCIAAL ONDERSTEUNEN

Langdurig leven in een collectieve opvangstructuur zet het welzijn van kinderen en gezinnen onder druk. Om kinderen in collectieve asielopvang maximale kansen te geven, is het cruciaal dat opvangmedewerkers in hun dagelijkse begeleiding het psychosociaal welzijn van kinderen en gezinnen op verschillende manieren ondersteunen. We pleiten ervoor om dat te doen vanuit een brede psychosociale benadering, die niet beperkt is tot trauma en niet alleen kijkt naar de stressoren voor en tijdens de vlucht, maar minstens evenveel aandacht schenkt aan de stressoren die aanwezig zijn in het hier en nu.

Veel postmigratiestressoren, zoals de asielprocedure en de infrastructuur, vallen buiten de controle en bevoegdheid van opvangmedewerkers. Ze kunnen die niet ingrijpend veranderen, maar ze kunnen er wel op een divers-sensitieve manier over in gesprek gaan met gezinnen en luisteren naar wat voor hen zwaar is en hoe zij zelf betekenis geven aan de moeilijkheden. Opvangmedewerkers kunnen inpikken op signalen dat het met de kinderen en/of de ouders niet zo goed gaat. Ze kunnen samenwerken met gezinnen aan een gedeelde hulpvraag of werk maken van een gerichte en warme doorverwijzing.

Dat vraagt van opvangmedewerkers dat ze aan de slag kunnen en durven gaan met bestaande drempels en taboes rond geestelijke gezondheid. Het betekent aan de slag gaan met bewoners, maar ook kritisch durven te kijken naar interne drempels en procedures die ertoe kunnen leiden dat de bewoners niet de gepaste zorg krijgen. De externe drempels in de vorm van wachtlijsten en weerstand om met de doelgroep en tolken te werken zijn zeer consequent en hardnekkig.

Opgangmedewerkers kunnen deze externe drempels niet wegnemen. Wel kunnen ze proberen om gezinnen zo warm mogelijk proberen te verbinden met externe diensten en ze kunnen proberen om andere actoren te sensibiliseren over de noden van kinderen en ouders in de opvang.

Daarbij betekent psychosociaal welzijn ondersteunen ook een luisterend oor bieden en de veerkrachtige handelingen en houdingen die kinderen en hun ouders dagelijks stellen in al hun vormen (h)erkennen en ondersteunen.

8. SCHAKELLEN EN VERBINDEN NAAR ONDERWIJS EN VRIJE TIJD

1 OPVANGMEDEWERKERS ALS SCHAKELFIGUREN

Kansen van kinderen maximaliseren vraagt om inspanningen op alle levensdomeinen, van gezinsondersteuning en veiligheid tot onderwijs, sport en vrije tijd. Onderwijs en vrije tijd zijn fundamenteel voor het psychosociaal welzijn van kinderen. Zich goed voelen op school en zich kunnen uitleven maken een belangrijk deel uit van het leven van alle kinderen. Voor kinderen in opvangcentra zijn onderwijs en vrije tijd des te belangrijker omdat het plekken en momenten zijn waar ze even kunnen loskomen van hun status als asielzoeker en van hun leven in het centrum.

Opvangmedewerkers zijn niet 'bevoegd' voor onderwijs of vrije tijd, maar ze dragen wel mee een verantwoordelijkheid, voor de toeleiding en begeleiding. Om kansen voor kinderen buiten het opvangcentrum te versterken, zijn opvangmedewerkers verbinders, schakelaars en warme doorverwijzers. In dit hoofdstuk schetsen we vanuit de ervaringen van vluchtelingengezinnen, kinderen en medewerkers hoe opvangmedewerkers (kunnen) verbinden en schakelen op het vlak van onderwijs en vrijetijdsbesteding.

2 ONDERWIJS VOOR ALLE KINDEREN ONDERSTEUNEN

Toegang tot onderwijs is fundamenteel voor de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling van kinderen. Het is daarom ook een van de fundamentele kinderrechten. In de visie op kinderen en gezinnen in asielopvang die we samen met de opvangpartners ontwikkelden is het een van de leidende principes. Scholen zijn

cruciaal voor de ontwikkeling van kinderen, maar ook om kinderen het gevoel te geven dat ze erbij horen en deel uitmaken van de maatschappij (Due et al., 2016). Internationaal onderzoek onderstreept het belang van ‘erbij horen’ op school voor het welzijn en de ontwikkeling van kinderen. Voelen dat men erbij hoort en kwalitatieve relaties hebben met leeftijdsgenoten zorgen voor een gevoel van eigenwaarde. Het versterkt ook het gevoel van prestatie en trots bij vluchtelingenkinderen (Borsch et al., 2019; Fazel et al., 2012). Opvangmedewerkers moeten daarom mee inzetten op alles wat met school te maken heeft: dat gaat van helpen bij de schoolkeuze tot kinderen (en ouders) ondersteunen bij schoolwerk en goede contacten onderhouden met scholen.

2.1 ‘SCHOOL IS COOL’

De meeste kinderen die we interviewden hechten veel belang aan hun school. Ze zien het belang van de school voor hun toekomst. Het geeft hen ook structuur en een gevoel van normaliteit in hun huidige leven. De combinatie van spel en leren is een aangename combinatie. Verschillende kinderen voelen zich ondersteund door leerkrachten bij sociale interacties. Dat alles zorgt voor positieve ervaringen.

I: “Wat betekent school voor jou?”

R: “Het is als de enige hoop die ik heb, het is het enige normale ding zoals mijn oude leven, want dit is zo anders dan mijn leven, zoals in Gaza. Dus het is het enige normale ding. Ik kan naar buiten gaan en daar de hele dag zijn, ongeveer de helft van de dag. Ik hoef niet in het lawaai te zijn en de kinderen de hele tijd horen schreeuwen, alles.”

– Jonge vrouw, uit Palestina, net 18 jaar

R: “Dat is leuke school.”

I: “Ja? En waarom is die leuk?”

R: “Want we studeren daar en als we ruzie maken dan gaat dat opgelost worden door de juffen. En ook dat zijn leuke spelletjes en ook er zit daar een bos. En we leren.”

– Jongen, uit Palestina, 9 jaar

Tegelijkertijd leiden de onzekerheid over de toekomst, aanslepende asielprocedures en eerdere traumatische ervaringen ertoe dat sommige kinderen niet meer gemotiveerd zijn of zich niet kunnen concentreren op school. Ook racisme en pestgedrag waren terugkerende thema’s in de interviews, die soms weerstand om naar school te gaan oproepen. Ander onderzoek rapporteerde eerder al dat vluchtelingenkinderen discriminatie, uitsluiting en pesten ervaren op school. Dat kan leiden tot moeilijke relaties met leeftijdsgenoten en vermindering van de schoolsamenhorigheid. Het kan op zijn beurt een negatieve invloed hebben op

de geestelijke gezondheid en het welzijn van vluchtelingenkinderen (Correa-Velez et al., 2010; Groeninck et al., 2019; Van Daele & Piessens, 2021).

“Bijvoorbeeld die begint van jou zo te pesten en jou uitlachen en zo. Als jij iets niet zo goed kan en die begint jou uit te lachen. Jij bent bijvoorbeeld zo gevallen van jouw fiets, die gaat jou uitlachen.”

– Jongen, uit DR Congo, 11 jaar

Onderwijs is ook essentieel voor ouders. Zij hebben vaak hoge schoolverwachtingen voor hun kinderen en vinden school een prioriteit. De schoolambities vertrekken vanuit het idee dat school dé manier is om zich te integreren of om op te klimmen op de sociaaleconomische ladder. Ouders willen hun kinderen vaak ook de kansen geven die ze zelf niet altijd hebben gekregen of hebben gemist.

“Omdat ik de kans niet kreeg om naar school te gaan en mezelf op te voeden, zou ik willen dat zij naar school gaat en opgeleid wordt.”

– Vader, uit Eritrea, 1 kind

Veel ouders die we spraken zijn tevreden over de schoolbegeleiding en ook opvangmedewerkers zijn geregeld trots op hun eigen praktijken. Toch noemen ze een meer constructieve samenwerking met scholen en meer inzetten op ouderbetrokkenheid als werkpunten.

2.2 SAMENWERKINGEN MET SCHOLEN

Om kinderen toegang tot onderwijs te kunnen bieden, zijn opvangcentra afhankelijk van de samenwerking met de omliggende scholen. Goede samenwerking is cruciaal en kent vele gezichten. Ouders en kinderen moeten hun weg vinden naar een geschikte school en ingeschreven raken. Kinderen moeten een warm welkom krijgen en een plek in de klasgroep. Scholen moeten taal- en cultuurverschillen overbruggen, maar ook het niveau van kinderen op korte tijd inschatten. Opvangcentra moeten plaats bieden voor kinderen met huiswerk, wat vandaag ook toegang tot computer en wifi betekent. En omdat ouders kort na aankomst de schooltaal meestal niet kennen, is ondersteuning (van kind en ouders) bij leren, huiswerk en contact met de school vaak wenselijk en noodzakelijk.

De samenwerking kan zeer sterk verschillen van centrum tot centrum en van school tot school. In sommige centra gaan bijna alle kinderen naar eenzelfde school; andere werken met een tiental scholen samen. Samenwerken met een beperkt aantal scholen maakt afspraken en coördinatie eenvoudiger, maar maakt maatwerk soms moeilijker en dat kan ook een impact hebben op de sociale integratie van kinderen in de buurt. Wanneer kinderen continu in dezelfde groep

verkeren, in het centrum en op school, vergroot de kans dat bepaalde conflicten of pestgedrag meegenomen worden van opvang naar school of vice versa. Samenwerken met meer scholen heeft voordelen, maar vergt veel meer tijd en energie om de samenwerkingen goed te (blijven) laten verlopen.

Opvangmedewerkers geven aan dat er bij sommige scholen nog weerstand is om met vluchtelingenkinderen te werken of dat ze nog steeds weinig vertrouwd zijn met de vlucht- en opvangcontext. Daarbij is de verbindende en sensibiliserende rol van opvangmedewerkers cruciaal. Op plaatsen waar scholen minder vertrouwd zijn met vluchtervaringen en taalnoden, moeten de opvangmedewerkers outreachend werken en de scholen begeleiden of zelfs sensibiliseren.

“Maar nu heeft die eerste school ineens beslist: ‘Wij doen pas om tien na acht open, waardoor wij dan bij die andere scholen niet meer op tijd geraken (met onze busregeling). Dus dan hebben we dat wat omgedraaid, waardoor dat dus die school nu de laatste school is. Wij zijn daar dan om 35 ongeveer. Maar dat is dan afgesproken en ja dat is goed. Maar dan is er ineens een kind dat om halfnegen wel echt stipt op een andere bus moet zitten, want die gaan zwemmen elke donderdag. En dan is dat echt zo: ‘Voorzien jullie een oplossing’. [...] Het is heel gemakkelijk om het naar gewoon algemene werking van een centrum, zo gewoon naar begeleiding door te schuiven van: ‘Lossen jullie dat op’. En dan bellen wij daarnaar en dan proberen wij zo wat te vragen van: ‘Kan die niet gewoon rechtstreeks van onze bus naar jullie bus en kan de bus niet twee, drie minuutjes wachten?’ [...] Het is soms meer trekken en sleuren om dingen gedaan te krijgen zo.”

– Verantwoordelijke schoolwerking

Anderzijds getuigden medewerkers en ouders ook over scholen die extra inzetten op de samenwerking en de communicatie met de ouders.

“Er is onlangs een school en ze hebben nu een app die je in 16 verschillende talen kan zetten en die zijn we nu aan het installeren op de gsm’s van de ouders zodat zij de berichten van school rechtstreeks kunnen lezen in plaats van dat wij dat altijd moeten doorgeven”.

– Medewerker schoolwerking

INSPIRERENDE PRAKTIJK: UITWISSELINGSMOMENTEN OPVANG EN ONDERWIJS VOOR VLUCHTELINGEN

AGODI organiseert, samen met Fedasil, jaarlijks een uitwisselingsmoment over vluchtelingen en onderwijs. Tijdens deze uitwisselingsmomenten leren de onderwijssector en de opvangsector elkaars logica en initiatieven beter kennen.

Op hun website vind je tal van interessante presentaties en praktijken: <https://www.agodi.be/uitwisselingsmomenten-opvang-en-onderwijs-voor-vluchtelingen>

2.3 SAMEN ZOEKEN NAAR AANGEPAST ONDERWIJS

Afhankelijk van de leeftijd kunnen kinderen rechtstreeks naar de (lagere) school, of gaan ze eerst naar Onthaalklassen voor Anderstalige Nieuwkomers (OKAN, of DASPA in de Franstalige gemeenschap) voor een taalbad. Helaas zijn er niet altijd voldoende beschikbare OKAN-plaatsen in de nabijheid van het opvangcentrum, zeker wanneer weer eens nieuwe centra op nieuwe plaatsen opengaan. Bij de opening van nieuwe centra zijn de omliggende scholen niet altijd even vertrouwd met vluchtelingenkinderen of met de noden van kwalitatief OKAN-onderwijs. Scholen kunnen dus niet altijd (even snel) de nodige OKAN-klassen creëren. Bij de keuze om nieuwe centra tijdelijk te openen, is screening op toegang tot onderwijs of kwalitatieve OKAN/DASPA-klassen vaak geen prioriteit.

Het schoolaanbod moet ook op een redelijke wijze bereikbaar zijn, te voet, met de fiets of met het openbaar vervoer. De (soms afgelegen) ligging van opvangcentra leidt ertoe dat kinderen niet altijd de oriëntatie kunnen volgen die ze zouden willen.

"Ik begeleid zelf J., die is 13 en die is nu ingeschreven in een school waar dat hij eigenlijk niet echt naartoe wil. Hij wil heel graag informatica doen, maar hij zit in het tweede jaar, dus dat is eerste graad. Dat is alleen A-stroom, en hij moest ingeschreven worden in de B-stroom. Dus in B-stroom bestaat dat niet. Dus hij kan dat pas in de tweede graad beginnen doen, dus we hebben heel lang gezocht naar wat kan er wel. Hij is dan uiteindelijk in land- en tuinbouw ingeschreven. Maar hij geeft nu al aan van: 'Dat is niets voor mij'. Maar er is niets voor hem, want andere richtingen zijn zo mode en haarzorg en zo, dat wil hij ook allemaal niet doen. En houtbewerking en zo die harde beroepen dat wil hij ook niet doen, dus dit was zowat een middenweg. Hij was de hele tijd: 'Ik wil niet meer gaan, ik wil niet meer gaan'. En dan na een tijd kwam eruit van: 'Ik heb eigenlijk geen vrienden en niemand praat met mij'."

– Hulpverlener

In deze getuigenis zien we hoe het ontbreken van de gewenste studiemogelijkheden zwaar weegt op kinderen. Het kan ertoe leiden dat kinderen en jongeren niet meer de motivatie hebben om in school en sociale contacten op school te investeren, of het kan de al bestaande problemen op sociaal vlak nog zwaarder doen voelen. Er is dan niets leuks of nuttigs meer aan school. De opvangmedewerker luistert aandachtig naar de frustraties van de jongere, en probeert te begrijpen wat de verschillende noden zijn en hoe ze op elkaar inwerken. Afhankelijk daarvan kan de hulpverlener verder begeleiden of doorverwijzen.

HOE ZIT HET MET DE SCHOOLMOTIVATIE? EEN CHECKLIST

- Heb oog voor de wensen en interesses van kinderen en ouders. Bevraag bij kinderen wat ze willen worden en wat ze afhankelijk daarvan willen studeren. Bevraag dat ook bij de ouders. Vaak zijn de toekomstdromen van kinderen gekleurd door wat ze meegemaakt hebben als gezin en wat ze willen voor de toekomst. Soms voelen kinderen verwachtingen van hun ouders en willen ze hen niet teleurstellen. Probeer een open gesprek aan te gaan over verwachtingen met ouders en kinderen. Het is ook interessant om te vragen naar wat voor hen (hier of in het land van herkomst) 'een goede job' is. Je kunt ook praten over de brede opleidingsmogelijkheden in België en de variëteit aan 'goede jobs'.
- Heb oog voor sociale relaties en pesten. Heb aandacht voor de sociale relaties tussen kinderen binnen het centrum en probeer te voorkomen dat kinderen uitgesloten of gepest worden in het centrum, of dat ze in de klas terecht komen bij kinderen door wie ze uitgesloten of gepest werden. Werk samen met de school om pestgedrag aan te pakken. Geef kinderen die uitgesloten of gepest worden ruimte om erover te kunnen praten (zie p. 57).
- Heb oog voor tijdsstructuren. Kinderen die naar school gaan, kennen een dwingende tijdsstructuur. Iedere ochtend om halfnegen op school zijn, liefst na een goede nachtrust. Op tijd gaan slapen is niet in alle centra vanzelfsprekend. Sommige centra bepalen dat kinderen tijdens de (school)week om halfnegen of negen uur in de kamer moeten zijn. Dat kan een hulp zijn voor het hebben van een dag-en-nachtstructuur en er helpen voor zorgen dat kinderen voldoende nachtrust krijgen.

2.4 KINDEREN ONDERSTEUNEN BIJ HUN SCHOOLWERK

In alle centra die we onderzochten zijn er initiatieven voor huiswerkbegeleiding. Een aantal centra hebben daarvoor samenwerkingsverbanden met vrijwilligers of externen, in andere centra draagt al het personeel bij aan de huiswerkbegeleiding.

"Onder onze collega's [...] zijn wij gematched met een van de kinderen. Verschillende collega's hebben per week een uur, een uur en een half dat ze met een van de kindjes samenzitten om huiswerk te overlopen. Anderzijds stuur ik ook de vrijwilligerswerking aan, waarbij er ook een aantal vrijwilligers zijn die voor onze OKAN-leerlingen een paar avonden per week komen om huiswerkbegeleiding te doen.

Dus dat loopt wel allemaal, maar dan nog merken wij dat het bij sommige kinderen niet zo evident is om ze helemaal mee te krijgen in dat verhaal van huiswerkbegeleiding. Elke week een uurtje samenzitten voor de school, dat is niet vanzelfsprekend om dat op poten te zetten. We merken dat er soms kinderen zijn die dan wekenlang niet komen opdagen. Je spreekt ze erover aan en ze zeggen: 'Nee, nee, het loopt allemaal goed' totdat we van de vrijwilliger dan horen dat die al wekenlang niet is komen opdagen. Dus dat loopt niet allemaal even makkelijk en dat hangt wederom – denk ik – samen met die ouderrol. De ouders die hun kinderen verplichten (...): donderdag ga je naar beneden, je zit klaar met uw boekentas totdat die vrijwilliger er is, dat is ook niet evident om die ouderrol, dat verplichtende als ouder op te nemen."

– Opvangmedewerker

Huiswerk maken kost voor sommige kinderen meer moeite. Wanneer er sprake is van tegenzin, dan is het voor ouders geen gemakkelijke klus om kinderen te motiveren voor de huiswerkbegeleiding. Dat toont opnieuw het belang van een nauwe samenwerking tussen ouders en opvangmedewerkers. Een nabije en constructieve samenwerking schept ruimte om te onderzoeken waarom een kind geen huiswerkbegeleiding wil of niet graag naar school gaat en om over eventuele oplossingen te praten.

Daarnaast kampen vele centra ook nog steeds met praktische drempels voor de goede opvolging van huiswerk. Medewerkers en kinderen signaleren in vele centra een gebrek aan computers en aan goede wifi. In sommige gevallen legden kinderen uit dat de keuken of een andere gemeenschappelijke ruimte de enige plek was waar de wifi genoeg functioneerde.

I: "Zijn er hier computers die jullie mogen gebruiken voor huiswerk dan?"

R: "Nee."

I: "Nee. Waar doe jij dan huiswerk?"

R: "Het huiswerk, ik doe die met gsm of soms op papier."

– Meisje, uit Syrië, 16 jaar

"Ik denk als we op iets positief doen, dan is het op vlak van scholing. De kinderen kunnen zeer snel naar school, er wordt heel veel huiswerkondersteuning aangeboden. Alleen, we gaan meer en meer naar een digitale wereld en we zijn helemaal niet mee binnen het opvangcentrum. Het gaat dan ook uit van computers en middelen, smartschool, bingle voor lagereschoolkinderen. Als er al twee laptops zijn dan is het al veel."

– Beleidsmedewerker

2.5 SCHAKELN EN VERBINDEN IS OOK OUDERS BETREKKEN

Ouders hebben vaak hoge schoolverwachtingen voor hun kinderen, maar weinig kennis van het complexe schoolsysteem in België. Nieuw zijn in een land, de taal en het onderwijssysteem nog niet kennen, dat zijn belangrijke drempels om kinderen te ondersteunen op school. Kinderen kansen geven betekent daarom ook ouders informeren over, betrekken op en verbinden met scholen en leerkrachten.

Dat begint met ouders die nieuw aankomen te ondersteunen bij de keuze van een school, door in gesprek te gaan over de waarden en wensen van ouders en kinderen, om van daaruit een geschikte match te zoeken met een school in de buurt. Zodra er een gepaste school is gevonden, is het belangrijk om ouders de mogelijkheid te bieden en te sensibiliseren om deel te nemen aan ouderavonden. Samen met de school kan men in tolken voorzien waar nodig. Directe communicatie op

gang te brengen tussen de school, de leerkrachten en de ouders is ook belangrijk: het versterkt ouders in hun ouderrol (Van Acker et al., 2022).

Schakelen en verbinden op het vlak van onderwijs betekent ook (mee) werk maken van bereidheid en openheid bij scholen om zowel met ouders als met de opvang te communiceren. Dat kan door scholen de kans te geven tot kennismaking, bijvoorbeeld met een rondleiding in het opvangcentrum. Wanneer opvangmedewerkers vlot weten te schakelen en verbinden, ervaren ouders dat als een enorme steun.

“Dus eigenlijk, zij zien voor ons welke school en welke is eigenlijk geschikt voor onze kinderen en de afstand. Er zijn geen moeilijkheden of moeite, alles is geregeld en wij ontvangen eigenlijk de documenten exact in de tijd waar het moet. En soms als wij moesten gaan inschrijven, wij als families, de medewerker van Fedasil die wacht ons daar op in die plaats. Dat is echt mooi.”

– Moeder, uit Syrië, 2 kinderen

Voor heel wat ouders is het belangrijk dat ze zich betrokken voelen bij het onderwijs, dat ze zich door de school en de opvangmedewerkers erkend voelen in hun ouderrol, en dat ze echt de mogelijkheid hebben om te kiezen voor hun kinderen. Het feit dat ze een school kunnen bezoeken, is voor ouders zeer positief.

R: “Wij hadden twee opties, maar die twee scholen hier in de buurt heeft de medewerster gevonden. Zij heeft dat gedaan, maar wij mochten kiezen. Ze heeft ons verteld: ‘Kijk, er zijn twee opties, één school heeft een schoolbus en zij komen de kinderen halen en de andere school is anders.’ Wij mochten gaan kiezen, zelf komen kijken en voelen wat beter past en de eerste school waar wij naartoe geweest zijn was meegevallen en ik ben zelfs niet naar de tweede gegaan.”

I: “Was het belangrijk om die keuze te krijgen?”

R: “Ja, inderdaad. We waren gefascineerd door de eerste school omdat daar elk kind veel aandacht kreeg en met ieder kind wordt er gewerkt, veel uren gewerkt, grondig. En dat vonden we zo goed dat we meteen ‘ja’ zeiden. En dat is heel belangrijk voor onze zoon, onze oudste zoon heeft echt spraakproblemen, taalproblemen, kan niet spreken dus er moet veel gewerkt gaan worden.”

– Vader, uit Rusland, 3 kinderen en zwangere vrouw

Ouders betrekken zorgt voor meer vertrouwen tussen ouders en opvangmedewerkers, voor een betere ondersteuning van het kind en een sterkere invulling van de ouderrol. Het zet gezinnen op weg om ook na de opvang het schoolparcours van hun kinderen zo goed mogelijk te kunnen opvolgen.

HOE KUN JE OUDERS ACTIEF BIJ DE SCHOOL BETREKKEN?

Maak op een teamvergadering tijd om stil te staan bij de praktijken in het opvangcentrum om ouders actief te betrekken bij de school, en de school bij de kinderen en ouders in de opvang.

- Hoe schat je de ouderbetrokkenheid van ouders binnen het centrum in?
- Kunnen ouders zelf de school kiezen (indien mogelijk)?
- Gebeurt de inschrijving voor de ouders of met de ouders?
- Hoe loopt de communicatie naar en van de school: via de medewerkers, via de kinderen of via de ouders? Aan wie worden eventuele zorgen van de school meegedeeld?
- Welk intern beleid is er hierrond in het opvangcentrum? Hoe wordt dat in de praktijk gebracht? Wat zijn drempels?
- Hoe motiveer je de school en de leerkrachten om rekening te houden met de leefwereld, de mogelijkheden en de beperkingen van kinderen (en hun ouders) in het opvangcentrum?
- Denk na over pistes om ouders meer bij de school en de scholen meer bij de ouders te betrekken.

INSPIRERENDE PRAKTIJK: BEZOEK SCHOLEN MET DE OUDERS

- Laat ouders en kinderen die nieuw aankomen in het centrum de school of mogelijke scholen bezoeken.
- Nodig minstens één keer per jaar leerkrachten, zorgondersteuners, CLB-medewerkers en schooldirecties uit voor een bezoek aan het opvangcentrum. Zorg dat medewerkers van het opvangcentrum en leerkrachten elkaar persoonlijk kennen.

2.6 KINDEREN MET SPECIFIEKE LEERNODEN

“Ik heb heel veel hulp gekregen. Ik zal nooit vergeten hoe de medewerkster mij geholpen had toen zij mij zelf met de auto naar Leuven naar een speciale kliniek, dat is zo een centrum voor de ontwikkeling van kinderen met problemen, ontwikkelingsproblemen. Ze heeft het proces een duw gegeven, ze heeft dat versneld en geholpen ons zo snel mogelijk de nodige attesten te verkrijgen. En dankzij dit attest kon mijn zoon naar een speciale school waar hij veel beter zich begon te voelen, meteen krijgen wij allemaal verlichting. Want in de vorige school hadden wij altijd problemen met hem, hadden we altijd klachten, hadden we altijd stress omdat de school niet bij hem paste.”

– Vader, uit Rusland, 3 kinderen

Tijdens de interviews zagen we dat samenwerking rond kinderen met specifieke noden soms moeilijk loopt, maar ook kansen kan bieden. Opnieuw is de locatie van een opvangcentrum vaak een drempel die de toegang tot aangepast of

buitengewoon onderwijs beperkt of onmogelijk maakt vanwege de afstanden. Wanneer men toch een gepaste school vindt, kan die bepaalde noden van de kinderen oppikken. De school maakt bijvoorbeeld opvolging door een psycholoog of logopedist makkelijker. Scholen kunnen soms ook hulpmiddelen activeren waartoe opvangcentra geen toegang hebben. Goede samenwerking tussen opvang en school kan ook betere communicatie en een betere activering van de nodige zorgen voor kinderen met specifieke noden bewerkstelligen.

2.7 TRANSFERS TUSSEN CENTRA VERMIJDEN

Wanneer centra sluiten en de resterende bewoners moeten veranderen van centrum, dan moeten kinderen vaak ook van school veranderen. Dat heeft een verregaande impact op kinderen en hun ouders, maar vaak ook op de schoolteams die zich voor kinderen engageerden en ze nu noodgedwongen moeten loslaten. Deze moeder van twee kinderen maakte al verschillende transfers mee en getuigt van de impact. Toen we haar spraken verbleef ze in een centrum dat moest sluiten. Ze maakt zich zorgen dat de kinderen nogmaals van school moeten veranderen.

“Elke drie maanden ben ik verhuisd. Echt heel moeilijke situatie. Ook voor mijn kindjes. Veel veranderen van school. Op twee jaar tijd zijn ze drie keer van school gewisseld. Echt heel moeilijk. [...] nieuwe plaats, nieuw bed, nieuwe vrienden, nieuwe juf, nieuwe school. [...] Ik ben moe ook, verdrietig dat mijn kindjes van school moeten wisselen. We zeggen: ik ben moeder en ik denk aan het beste voor mijn kinderen. En je ziet jouw kindje wenen en zeggen: ‘Mama, ik wil niet wisselen. Ik wil mijn vriendin niet laten’...”

– Alleenstaande moeder, uit Kosovo, 2 kinderen

Transfers zijn een uitzondering en moeten tot een absoluut minimum beperkt worden want ze zijn nefast voor de nood aan stabiliteit en voorspelbaarheid van kinderen. Een transfer naar een ander centrum betekent opnieuw een verlieservaring voor kinderen. Opgebouwde banden met vrienden en leerkrachten gaan verloren. Telkens opnieuw nieuwe vrienden moeten maken en opnieuw nieuwe vertrouwensbanden creëren werkt negatief op het welzijn. Transfers naar de andere kant van de taalgrens zijn nog extra bezwarend want dan moeten kinderen helemaal opnieuw beginnen en dat werkt de vooruitgang van kinderen tegen (zie ook VLOR, 2018).

3 SCHAKELEN NAAR SPEL, SPORT EN VRIJE TIJD

Kinderen in de opvang in de eerste plaats kinderen laten zijn, betekent ruimte maken voor spel, sport, cultuur of andere vrijetijdsactiviteiten. Die activiteiten kunnen

zowel binnen als buiten het centrum plaatsvinden. Voor de sociale, cognitieve, fysieke en emotionele ontwikkeling van het kind is vrijetijdsbesteding essentieel. Kinderen leren spelenderwijze, ze leren in spel, sport of cultuur samenwerken en onderhandelen met anderen. Via het spel kunnen soms ook traumatische ervaringen aan bod komen en kunnen de bijbehorende emoties worden geuit en verwerkt.

Onderzoek onderstreept het belang van veilige, voorspelbare, gestructureerde en inclusieve speelomgevingen om gevluchte kinderen te helpen socialiseren met hun leeftijdsgenoten (Mansur, 2021). De aanwezigheid van andere kinderen geeft de kans om netwerken van leeftijdsgenoten op te bouwen, wat cruciaal is om hun gevoel van eigenwaarde te herstellen (White, 2012). Tegelijkertijd kunnen kinderen de constante aanwezigheid van andere kinderen ook ervaren als verstoring van hun rust en is het dus belangrijk om spel en vrije tijd af te wisselen met tijd alleen en/of met het gezin (van Daele & Piessens, 2021).

Voor ouders zijn activiteiten voor hun kinderen heel belangrijk, niet enkel voor het welzijn van hun kinderen, maar ook voor hun eigen welzijn. Ze kunnen genieten wanneer hun kinderen spelen en er plezier aan beleven. De momenten dat kinderen bezig zijn, bieden ook soms ruimte en tijd voor rust, privacy en intimiteit tussen de ouders.

“Altijd, constant. Op dat gebied ben ik heel tevreden. Hier hebben we altijd verschillende activiteiten bijgewoond. Altijd iets boeiend. Kinderen hebben hier gezien wat ze eerder nooit in hun leven gezien hadden”.

– Moeder, uit Rusland (Tsjetsjenië), 4 kinderen

3.1 VRIJE TIJD IN HET CENTRUM

Vrije tijd kan formeel of informeel zijn. Informele vrije tijd in het centrum zijn momenten waarop kinderen vrij kunnen spelen, met elkaar of met hun ouders. Daarvoor hebben ze vooral kindvriendelijke binnen- en buitenruimtes nodig, en spel- of sportmateriaal. Een aanbod voor kinderen en jongeren van alle leeftijdsgroepen is belangrijk, maar slechts enkele van de onderzochte centra hadden speelruimtes opgedeeld in functie van leeftijdscategorieën.

“We zijn in een ruimte die min of meer in drie delen is verdeeld. De eerste is voor de allerkleinsten, dus 0-5 jaar, een meer babygedeelte met boxen, kinderstoelen en speelgoed voor hun leeftijd. Het andere deel is voor alles van 2 tot 5 jaar, dus spelletjes, speelgoed, eethoekjes, poppen, auto's, blokken enzovoort in vrij spel. Op dit moment zijn er in dit deel van het centrum alleen tafels en stoelen, en het is meer voor knutselen, bordspelletjes, puzzels, dat soort dingen, of we schuiven de tafels en we doen grote spelletjes of psychomotoriek. Het laatste deel is meer specifiek voor tieners, vanaf 12 jaar, dus er is ook een biljarttafel en een tafelfoetbal. Daarachter is een bibliotheekhoek gepland.

Er is ook een multimediaruimte. En er is ook nog een kamer voor tieners met een televisie en een PS4. Ik denk dat het belangrijk is te benadrukken dat alles wat in de ruimte is ingericht, of bijna alles, samen met de kinderen is gedaan”.

– Opvangmedewerker

Centra kunnen ook activiteiten organiseren, met medewerkers of vrijwilligers. Kinderen waren vaak zeer blij met de activiteiten die opvangmedewerkers of externe vrijwilligers in het centrum organiseerden.

I: “Hier in het centrum doen jullie ook activiteiten?”

R: “Ja. Van buiten naar centrum mensen komen, die doen activiteiten.”

R2: “Zo dingen wij doen hier zo en dan komt water zo en wij doen ping, wij doen zo...”

R: “Wij doen wateractiviteiten of ballonnen spelen en trampoline gaan spelen, voetballen.”

R2: “Met waterballonnen.”

R: “Veel dingen wij kunnen doen.”

– Jongen, uit Iran, 7 jaar

In verschillende centra klonken tieners wat minder positief over hun beleving van de vrijetijds mogelijkheden dan kleinere kinderen. Opvangmedewerkers vonden het ook niet altijd even makkelijk om activiteiten voor tieners te organiseren.

“Voor tieners is het vrij moeilijk om interculturaliteit te creëren [tijdens activiteiten]. [...] Het mengen van gemeenschappen is nog steeds moeilijk en samenleven is niet altijd gemakkelijk. En de jongens en meisjes. De jongens komen, maar de meisjes zien we niet meer. [...] de tieners motiveren om iets te doen dat ze uiteindelijk leuk zullen vinden, vind ik niet altijd evident. We hebben een zeer goede externe facilitator die zeer betrokken is, we hebben een week graffiti met hen gedaan. We moesten ze dwingen, hoewel ze uiteindelijk blij waren. Maar dat is zoals alle tieners...”

– Opvangmedewerker

3.2 KINDVRIENDELIJKE RUITES IN HET CENTRUM

Centra die sterk hebben ingezet op vrije tijd en vooral op het creëren van kindvriendelijke ruimtes merken dat de relaties met en tussen de kinderen beter zijn. Ze signaleren ook minder vandalisme van het materiaal en in het centrum. Het zorgt er ook voor dat opvangmedewerkers zich meer verbonden voelen met kinderen omdat ze de kinderen in een andere context beter leren kennen. Kinderen die wat vaker moeilijker gedrag stellen in de dagelijkse omgang in het centrum, komen soms tot rust in een gezellige ruimte en gaan zich dan ontvankelijker en aanhankelijker opstellen. Daarnaast heb je minder kinderen die zomaar rond dwalen in de gangen, wat een terugkerende frustratie van veel opvangmedewerkers is.

“Onderaan (eerste ruimte) heeft het meer te maken met het zintuiglijke en het motorische. Het is het lichaam in zijn geheel. Je kunt schreeuwen, springen, rennen enzovoort. Het is ook alles rond de vijf zintuigen. Hier (tweede ruimte) is het meer symbolische en bouwspelletjes. Er is een boekenruimte, een bordspellenruimte en een ruimte voor creativiteit en expressie [...].

We proberen de regels tot een minimum te beperken, maar die regels zijn echt belangrijk. De spelregels zijn: ik respecteer mezelf, ik respecteer anderen, ik zorg voor mezelf, ik zorg voor anderen, ik zorg voor het materiaal, ik zorg voor mijn woorden en mijn gebaren. De laatste regel is dat als ik een spel pak, ruim ik het op. We proberen veel ruimte te geven aan het kind en ook aan de volwassene. Er is een notie van respect. We sluiten geen compromissen.

In het begin zetten we sterk in op beschermen van de kinderen. Zij moeten zich tegen henzelf beschermen, tegen anderen en anderen beschermen. Dit maakt deel uit van de eerste regels, zodat het kind zich hier veilig en geborgen voelt. Hier zal ik beschermd worden als ik word aangevallen en kan ik anderen niet aanvallen.”

– Hulpverlener

Medewerkers begeleiden het gebruik van de ruimtes en het samen spelen in dit centrum ook door voorspelbare rituelen.

“Er zijn rituelen die hetzelfde zijn in beide ruimtes. We zeggen hallo, we doen onze schoenen uit, we wassen onze handen en we komen hier samen in een cirkel. Er is dezelfde symboliek. Er is inhoud en de kinderen welkom heten. Tijdens de sessie doen we veel vrij spel. Vrij spel betekent dat het kind zelf de ruimte en de activiteiten kiest. Dit duurt een bepaalde tijd, min of meer een uur. Er is een terugkeer naar de cirkel en we sluiten af met een praatje, of een verhaaltje, of een liedje of andere dingen. Het hangt af van wat er gebeurd is, van de persoon die de kinderen omkadert, van de tijd die we hebben of van de leeftijd van de kinderen. We passen het onthaal en het afsluitmoment samen aan.”

– Hulpverlener

INSPIRERENDE PRAKTIJK: CHILD-FRIENDLY SPACES

Child-friendly spaces (CFS) zijn ontwikkeld door de ngo Save The Children. Het zijn “omgevingen waar ouders en verzorgers hun kinderen onder toezicht kunnen achterlaten terwijl zij voedsel en water verzamelen, huizen herbouwen of nieuwe inkomensgenererende activiteiten zoeken. Het zijn plaatsen om zorg te bieden terwijl de familie-, gemeenschaps- en sociale structuren worden hersteld” (Save the Children, 2008).

In Finland is het concept van *child-friendly spaces* toegepast in asielcentra. Drie opvangcentra hebben het concept aangepast aan asielcentra en ruimtes uitgedacht en opgebouwd en daar de nodige menselijke omkadering voor voorzien. De toegevoegde waarde van die ruimtes en de activiteiten was duidelijk: de kinderen raakten gewend aan gestuurde activiteiten en hun concentratievermogen nam toe. De onderhandelingsvaardigheden van de kinderen verbeterden.

Bij sommige kinderen was er ook een verbreding van hun (Finse) woordenschat en van hun taalbegrip. Kinderen konden op termijn ook langer spelen. Hun interactievaardigheden ontwikkelden zich.

Ook ouders waren positief over de *child-friendly spaces*. Het bracht een waardevolle routine in hun leven in de centra en ze zagen positieve veranderingen bij hun kinderen tijdens het project. Bovendien maakten de ouders van deze gelegenheid gebruik om meer te vertellen over hun zorgen en wensen, zoals de behoefte voor specifieke mentale en fysieke gezondheidsgerelateerde steun voor hun kinderen en voor zichzelf, of de behoefte aan meer informatie over het leven in het centrum.

De medewerkers en vrijwilligers die de activiteiten omkaderden waren opgeleid in een aantal psychologische basisprincipes. Zo waren ze voorbereid om de initiële onrust veroorzaakt door traumatische gebeurtenissen te helpen verminderen en om op korte en lange termijn het aanpassingsvermogen en de copingstrategieën te helpen bevorderen. Het trainingsmateriaal omvat instrumenten voor communicatie, geruststelling en troost, en begeleiding van ouders en kinderen. Een van de belangrijkste boodschappen in de opleidingen was om reacties van kinderen altijd te zien als normale reacties op ongewone situaties. Kinderen zijn in crisissituaties het kwetsbaarst en hebben dus specifieke aandacht en steun nodig (Save The Children, 2017).

3.3 SCHAKELN NAAR EN VERBINDEN MET HET LOKALE VRIJETIJDSAANBOD

Een aantal kinderen vinden hun vrijetijdsbesteding vooral buiten het centrum. Er zijn tussen centra grote verschillen in de mate waarin kinderen en jongeren aansluiting vinden bij sport, jeugdbeweging of jeugdwerk of aanbod van kunstonderwijs.

“In het centrum, niet veel. Ik blijf vaak in mijn kamer. Soms ga ik naar beneden, maar ik doe niet veel. Anders, van tijd tot tijd, ga ik uit met mijn vrienden, ga naar buiten en kom dan terug. En ja, en ik zit bij de Scouts, dus vaak zou ik gaan.”

– Jongen, uit Mali, 16 jaar

Ouders en medewerkers stoten in het georganiseerde aanbod op verschillende drempels, leert onderzoek (van Daele & Piessens, 2021): de uren waarop een aanbod plaatsvindt overlappen vaak met het avondeten in het centrum, de verplaatsingen zijn moeilijk en gezinnen krijgen (een deel) van het inschrijvingsgeld pas terug nadat ze het eerst voorgeschoten hebben. Ondanks de verschillende initiatieven om (formele) vrijetijdsinitiatieven buiten het centrum te ontsluiten, hebben kinderen daar vaak minder gemakkelijk toegang toe. Dat verbeteren vraagt van opvangmedewerkers en het beleid om nog meer in te zetten op het sensibiliseren van ouders en vrijetijdsorganisaties en om financiële oplossingen te vinden.

LEESTIPS

Eind 2021 verscheen *Onderweg. Hoe kinderen op de vlucht hun vrije tijd en hun schooltijd beleven* (van Daele & Piessens, 2021), het boeiende verslag van een belevingsonderzoek met kinderen op de vlucht en een actieonderzoek met mensen uit de praktijk in twee opvangcentra in de provincie Antwerpen. Ook de foto's in dit boek komen uit dat project (zie p. 195).

Het rapport signaleert heel wat grenzen aan het spel van kinderen in de opvang: een vaak weinig kindvriendelijke infrastructuur, beperkte toegang tot speelmateriaal of ruimtes. Maar bovenal breekt het onderzoek een lans voor het belang van actieve ondersteuning van de vrije tijd van kinderen in de opvang. Begeleiders zijn voor kinderen toeleiders tot spel en speelkameraden.

Er zijn drie wegen om kinderen ruimer te ondersteunen tijdens hun vrije tijd in opvangcentra en op school.

- Een eerste weg is meer inzicht te verwerven in de leefwereld van de kinderen in de opvang.
- De tweede weg is die van de samenwerking. Opvangmedewerkers schakelen en verbinden actief met het bestaande vrijetijdsaanbod in de gemeente.
- De derde weg is de rol van opvangmedewerkers als belangenbehartigers, die op deuren kloppen en blijven kloppen.

Meer weten? Kijk zeker eens op <https://onderweg.kdg.be/>

4 NIET ALTIJD BEVOEGD, WEL MEE VERANTWOORDELIJK

Kinderen brengen een belangrijk deel van hun tijd buiten het opvangcentrum door. In de eerste plaats op school, maar een aantal kinderen vinden ook aansluiting bij het reguliere vrijetijdsaanbod. Zich integreren op school, bij een club of vereniging biedt kinderen de kans om erbij te horen en aan te sluiten bij andere kinderen en de bredere maatschappij. Het biedt kansen om relaties te ontwikkelen met peers en volwassenen en om een brug te leggen naar de toekomst. Ook binnen het centrum is vrije tijd een manier om te kunnen ontsnappen aan het dagelijkse centrumleven, de beperkingen en de zorgen die daarmee gepaard gaan. Kindvriendelijke ruimtes scheppen de context voor ontspanning en de-escalatie, het maakt kinderen opener en ontvankelijker.

Opvangmedewerkers schakelen en verbinden in de toeleiding naar en de betrokkenheid op onderwijs en vrije tijd. Schakelen en verbinden betekent informeren over het bestaande aanbod op het vlak van school en vrije tijd afhankelijk van de noden en verwachtingen van kinderen en gezinnen. Daarvoor is het belangrijk dat ze daarover op divers-sensitieve wijze in gesprek kunnen gaan. Het betekent ook inzetten op ouderbetrokkenheid en sensibilisering. Dat kan door het organiseren

van wederzijdse bezoeken, het werken met tolken en andere communicatiehulpmiddelen (apps) of ouders betrekken bij huiswerkbegeleiding.

Opgangmedewerkers zijn zelf niet bevoegd voor onderwijs en vrije tijd buiten het opvangcentrum, maar ze zijn en voelen zich er wel mee verantwoordelijk voor. In de dagelijkse praktijk combineren opvangmedewerkers veel verantwoordelijkheden en verwachtingen. In de huidige context van de opvangcentra creëert dat vaak spanningsvelden.

9. KIND- EN GEZINSVRIENDELIJK WERKEN ALS OPVANGMEDEWERKER

De context van collectieve opvangcentra waarin opvangmedewerkers vandaag moeten werken, laat te vaak te weinig ruimte om kinderen, gezinnen of andere bewoners optimaal te ondersteunen. Tijdens het onderzoek en de interviews waren we getuige van de dagelijkse worstelingen van opvangmedewerkers. Velen geven het beste van zichzelf, in moeilijke omstandigheden, met te beperkte middelen en in een context die ook voor hen met grote onzekerheid gepaard gaat. In dit hoofdstuk staan we stil bij een aantal van de uitdagingen waarmee opvangmedewerkers worstelen. Meer kind- en gezinsgericht werken vereist immers ook erkenning van de complexe realiteit waarin opvangmedewerkers zich dag in dag uit bewegen.

We vertrekken bij de maatschappelijke context van een opvangsector die in een genormaliseerde crisismodus moet opereren, en die bovendien onder een constante politieke en maatschappelijke druk staat. Welke ruimte is er voor een kind- en gezinsgerichte aanpak wanneer het beheer voortdurend op kwantiteit en capaciteitstekorten moet focussen?

Vervolgens focussen we op het niveau van de opvangcentra. In welke mate weegt het personeelsbeleid op de kind- en gezinsvriendelijkheid van centra en op de mogelijkheden van opvangcentra om brede samenwerkingsnetwerken uit te bouwen? Hoe worstelen opvangmedewerkers met een aantal spanningsvelden die inherent zijn aan collectieve opvang? Werken vanuit algemene kaders en regels versus de nood aan maatwerk is zo'n terugkerend spanningsveld. Een globaal kader dat het collectieve samenleven reguleert is nodig om voorspelbaarheid, veiligheid en gelijke behandeling te garanderen. Aan de andere kant vraagt werken met kinderen en gezinnen om flexibiliteit, maatwerk en het inzetten op menselijke relaties.

Tijdens de interviews werd duidelijk dat bewoners en opvangmedewerkers misschien meer ervaringen delen dan men initieel zou denken, van gevoelens van onmacht tot copingstrategieën en veerkracht. Daarop gaan we in een voorlaatste paragraaf in. Afsluitend staan we stil bij de mogelijkheden en beperkingen van medewerkers in de opvang, en geven we aanzetten om medewerkers daarin beter te ondersteunen.

1 **WERKEN IN EEN OPVANGSECTOR ONDER CONSTANTE DRUK**

1.1 **EEN GENORMALISEERDE CRISISMODUS**

De opvangsector werkt al jaren in een ‘genormaliseerde crisismodus’. De afgelopen decennia hinkte de sector van crisis naar crisis: eerst de Balkan, dan Afghanistan en Syrië en vandaag Oekraïne. Telkens leiden tijdelijke maar sterke stijgingen van de instroom tot een hernieuwd gebrek aan opvangplaatsen en daarmee ook tot een volgende opvangcrisis. Telkens moesten nieuwe en vaak tijdelijke opvangplaatsen worden geopend, vaak in allesbehalve kindvriendelijke infrastructuur. De opvangpartners moesten telkens weer per direct personeelsleden zoeken en opleiden en communicatie opzetten met de buurt.

Bij iedere daling van het aantal asielaanvragen werden dan weer opvangplaatsen gesloten en moesten ondertussen ervaren personeelsleden afvloeien. Voor kinderen, gezinnen en andere bewoners in centra die moesten sluiten, betekende dat opnieuw verhuizen, een thuis proberen maken op een nieuwe plek, en voor kinderen zich opnieuw inwerken op een nieuwe school. De voortdurende verzadiging van het opvangnetwerk is tot slot niet alleen een gevolg van de stijgende instroom en van sluitingen, maar ook van een trage behandeling van asielaanvragen.

In deze context van ‘genormaliseerde crisis’ gebeurde in 2020-2021 het veldwerk voor dit onderzoek, en organiseerden we vormingen in het najaar van 2021 en het voorjaar van 2022. Bovenop de opvangcrisis veroorzaakte de coronacrisis een bijkomende werkdruk in opvangcentra. Afstandsregels invoeren in overbevolkte centra met gezinnen op één kamer en alleenstaanden op groepskamers was allesbehalve vanzelfsprekend, om nog maar te zwijgen over de logistieke uitdagingen die isolatie en quarantainemaatregelen met zich meebrachten. De mondkaskeplicht handhaven leidde geregeld tot wrevel en opvangmedewerkers hadden het gevoel dat ze nog nooit zoveel ‘politie moesten spelen’. Afstandsonderwijs mogelijk maken tijdens de lockdown was evenmin vanzelfsprekend, bij gebrek

aan voldoende computers, wifi of stille werkruimtes, in combinatie met soms beperkte digitale vaardigheden, taaldrempels en begeleiding.

Vele activiteiten voor kinderen binnen en buiten de centra konden door corona tijdelijk niet meer doorgaan. De institutionele opvangcrisis en de coronacrisis maakten het opvangnetwerk de voorbije twee jaar nog minder dan anders geschikt als plaats om als kind op te groeien. Dat veroorzaakte stress en onvrede bij kinderen en ouders, maar ook bij medewerkers. Ze konden – en kunnen – niet de begeleiding bieden die ze graag willen bieden en die aansluit bij hun waarden en wensen.

1.2 OPVANGCRISSEN WERKEN DOOR IN ALLE OPVANGCENTRA

Opvangcrisissen leiden ook tot interne crisissen in de opvangcentra. Tijdelijke centra vragen veel budget én energie: een gebouw op korte tijd vinden en in gereedheid brengen, snel (onervaren) personeel aannemen, lokale samenwerkingen opstarten. Tijdens crisisperiodes moesten opvangcentra ook extra plaatsen creëren. In plaats van één kamer per gezin moesten het voorbije jaar soms twee gezinnen een kamer delen. Ruimtes die men als 'niet-essentieel' beschouwde, kregen tijdelijk een andere invulling: sportlokalen en andere vrijetijdruimtes werden omgebouwd tot kamers en slaapzalen. Door de (tijdelijke?) afbouw van gemeenschappelijke ruimtes kunnen activiteiten niet of in beperktere mate plaatsvinden, wat spanningen creëert omdat er minder uitlaatkleppen zijn.

Niet alleen voor bewoners, maar ook voor begeleiders vormt de 'genormaliseerde' overbezetting een extra uitdaging: tegenover extra bewoners staat vaak geen extra personeel. Bewoners leven nog dichter op elkaar en raken sneller gefrustreerd. Er is nog minder ruimte voor (vertrouwelijke) gesprekken.

Wanneer een opvangcrisis minder acuut is en de bezettingsgraad daalt, zou men van een overlevingsmodus moeten kunnen omschakelen naar meer kwalitatieve opvang, waarbij teams weer rust en regelmaat kunnen vinden. Uit de interviews blijkt echter dat op zulke momenten in tijdelijke centra net de onzekerheid van medewerkers over hun toekomst stijgt: blijft hun centrum open of gaat het sluiten? Wordt hun contract verlengd of stopgezet? Kunnen gezinnen blijven, of moeten ze opnieuw verhuizen?

"Het is waar dat wanneer je in een centrum wordt aangenomen, je niet weet hoelang het zal duren. Het staat in het contract. Zijn er geen asielaanvragen meer, dan sluit het centrum. Er zal geen compensatie zijn: het is aan de deur. Het is geen vaste baan en het is geen stabiele baan. Sommige centra zullen niet sluiten, maar andere hebben een tijdelijke opening."

– Directeur

In tijden van opvangcrisisen passen medewerkers zich aan en aanvaarden de moeilijke opvang- en werksituaties door de verzadiging van het opvangnetwerk. Ze laten soms liever te veel bewoners in het opvangcentrum om te voorkomen dat mensen op straat moeten slapen aan het Klein Kasteeltje, of moeten uitstromen na erkenning zonder geschikte woning.

“Ik zeg het, dat is zo soms een beetje het lot van de federale centra dat dan alles wat overblijft dan bij ons blijft en dat we soms genoodzaakt zijn om dan wel van een aantal principes te moeten afwijken.”

– Beleidsmedewerker

Deze inspanningen en het gevoel dat ze niet altijd iets uithalen kunnen bij medewerkers een gevoel van uitputting teweegbrengen. Dat wordt nog versterkt door het maatschappelijk debat en kader dat op zijn zachtst gezegd ambigu is ten opzichte van asielzoekers, en dus ook het werk in opvangcentra onvoldoende waardeert.

1.3 TIJDELIJKHEID ALS HYPOTHEEK

Voortdurend moeten zoeken naar nieuwe tijdelijke opvangplaatsen legt een zeer zware druk op het opvangnetwerk en op de kwaliteit van de asielopvang. Het hypothekeert investeringen in de kind- en gezinsvriendelijke infrastructuur. Maar ook het feit dat centra die al lang bestaan, met tijdelijke contracten moeten werken, legt een hypotheek op een kind- en gezinsvriendelijke infrastructuur. Zo getuigt een beleidsmedewerker:

“Daarnaast is het zo dat wij sommige van onze opvangcentra, ondanks het feit dat zij daar al 20 jaar in zitten, nog altijd enkel kunnen leasen via jaarlijkse overeenkomsten en er dus een onzekerheidsfactor is. En als de eigenaars van die infrastructuur dat ook niet toelaten, wij daar ook niet dat soort ingrijpende verbouwingen aan mogen doen. En we dus daar de facto met een aantal beperkingen zitten waardoor het ons niet mogelijk is om dat [zelf koken] in alle centra volledig te implementeren.”

– Beleidsmedewerker

Het statuut van tijdelijke centra betekent dat er ook telkens centra moeten sluiten en dat bewoners (opnieuw) moeten verhuizen. Dat kan zowel voor bewoners als voor medewerkers pijnlijk zijn. Het leidt soms ook tot gevoelens van onbegrip tussen het centrum en de hoofdzetel(s).

“De collega’s die de transfers meedoen zijn hier geweest. [...] Dan ging het over het Exceldocument waar alle bewoners in moeten zitten en waar dat we alle voorkeuren en preferenties moeten inschrijven, met dan eigenlijk de sidenote dat ze zeiden: ‘Denk maar niet dat we er rekening mee houden want er is geen plaats in het netwerk. Dus als

ze [bewoners] een toewijzing krijgen, gaan ze er toch naartoe moeten'. Maar je maakt dus wel die mooie Excel. Je mag die Excel dus wel ter harte nemen, en dan, ik negeer die Excel gewoon, ik doe alsof die niet bestaat en dan hoor ik het wel als er iemand last van heeft. [...] De afbouw in de realiteit is belangrijker dan die Excel lijkt mij. Maar ja, ik was toen die dag heel boos. [...] Dus die hebben dus vier uur onze ruimte in beslag genomen en die bedoelen dat ook niet slecht want die doen ook maar gewoon hun opdracht. [...] Maar die zijn niet bewust van wat zich hier afspeelt. [...] We hebben net een hele emotionele woensdag achter de rug, want we hebben net te horen gekregen dat we gaan dicht gaan. Wij zijn aan het wenen, onze bewoners zijn aan het wenen. Ja, dat is gewoon, dat heeft wel een impact gewoon op iedereen. Als ze tegen jou zeggen: 'Je job stopt, pak maar in over een maand' dan moet je even slikken."

– Hulpverlener

1.4 WORSTELN MET MAATSCHAPPELIJKE AMBIGUÏTEIT

De solidariteit met asielzoekers kent pieken en dalen. In 2015 was er een golf van solidariteit. Anno 2022 kennen we met de oorlog in Oekraïne opnieuw een golf van solidariteit met Oekraïense vluchtelingen. De Oekraïense vluchtelingen komen in aanmerking voor het statuut van tijdelijk ontheemde, waardoor ze niet in collectieve opvangcentra moeten verblijven, maar rechtstreeks bij gastgezinnen of lokale initiatieven terecht kunnen. Het opvangnetwerk van asielcentra blijft ondertussen wel onder druk staan door een bijna constante bezetting van alle beschikbare plaatsen.

Bij een deel van de bevolking leven twijfels of België wel 'zoveel' vluchtelingen kan en moet opvangen. Het opvangbeleid botst op die maatschappelijke ambiguïteit. In tijden van polarisatie rond vluchtelingen en migratie is er terughoudendheid bij vele steden en gemeenten om een opvangcentrum te openen of te ondersteunen. Dikwijls worden inwoners van een gemeente gesust met de aankondiging dat het 'maar om een tijdelijk centrum gaat'. Het gepolariseerde politieke en maatschappelijke kader verklaart mee waarom men te weinig en onvoldoende duurzaam investeert in opvangcentra en personeel.

"De gepolariseerde of polariserende context waar we ons in bevinden: dus we willen geen aanzuigeffect creëren... of het nu al dan niet bestaat of niet, het maakt niet uit, maar we willen het ook niet creëren. We willen mensen geen of zo weinig mogelijk in kleinschalige opvang onderbrengen, want dan gaan ze nooit meer weg willen... Dus ja, ons beleid dat in een logica van afschrikken en ontradingscampagnes lijkt te zitten, minder in een beschermingslogica. Andere obstakels, dus ja de publieke opinie die begint te galopperen zodra er chocolade-eieren voor kinderen in opvangcentra gekocht worden... of ik denk aan Bilzen waar een opvangcentrum of een toekomstig centrum in brand gestoken wordt, ja."

– Beleidsmedewerker

Negatieve reacties vanuit delen van de politieke wereld en vanuit het bredere publiek wegen voor medewerkers op hun werk en hun engagement, maar soms ook op hun privéleven. Opvangmedewerkers zijn niet enkel werknemers, maar worden soms ook – tegen hun wil in – politiek geladen figuren in het publieke debat.

1.5 WORSTELN MET INSTITUTIONELE AMBIGUÏTEIT

Het is voor asielzoekers moeilijk om het institutionele landschap en de rollen van alle instellingen en hulpverleners te begrijpen en uit elkaar te houden. Er bestaat een ‘institutionele ambiguïteit’ (Boccagni & Righard, 2020). Bewoners begrijpen niet altijd hoe de opvangmedewerkers zich verhouden tot het Commissariaat-Generaal voor Vluchtelingen en Staatlozen of de Dienst Vreemdelingenzaken. Bij een aantal bewoners leeft het idee dat opvangmedewerkers invloed hebben op de asielprocedure, wat kan leiden tot onjuiste verwachtingen en frustraties. Dat maakt het voor opvangmedewerkers dan weer moeilijker om een vertrouwensband op te bouwen, hoewel dat net essentieel is in hun werk.

Ook de lange duurtijd van de procedures is een onderdeel van deze institutionele ambiguïteit. Het effect daarvan op kinderen en op gezinnen is groot. Langdurige procedures leiden tot onzekerheid, stress en frustratie bij bewoners, waaraan opvangmedewerkers niets kunnen veranderen. Zij worden er soms wel mee verantwoordelijk voor gehouden en moeten als eerstelijns werkers deze frustraties wel mee opvangen. Het is belangrijk deze processen te zien en frustraties in perspectief te kunnen plaatsen.

“De uitzichtloosheid, dat lang wachten... de ene reageert daar anders op. Er zijn er een paar die in de totale passiviteit terechtkomen en daar vind ik het moeilijkst om mee om te gaan. Dat zo afhankelijk van: ‘Hoelang duurt een hele procedure’. We zijn zelf daarmee een beetje samen met hen onwetend, onzeker. Het is voor ons ook uitzichtloos. Ergens zien zij ons wel als deel van het systeem en dat is ook een moeilijke dynamiek natuurlijk”.

– Opvangmedewerker

Opvangmedewerkers zijn schakelfiguren tussen bewoners en externe diensten en organisaties. De asielprocedure en vooral de lange duur ervan vormen ook een pijnpunt voor opvangmedewerkers. Dat bevestigt eerder onderzoek: opvangmedewerkers ervaren het ‘systeem’ als een beperking van hun mogelijkheden om een positief verschil te maken in het leven van bewoners (Guhan & Liebling, 2011). In hun schakelfunctie zijn zij ook vaak afhankelijk van geestelijke gezondheidszorg, onderwijs of andere lokale actoren om de noden van gezinnen adequaat te kunnen beantwoorden.

Om dat te compenseren, doen sommige medewerkers extra moeite voor bewoners om zo alsnog vertrouwen te kunnen creëren in de hulpverlening. Vele opvangmedewerkers werken vanuit een sterk waarde- en normenpatroon. Ze voelen zich sterk betrokken op hun job en geven veel om de bewoners. Medewerkers getuigen dat ze zich tot het uiterste inspannen om iets voor een kind of gezin geregeld te krijgen, zoals een plek in een school of vrijetijdsorganisatie, of een geschikte woning bij uitstroom.

2 WERKEN IN EEN OPVANGCENTRUM

2.1 **PERSENEELSBELEID IN CRISISMODUS?**

Overbevolking van opvangcentra gaat hand in hand met onderbestaffing. De personeelskaders in de opvang zijn krap. Te veel moeten doen met te weinig mensen, dat kwam in bijna alle interviews met beleidsmedewerkers en opvangmedewerkers ter sprake.

"Als er bijvoorbeeld iemand van de nachtbegeleiding, normaal sta je altijd met twee maar als er iemand ziek valt en ze vinden geen vervanging dan ja, dan gebeurt dat wel vaak dat je hier alleen staat. [...] In de zomer stond ik hier zes nachten alleen toen dat het heel warm was en dat was wel wat moeilijk, want er was veel geluidsoverlast. Mensen wilden niet gaan slapen omdat het in hun kamer superheet was. En dan waren er andere bewoners die wel wilden slapen en dan was er ruzie van: 'Kijk, ik kan niet slapen, ze maken veel te veel lawaai'. Dan moet je die mensen weer gaan aanspreken van: 'Kijk, je moet respect hebben voor andere bewoners. Er zijn hier mensen die willen slapen. Kan je alsjeblieft een beetje stiller zijn?' Dus dat waren wel zware nachten."

– Hulpverlener

Onderbestaffing kan onveilige situaties voor medewerkers creëren, maar heeft ook relationele gevolgen: er is vaak onvoldoende tijd om een band met bewoners te ontwikkelen (zie hoofdstuk 6). Kind- en gezinsvriendelijke begeleiding vraagt tijd en nabijheid. Door een gebrek aan personeel komt dat in het gedrang. Een kwaliteitsvolle begeleiding willen, maar niet altijd kunnen bieden, weegt op het psychosociale welzijn van opvangmedewerkers. Veel opvangmedewerkers voelen zich bij momenten schuldig over wat ze niet konden doen.

"Ik denk dat bijvoorbeeld opvoedingsondersteuning en ondersteuning naar gezinnen toe iets is dat heel belangrijk is, en ook denk ik voor de meeste mensen zichtbaar. Maar ik denk dat dat niet altijd als prioriteit wordt gezien. En daarmee wil ik niet zeggen dat het [niet] belangrijk is, maar in de lijst van alle dingen die ze moeten doen, gaat de aandacht vaak naar andere zaken."

– Hulpverlener

“Maar ja, ik geef toe, het is heel moeilijk en ik heb heel vaak dat ik naar huis rij en dat ik denk van: ‘Ik heb dat niet, dat en dat niet gedaan’. Ja, dat gevoel dat je altijd zo wat tekortschiet op wat dat je zou willen doen.”

– Hulpverlener

2.2 PERSONEELSVERLOOP VERSUS DUURZAME RELATIES

Vele opvangcentra kennen een hoog personeelsverloop, omdat mensen zelf vertrekken of omdat contracten eindigen bij de sluiting van centra. Ervaring verdwijnt, en enkele maanden later moet men weer nieuwe mensen proberen te vinden. Medewerkers getuigen dat men soms noodgedwongen minder ervaren personeel moet aanwerven. De capaciteitslogica verdringt ook hier de kwaliteitslogica. Nieuwe medewerkers die in een goed ervaren team terechtkomen, leren op de werkvloer. Maar in (nieuwe) centra waar de meerderheid beperkte ervaring heeft met vluchtelingen, kan dat problemen veroorzaken.

R: “En dus moet je investeren in mensen. [...] De selectie van werknemers is dus mega-belangrijk en het probleem is dat wanneer je een centrum opent in een crisistijd, neem je soms mensen aan die daar niet zouden moeten zijn. Omdat helaas een deel van het personeel niet goed is.”

I: “En als je zegt dat ze niet goed zijn, zeg je dat omdat...?”

R: “Omdat ze onaangepaste reacties hebben tegenover de bewoners. Omdat ze heel grof praten over de bewoners. Er zijn er een paar. Ik heb er hier een paar collega’s in het team. Als manager moet je ook proberen hen daarmee te laten ophouden, maar dat is niet gemakkelijk. Je weet dat iemand ontslaan erg ingewikkeld is, dus...”

– Directeur

Zowel medewerkers als directeurs van opvangcentra gaven aan dat niet alle personeelsleden die vandaag in opvangcentra werken geschikt zijn om met gezinnen en kinderen te werken. De grondhouding is niet bij iedereen aanwezig. Daarnaast ervaren ouders jonge medewerkers, die zelf nog geen ouder zijn, soms als minder legitiem om aan ouderschapsbegeleiding of ondersteuning te doen. Tegelijkertijd leiden de maatschappelijke ambiguïteit, de werkdruk en de werkonzekerheid ertoe dat er veel niet-ervaren personeel aanwezig is in de centra. Het opleiden van jonge mensen vraagt tijd. Supervisie en werkbegeleiding zijn een noodzakelijk onderdeel van deze opleiding, maar komen gezien de tijdsdruk in het gedrang.

2.3 BREED SAMENWERKEN IN TEAMVERBAND

In sommige centra zijn er specifieke medewerkers als aanspreekpunt voor de begeleiding van kinderen. Dat is zeker een meerwaarde voor specifieke activiteiten of ondersteuning. Toch moet een kind- en gezinsvisie door het hele team worden gedragen en waargemaakt: van de onthaalmedewerkers en het keukenpersoneel

tot opvangmedewerkers en de directie. Vaak kiezen kinderen immers ook een personeelslid uit dat op een of andere manier vertrouwd of als te vertrouwen aanvoelt om een vertrouwensrelatie mee op te bouwen, ongeacht zijn of haar functie.

Dat bleek ook uit de interviews, in het bijzonder voor onthaal- of logistieke medewerkers en voor nachtbegeleiders. Zij hebben soms veel en vertrouwelijk contact met kinderen of gezinnen. Ze krijgen zo belangrijke informatie over het welzijn van kinderen en gezinnen, maar die informatie stroomt niet altijd door. Omdat ze geen functie hebben als (psychosociale) begeleiders worden zij vaak niet bij het psychosociaal overleg over een kind of een gezin betrokken en worden ze niet altijd erkend als vertrouwensfiguur. Sommige onthaalmedewerkers ervaren een gebrek aan erkenning.

"We worden vergeten, er wordt een beetje op ons neergekeken misschien, van: 'Dat zijn die mensen van het onthaal. Die doen maar wat. In coronatijd, zij mogen lekker hier gaan werken, want zij mogen direct in contact zijn. Wij gaan wel thuis zitten werken.' Ik heb er niets op tegen, maar een beetje op zo een manier: wij mogen wel in de frontlinie staan en wij mogen allemaal shit over ons heen krijgen. Als we dat aanklaarten dan mogen we niet zoveel zeiken eigenlijk. [...] misschien wordt er ook een beetje op ons neergekeken want voor de job die we doen hoef je in principe geen opleiding te hebben, eigenlijk niet."

– Onthaalmedewerker

De nood aan erkenning van ieders meerwaarde in het team, ondanks verschillen in functies, taken, diploma's, weerklonk meermaals in interviews, net zoals de nood aan duidelijke en inclusieve interne communicatie.

2.4 MAATWERK VERSUS FLEXIBILITEIT?

Meer op maat (kunnen) werken van kinderen en gezinnen staat in collectieve opvangcentra vaak op gespannen voet met algemene regels en procedures, die voor iedereen een gelijke behandeling pogen te garanderen. De spanning tussen regels en flexibiliteit is inherent aan een collectieve opvangstructuur. Er is een huisreglement, er zijn kamercontroles, mensen moeten badges tonen voor ze eten krijgen in de cafetaria en er bestaat een trappensysteem van sancties. Het zijn allemaal maatregelen om een goede werking van het centrum te garanderen, maar ze liggen geregeld moeilijk, zowel bij medewerkers als bij bewoners.

Een belangrijk principe is dat iedereen recht heeft op een gelijke behandeling. Het is niet fair om aan de ene bewoner meer te geven dan aan een andere. Maar elke persoon heeft andere noden en de omstandigheden die een bepaald gedrag uitlokken, kunnen ook sterk verschillen. Er is dus een constante wrijving tussen het principe 'iedereen gelijk voor de wet' en uitzonderingen of aanpassingen aan de noden of omstandigheden van bewoners. Sommige bewoners zijn vragende partij voor meer flexibiliteit.

“De minst plezierige momenten zijn juist de momenten dat wij naar hier moeten komen om eten te halen, naar de kantine. Waarom? Omdat dat op precieze tijdstippen moet gebeuren en dat is moeilijk als je veel kleine kinderen hebt. Bijvoorbeeld je moet dringend een pampers verversen of iets anders doen maar je moet stipt op dit uur naar de kantine komen, begrijp je? Dat gaat gepaard met stress.”

– Vader, uit Rusland, 3 kinderen

Aan de andere kant is het voor veel bewoners belangrijk dat sancties duidelijk zijn en men ze consequent toepast. De geloofwaardigheid van opvangmedewerkers staat daarbij op het spel.

“Het feit dat we zien dat ze wel ingrijpen, zoals ik al zei, ze grijpen wel in, maar we zien dat het gewoon een, gewoon een ‘Doe het niet, kijk dat is niet goed’ is, en ik denk dat ze een beetje meer zouden moeten zijn, zoals... Strenger?”

En: zoals drastischer, een beetje harder, in de zin van: ‘Nee, want als je het doet gaat het je een consequentie opleveren.’ [...] Er zijn veel incidenten die altijd zullen blijven gebeuren.”

– Ouders en kind, uit El Salvador, 2 kinderen

Maar ook voor begeleiders zijn de regels niet altijd vanzelfsprekend. Opvangmedewerkers stellen zich geregeld vragen bij de billijkheid en legitimiteit van sancties. Sommige regels raken aan de eigen beslissingsvrijheid of notie van rechtvaardigheid. Ook de veelheid aan regels leidt er soms toe dat begeleiders door het bos de bomen niet meer zien.

“...ik heb een alleenstaande man die ik begeleid en die heeft een niet-ontvankelijk verzoek gekregen. [...] Hij heeft daartegen beroep aangetekend. [...] Die periode dat dus die negatieve beslissing kwam en dat beroep, dat heeft eufkes geduurd. [...] Die man liep hier supergefrustreerd rond. Ik weet dat, ik begeleid die en ik heb een heel groot inlevingsvermogen. Dus op die momenten ga ik niet de regels even streng toepassen als dat ik bij de rest toepas. Omdat die dan, die komt dan eens in het restaurant, dan is hij zijn bord vergeten in zijn kamer en normaal gezien moeten die dat teruggeven. Dan denk ik dan op die moment van: ‘Hier is een bord, kom het erna teruggeven’ terwijl dat dat eigenlijk niet mag, dat soort dingen.”

– Hulpverlener

“Voor corona mochten mensen niet met hun eten uit het restaurant gaan en dan moesten wij aan de deur blijven zitten om te kijken, om zakken van de mensen te controleren om te kijken of er eten in zat. En daar botste ik dan wel zelf op omdat ik zelf vond dat je de vrijheid moet hebben om in uw kamer te eten. Het is niet fijn om in mensen hun persoonlijke spullen te gaan kijken. Het is ook, ik ben maatschappelijk assistent en geen bewakingsagent, dus daar botste ik wel op.”

– Hulpverlener

Regels moeten worden nageleefd en soms ook afgedwongen. Overtredingen kunnen tot sancties leiden. Opvangcentra passen een trappensysteem van sancties toe, van een mondelinge verwittiging tot een disciplinaire transfer of in extremis een (tijdelijke) uitsluiting van het opvangnetwerk. Disciplinaire transfers en uitsluitingen van de opvang gebeuren enkel in uitzonderlijke omstandigheden, om de algemene orde te handhaven of om de veiligheid van de persoon of van anderen in het centrum te garanderen. De nood om over te gaan tot een disciplinaire transfer of een uitsluiting kan ook een discussiepunt zijn tussen collega's.

"Wij hebben een huishoudelijk reglement waar dat bijvoorbeeld zaken als ouderlijk gezag enzo, dat je moet eigenlijk altijd een oogje in het zeil houden over ouders. Maar dat gaat ook over hygiëne op de kamer, veiligheid op de kamer, dat soort dingen, geen bezoek na tien uur. Dus wij hangen daar dan een boetesysteem aan vast: dat we een boete kunnen opleggen van ofwel vier euro zakgeld afnemen ofwel twee uur gemeenschapsdienst. Dat is zo de minst ingrijpende boete en dan laten we ze de keuze tussen die twee. En dan is er in de opvangwet een hele hiërarchie van sancties die kunnen genomen worden en de grootste is dan de uitsluiting uit de opvang. Maar ja, het is, we proberen vooral ook de dialoog aan te gaan. Maar het is meestal zo wat op de twee fronten dat we werken."

– Hulpverlener

Opvangmedewerkers hebben een belangrijke discretionaire ruimte. Dat geldt ook voor het controleren op de naleving van alle huisregels en het omgaan met overtredingen. Net zoals de sfeer in een centrum een verantwoordelijkheid is van het hele team, is ook het omgaan met de regels dat. Verschillen in aanpak tussen medewerkers kunnen tot spanningen leiden: voor de ene zijn collega's soms te streng, anderen hebben het moeilijk als iemand te veel de rol van de 'toegeeflijke/welwillende' assistent opneemt.

"Het is vooral als ik in situaties dat ik redelijk streng ben met de regels, tussen aanhalingstekens. Als ik dan een collega naast mij heb die daar iets soepeler mee omgaat, daar heb ik wel wat moeite mee."

– Onthaalmedewerker

"Voor voedsel, want sommige mensen willen voedsel nemen... Vroeger kon je zelfs niet voor iemand van je familie nemen of zo. Daar waren dus al problemen mee, want sommige toezichthouders accepteerden het wel, andere niet. Dus er zijn problemen met de supervisors die het niet accepteren. [...] Het is vaak zo dat sommigen accepteren, anderen vertrekken en weer anderen niet. Dit veroorzaakt vaak problemen. Zo weten we bijvoorbeeld welke toezichthouders oké zijn, andere toezichthouders vermijden we meer omdat ze strenger zijn, zou je kunnen zeggen. Het is een beetje ingewikkeld. Ik besteed niet te veel aandacht aan deze toezichthouders. We merken dat ze gewoon meer hun autoriteit willen tonen, dus ik besteed daar niet te veel aandacht aan. Vaak kom ik gewoon langs en ik blijf heel vaak op mijn kamer, dus ik heb niet veel contact met hen."

– Jongen, uit Mali, 16 jaar

'Streng' begeleiders worden dus soms, zoals in dit getuigenis, gezien als 'begeleiders die hun autoriteit willen tonen'. Voor bewoners is het niet altijd even duidelijk waarom een bepaalde regel bestaat. Maar in teams speelt er meer dan dat. Vaak is er de wens om allemaal aan hetzelfde zeel te trekken en niet te laks om te gaan met de regels. Zo creëert men geen verkeerde verwachtingen bij bewoners ("Ah een badge is toch niet zo belangrijk dus ik neem deze niet mee") en worden collega's geen 'slachtoffer' van elkaars toegeeflijkheid. Tegelijkertijd moeten begeleiders ook soepel omgaan met regels en geval per geval evalueren. Die discretionaire ruimte vereist een reflexieve aanpak. Bij teamafspraken daarover is het belangrijk om een kind- en gezinsgerichte aanpak centraal te stellen.

3 **BEWONERS EN MEDEWERKERS DELEN (ON)MACHT EN NOOD AAN ERKENNING**

De interviews leerden ons dat bewoners en medewerkers soms meer ervaringen en verwachtingen delen dan men zou denken. Opvangcentra bevinden zich vaak in de marge van de maatschappij, met vele oudere, afgelegen centra die oorspronkelijk andere bestemmingen hadden. Asielzoekers leven er in een tussenruimte op het vlak van statuut, levensomstandigheden en maatschappelijke positie. Ook opvangmedewerkers ervaren centra als een soort van tussenruimte gekenmerkt door onzekerheid en tekort. Er is voortdurend het risico op sluiting, er zijn de onzekere werkcontracten, er is een permanent tekort aan personeel en budget en een gebrek aan maatschappelijke erkenning. Elk op hun manier leven bewoners en medewerkers in een soort van overlevingsmodus.

We zien ook vormen van isomorfisme, waarbij medewerkers zich gedragen, of dezelfde relationele strategieën hanteren, als de doelgroep die ze begeleiden (Le Cardinal, 2013). Zowel de bewoners als de opvangmedewerkers putten kracht om door te zetten uit hun waarden en normen. Opvangmedewerkers blijven zich engageren tijdens de (zoveelste) opvangcrisis omdat men wil voorkomen dat er mensen en in het bijzonder kinderen op straat terechtkomen. Ondanks de twijfels die men heeft bij het beleid voelt men een sterk appel om hulp te blijven bieden omdat de waardigheid van mensen in het gedrang komt. Ouders blijven ploeteren en hun best doen voor hun gezin om hun kinderen uiteindelijk een betere toekomst te kunnen geven.

Opvangmedewerkers en bewoners delen vaak ook een gevoel van onmacht en afhankelijkheid tegenover instellingen in de 'buitenwereld'.

“Elke dag is er weer iets nieuw en een uitdaging, maar dat is tegelijkertijd ook het minst leuke omdat je op lange termijn, om zo eens een project ofzo te kunnen uitwerken. Het is erg ad hoc wel. En ja, het is ook door de politieke context zo ad hoc. Wij moeten sluiten, niet... Wij zijn zo afhankelijk van anderen.”

– Hulpverlener

Zowel bij opvangmedewerkers als bij bewoners kan dat tot wrevel, frustratie of woede leiden. We vonden ook vormen van vermijding terug, zowel bij opvangmedewerkers als bij bewoners, waarbij beiden relationele interacties en diepgang ontwijken, omdat “Het toch niet uitmaakt” of “Omdat je er toch niks aan kan veranderen”. Een dergelijke afscherming kan een selffulfilling prophecy worden, waarbij medewerkers een gebrek aan begrip ervaren voor het ingewikkelde kader waarin ze hun werk moeten doen en daardoor minder erkenning kunnen geven aan de moeilijke levens- en opvoedingscontext van kinderen en gezinnen in de opvang.

Het gebrek aan zekerheid maakt het opstarten van nieuwe projecten moeilijk. Omgaan met de dagelijkse onzekerheid neemt de energie weg van langetermijnprojecties en -projecten. Ook dat geldt zowel voor opvangmedewerkers als voor gezinnen. Ouders vinden soms amper de energie en ruimte om te investeren in zichzelf en in de toekomst omdat ze niet weten of ze zullen mogen blijven. Opvangmedewerkers (en directie) vinden in de dagelijkse crisis en overlevingsmodus niet de tijd en ruimte om te investeren in de toekomst van het centrum, zowel qua infrastructuur als wat interne processen betreft. Dat leidt soms tot een identiteitscrisis of verlies van vertrouwen in de toekomst en in zichzelf, met mogelijke professionele en ouderlijke burn-outs als gevolg. Het uitvallen van personeel door burn-out zet op zijn beurt weer andere collega's extra onder druk. Het leidt er telkens ook toe dat gezinsleden die een goede relatie hadden met de collega zich opnieuw zullen moeten openstellen om relationeel te investeren in andere begeleiders. De drempel wordt er niet lager door.

Toch functioneren collectieve opvangcentra iedere dag opnieuw, ook al zijn het allesbehalve ideale contexten, noch voor kinderen, gezinnen en andere bewoners, noch voor medewerkers. Toch stellen kinderen en gezinnen elke dag opnieuw veerkrachtige acties. Iedere dag opnieuw doen ook medewerkers dat. Vaak ondersteunen ze elkaar daar ook in: samen maken ze opvangcentra zo leefbaar als de context het toelaat (Groeninck *et al.*, 2019; Van Acker *et al.*, 2022).

In vele gesprekken weerklonken sterke vormen van wederzijdse empathie. Opvangmedewerkers verhaalden de ervaringen van hun bewoners vanuit sterke betrokkenheid en met een diep medeleven. Bewoners erkennen hoe uitdagend het werk in de opvang is en uiten begrip en soms zelfs bewondering.

“Ik vind, voor assistenten en medewerkers die hier zijn in het centrum, die doen echt een heel moeilijk beroep, eerlijk gezegd. Ik weet dat niet, die hebben zo veel geduld gewoon, die zijn zo rustige mensen en heel lieve mensen. Het is niet altijd makkelijk om met alle mensen overweg te komen. (...) Niet alle mensen zijn verstandig eigenlijk. Ze zijn echt goed voor wat ze doen. Echt waar, dat is echt heel moeilijk om zo een beroep te hebben.”

– Meisje, uit Marokko, 17 jaar

4 **DE NOOD AAN STEUN EN ZELFZORG**

Werken in de opvang kan dankbaar zijn, maar ook emotioneel belastend. Dat weerklonk in tal van verhalen van medewerkers over de dagelijkse realiteit van hun werk.

“Ik begeleidde hier een familie en die man zat er helemaal onderdoor, die had een alcoholverslaving, kon die dat niet meer betalen. En dan had die eigenlijk gewoon een, ja, een pillenverslaving gekregen. (...) Dus die pakte steeds meer en meer medicatie, voelde zich daar dan op den duur ook niet meer beter door en die heeft uiteindelijk zichzelf hier proberen ophangen. En dan zijn er twee begeleiders geweest die daar toen bij waren. En dan daarna heeft die nog twee keer, maar dat was dan minder impactvol voor collega's, nog twee keer geprobeerd om uit het leven te stappen. En toen is er wel vanuit de hoofdzetel iemand naar hier gekomen om daar wel meerdere gesprekken over te doen, zowel apart als ook wel in groep van: 'Wat doet dat met u als groep'. En dat was wel heel goed want dat was heel mooi. Dat had toen een hele grote impact, want het was echt letterlijk met mensen opheffen en ondertussen iemand anders knoop proberen los te maken en dus, ja. Dat is dan ook wel echt nodig.”

– Hulpverlener

4.1 **DE NOOD AAN ONDERSTEUNING**

Het is voor opvangmedewerkers allesbehalve vanzelfsprekend om over dergelijke crisissituaties te spreken en zich daarbij kwetsbaar opstellen. Er is nood om te praten, maar de ondersteuning moet veilig voelen. Opvangmedewerkers die met iemand willen praten, vinden het ook belangrijk dat die persoon terreinervaring heeft, beschikbaar is en laagdrempelig.

“Goh, er is iemand op de hoofdzetel die wij kunnen contacteren als wij het moeilijk hebben op het werk, maar ik vind dat persoonlijk nu een beetje een grote drempel om met iemand van de hoofdzetel contact op te nemen.”

– Hulpverlener

"Ik weet niet hoe ik voor alle diensten kan spreken, maar ik ben bij de sociale coördinatie geweest waar het tweerichtingsverkeer is, omdat zij in feite een helpdesk zijn. De sociaal werkers kunnen op elk moment bellen om te zeggen dat ik een situatie heb die ik niet aankan en om informatie te geven."

– Hulpverlener

Belangrijk is dat men zich niet beoordeeld voelt. Een niet-oordelende houding weerspiegelt zich in de organisatie- en personeelscultuur binnen een centrum: in de relatie tussen de directie en de medewerkers, maar ook in de relatie tussen de medewerkers onderling. Maar zelfs indien die relaties goed zitten, voelt het voor sommige opvangmedewerkers veiliger aan om te kunnen praten met een externe persoon die expertise heeft, zoals een psycholoog.

R: "Maar zo echt een persoon die je kan spreken als het moeilijk is, denk ik dat dat op het werk niet kan. Ik probeer soms wel zelf een beetje die persoon te zijn voor collega's en ik denk dat ik persoonlijk ook collega's heb waar dat ik dat zelf bij doe. Maar zo een externe persoon dat is er eigenlijk niet."

I: "Zou het interessant zijn om een externe persoon te hebben die niets met de opvang te maken heeft?"

R: "Ja, dat lijkt mij zeker, dat lijkt mij zeker een goed idee. Ik ga persoonlijk ook naar een psycholoog buiten mijn werk en 70 procent van de gesprekken gaat over het werk, gewoon omdat je daar nood aan hebt om er efkes over te praten en dat alles te kunnen verwerken. Dus ik zou daar zeker iets positiefs zien als dat hier kan en ik denk dat de meeste van de collega's daar ook wel deugd zouden van hebben."

– Hulpverlener

4.2 HET BELANG VAN ZELFZORG

Binnen de context van opvangcentra is zelfzorg dus enorm belangrijk. Van kleine conflicten tot situaties van verregaand geweld: dat alles heeft ook impact op medewerkers. Sommige situaties kunnen ook voor opvangmedewerkers traumatiserend zijn.

In de wetenschappelijke literatuur spreekt men over secundaire traumatische stress of *compassion fatigue* wanneer er bij hulpverleners klachten ontstaan door de herhaaldelijke blootstelling aan het trauma van anderen. Het kan bijvoorbeeld gaan om het veelvuldig (moeten) luisteren naar traumatische situaties van bewoners. Traumatische gebeurtenissen van bewoners worden dan op hun beurt traumatische gebeurtenissen voor medewerkers, die ook symptomen van post-traumatische stress kunnen ontwikkelen (Figley, 1995; Robert *et al.*, 2021). Dat kan gevolgen hebben voor de fysieke en mentale gezondheid en kan doorsijpelen van het werk naar het privéleven. Het kan op termijn leiden tot een cynisch (zelf) beeld en bij uitbreiding een cynisch wereldbeeld.

Werken binnen een opvangcontext waarbij medewerkers vaak blootgesteld worden aan of delen in de stress en moeilijke situaties van bewoners vraagt dus om zelfzorg en aangepaste ondersteuning en begeleiding. Het vereist preventieve maatregelen, op verschillende niveaus.

TEAMOEFENING

Bespreek de noden en mogelijkheden tot steun binnen het team en met de leidinggevenden.

Het kan daarvoor nuttig zijn om het niveau van stress dat jullie nu meemaken proberen te evalueren.

Elke medewerker denkt eerst voor zichzelf na in welke zone hij/zij zich bevindt.

Groene zone: je goed, energiek, verbonden voelen met het werk.

Oranje zone: stress heeft zich opgestapeld, er treden enkele veranderingen op (lichamelijk, psychisch, qua gedrag).

Rode zone. Mogelijke tekenen zijn:

- Je cynisch en pessimistisch voelen en een negatieve houding hebben tegenover het leven, jezelf en anderen.
- Je onproductief en ineffectief voelen.
- Je stagneert op alle gebieden van je leven.
- Vaak behandel je mensen waar je vroeger om gaf met onverschilligheid of minachting.
- Moe en uitgeput wakker worden.
- Je afgesloten voelen van de echte problemen die in het verleden je aandacht hadden kunnen trekken.
- Je vermijdt mensen met wie je vroeger meer tijd had willen doorbrengen.

Elke medewerker geeft ook aan welke factoren en gebeurtenissen op het werk tot de eventuele klachten bijdragen.

Indien men zich voldoende veilig voelt, kan men dat delen in groep. Indien niet, kan men het anoniem op een briefje schrijven. De teamverantwoordelijke kan dat nadien bekijken en maakt een inventaris van de klachten en factoren.

In een volgende meeting kan men samen nadenken over de volgende vragen:

- Welke steun hebben wij nodig om van rood/oranje naar oranje/groen te gaan? Van wie?
- Wat moet er veranderen op het werk? Hoe kan dat gebeuren?
- Hoe kunnen we elkaar beter ondersteunen? Op praktisch/logistiek vlak? Op emotioneel vlak?

5 DUURZAAM INZETTEN OP OPVANGMEDEWERKERS

Opvangmedewerkers werken in een sector die in een genormaliseerde crisismodus verkeert. Ze beschikken vaak over een onzeker statuut en/of werken in tijdelijke centra, met weinig ervaren collega's, binnen snel veranderende teams. Het werk dat ze doen is extreem uitdagend. Ze werken met een kwetsbare en zwaar belaste doelgroep. Ze moeten binnen overbevolkte en superdiverse opvangcentra een vlot samenleven organiseren in alle rust en veiligheid maar tegelijk ook aandacht hebben voor de diverse noden van bewoners, in het bijzonder van kinderen en gezinnen.

Dat vraagt niet alleen om een goede grondhouding en sterke hulpverleningsvaardigheden maar ook om een sterke teamspirit, loyaliteit en goede interne communicatie. Dat veronderstelt ook dat er regelmatig gesprekken worden gevoerd over de bestaande spanningsvelden en samen identificeren wat wél en wat niet onder de actiemogelijkheden valt van het team.

Opvangmedewerkers komen veelvuldig in contact met traumatische verhalen en krijgen geregeld rechtstreeks te maken met incidenten, traumatische herbelevingen, huiselijk geweld of zelfs pogingen tot zelfdoding. We wilden met dit hoofdstuk de meervoudige uitdagingen (h)erkennen en aanzetten tot georganiseerde zelfzorg.

Het pleidooi in dit boek om kansen voor kinderen en gezinnen in de opvang te vergroten, legt nog eens extra druk op de toch al zwaarbelaste schouders van opvangmedewerkers. Meer kansen voor kinderen vraagt daarom niet zozeer om extra inspanningen van opvangmedewerkers, maar veronderstelt ook beleidskeuzes, zowel op politiek vlak als in het dagelijkse beleid van de opvangpartners. Deze beleidskeuzes moeten gericht zijn op het creëren van contexten waarin medewerkers en bewoners samen kinderen en gezinnen meer kansen kunnen geven. Welke die beleidskeuzes kunnen zijn, bespreken we in het slothoofdstuk.

10. THE WAYS FORWARD... AANBEVELINGEN VOOR HET BELEID

De collectieve asielopvang in België is vandaag onvoldoende afgestemd op de noden van kinderen en gezinnen. Dat leerden ons de bijna honderdvijftig diepte-interviews met kinderen, gezinnen, opvangmedewerkers en experts in negen opvangcentra in Vlaanderen en Wallonië. De interviews leggen vele pijnpunten bloot, maar laten ook tal van verbeterpunten en goede praktijken zien. Ook uit de bespreking van de onderzoeksresultaten met mensen uit de opvangsector in een lerend netwerk, uit tal van casussen tijdens de vormingen en uit internationale goede praktijken nemen we verbeterpistes mee.

Dit boek schetst hoe opvangcentra kind- en gezinsgericht kunnen en moeten worden. Hoe ouders en kinderen beter ondersteunen bij de opvoeding en bij veranderende gezinsdynamieken? Hoe centra veiliger maken? Hoe verbinden en schakelen naar geestelijke gezondheid, onderwijs en vrije tijd?

Vier fundamenteën leggen een stevige basis voor een visie op kind- en gezinsvriendelijke asielopvang. Kinderen in de asielopvang moeten in de eerste plaats kind kunnen zijn. Een tweede fundament is het internationale kinderrechtenverdrag, dat ook door ons land is goedgekeurd in 1992. Het is in opvangcentra evenzeer van toepassing als in andere contexten, of zou dat toch moeten zijn. Kinderen meer kansen geven betekent ten derde ouders en gezinnen sterker ondersteunen. Dat gebeurt ten vierde het best vanuit een krachtgerichte benadering, die de vele veerkrachtige handelingen van kinderen en gezinnen in de asielopvang (h)erkent en de opvang zo organiseert opdat gezinnen ruimte krijgen voor en ondersteund worden in hun veerkrachtige handelingen. Deze vier fundamenteën schragen ook de visietekst *Begeleide kinderen en gezinnen in de asielopvang*, die we in cocreatie met de opvangpartners ontwikkelden (Fournier *et al.*, 2021). Deze visietekst is de inspiratiebron voor onze beleidsaanbevelingen.

1 **EEN GEDEELDE VERANTWOORDELIJKHEID**

De visietekst *Begeleide kinderen en gezinnen in de asielopvang* (Fournier et al., 2021) biedt een kader voor wat een meer kind- en gezinsgerichte asielopvang kan en moet zijn. In het boek en tijdens de vormingen bieden we hefboomen voor opvangmedewerkers om in de dagelijkse praktijk en in de huidige context meer kind- en gezinsgericht te werken.

Tegelijk is duidelijk dat dit de individuele verantwoordelijkheid van opvangmedewerkers overstijgt. De collectieve asielopvang meer kindgericht maken en de opvangpraktijk in lijn brengen met het internationale kinderrechtenverdrag, vereist een beleidscontext die hier veel meer dan vandaag op inzet. Een kind- en gezinsvisie moet gedragen zijn door het hele opvangnetwerk en geruggensteund vanuit het asielbeleid. Dat vereist beleids- en politieke beslissingen, niet alleen over de principes, maar ook in de praktijk om de voorwaarden te creëren. Daarom bundelen we in dit slothoofdstuk de beleidsaanbevelingen uit de interviews, uit het lerend netwerk, uit de internationale literatuur en uit de vorige hoofdstukken.

We focussen daarbij eerst op het belang van kind- en gezinsvriendelijkheid, van aangepaste infrastructuur, de nood aan een veel meer gecoördineerd beleid om veiligheid te garanderen in de opvang en om een betere ondersteuning van gezinnen te kunnen waarmaken. Vervolgens bekijken we de beleidsvoorwaarden om de schakel- en verbindingsfunctie ten aanzien van geestelijke gezondheid, onderwijs en vrije tijd sterker te kunnen opnemen. Tot slot staan we stil bij de kindvriendelijkheid van het bredere asiel- en opvangbeleid.

2 **KINDVRIENDELIJKE OPVANGCENTRA**

Kind- en gezinsvriendelijke asielcentra moeten plaatsen zijn waar kinderen zich veilig voelen, in hun gezin en in de opvang, én waar hun kansen tot ontplooiing en ontwikkeling maximaal zijn. Opvangstructuren moeten niet alleen plaatsen zijn waar kinderen en gezinnen zich veilig voelen, maar ook waar hun veerkracht maximaal wordt erkend en bevorderd.

Een kindvriendelijke en krachtgerichte basishouding van hulpverleners en opvangmedewerkers is daarom cruciaal voor de kwaliteit van de begeleiding. Daarvoor moet al wie met kinderen werkt, aangepaste vorming en ondersteuning krijgen. Deze vormingen geven onder meer inzicht in de ontwikkelingskansen en dynamieken

van kinderen, en in hun behoeften en rechten. Ze zetten in op de ontwikkeling van krachtgerichte communicatieve vaardigheden met kinderen en ouders.

Kindvriendelijke informatie en participatie zijn voorwaarden om actorschap van kinderen mogelijk te maken. Kinderen worden op een kindvriendelijke wijze geïnformeerd, in een taal die zij begrijpen, over hun leven in het centrum en op school, over hun rechten, over alle zaken die hun aanbelangen en over de personen en diensten waar ze steun kunnen krijgen. Zij krijgen ook informatie over hun verantwoordelijkheden (afhankelijk van hun leeftijd en maturiteit) en over het gedrag dat van hen wordt verwacht. Zo krijgen kinderen meer controle over hun dagelijks leven.

3 **KINDEREN ONDERSTEUNEN VRAAGT OM GEZINNEN TE ONDERSTEUNEN**

Een visie op kindvriendelijke opvang uitwerken is onlosmakelijk verbonden met het ontwikkelen van een visie op de rechten en verantwoordelijkheden van ouders en gezinnen in de opvang. Opvangmedewerkers ondersteunen gezinsleden in hun (ouder)rol en creëren mee ruimte voor positieve gezinsdynamieken. Deze ondersteuning van ouders en gezinsleden in de opvang kan verschillende vormen aannemen, van informatie tot materiële en socio-emotionele steun. De ondersteuning wordt op maat van de gezinnen aangeboden, vertrekkend van hun (hulp) vragen. Men communiceert open en constructief met de ouders en/of gezinsleden over het aandeel dat ze kunnen opnemen in het beantwoorden van de noden van hun kinderen.

Praktijken die autonomie en privacy bevorderen, staan centraal. Aanbieden van vormen van kinderopvang of het organiseren van initiatieven om positieve relaties tussen ouders en hun kinderen te bevorderen kunnen daarbij van cruciaal belang zijn (El Khani *et al.*, 2016). De formele en informele steun- en hulpbronnen in België en in het land van herkomst worden samen met de gezinsleden geïdentificeerd en geactiveerd. Gezinnen worden erkend in hun transnationale identiteit of realiteit. Structurele of praktijkgebonden barrières die de autonomie en de veerkracht van de gezinnen beperken, worden, waar mogelijk, weggewerkt.

Bij de begeleiding van kinderen en gezinnen wordt rekening gehouden met de duur van het verblijf in de opvang. Uit onderzoek blijkt dat hoe langer een kind en zijn gezin in de opvang zitten, hoe meer hun veerkracht wordt aangetast en hoe groter de kans is dat gezinnen extra ondersteuningsbehoeften ontwikkelen (Groeninck *et al.*, 2019; Lietaert *et al.*, 2019).

4 **INFRASTRUCTUUR OP MAAT VAN KINDEREN EN GEZINNEN**

Kind- en gezinsgerichte asielopvang vereisen een kind- en gezinsvriendelijke infrastructuur. Lokale opvanginitiatieven zijn vaak beter afgestemd op gezinsdynamieken. In collectieve opvangstructuren is kind- en gezinsgerichte infrastructuur vandaag al te vaak niet aanwezig, leerden we. De kwaliteit van de opvanginfrastructuur heeft nochtans een fundamentele impact op het welbevinden en de manier van samenleven van de bewoners.

Kindvriendelijke ruimtes zijn essentieel voor kinderen om hun leven (weer) op te bouwen en een gevoel van vertrouwen te creëren. Alle centra hebben nood aan kindvriendelijke binnen- en buitenruimtes voor verschillende leeftijdscategorieën, waar kinderen in een beschermde omgeving kunnen spelen en/of deelnemen aan (georganiseerde) activiteiten. Dat is noodzakelijk om zich te ontwikkelen op zintuiglijk en motorisch niveau, te socialiseren, te leren en zich te uiten. Bij de inrichting van die ruimtes houdt men rekening met de toegankelijkheid, en de noden verbonden aan de leeftijd en het gender van de kinderen.

Maaltijden zelf kunnen bereiden en samen met gezinsleden kunnen eten zijn cruciaal voor de gezinsdynamieken en de gezinsrollen. Daarom moeten alle gezinnen de mogelijkheden hebben om zelf te kunnen koken.

Het garanderen van veiligheid en integriteit in opvangcentra vereist aangepaste infrastructuur. Veilige toegang tot het sanitair en privacy van kinderen, gezinnen en gezinsleden zou gegarandeerd moeten zijn. We pleiten ervoor om op regelmatige basis feedback te vragen aan gezinnen, zowel ouders als kinderen, over plaatsen en ruimtes in de opvang.

Daarom zou zowel bij de keuze of de ontwikkeling van nieuwe asielcentra, bij de renovatie van bestaande centra als bij het toewijzingsbeleid kind- en gezinsvriendelijkheid prioriteit moeten krijgen. Bij de locatiekeuze moeten de mobiliteitsmogelijkheden, de makkelijke bereikbaarheid van aangepast onderwijs, aangepaste zorg en vrije tijd, belangrijke aandachtspunten vormen. Het is fundamenteel om de ruimere omgeving van zowel individuen als organisaties en instellingen te betrekken bij het centrum en bij de bewoners.

5 MAAK VAN VEILIGHEID EEN BELEIDSPRIORITEIT

Opdat kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen, zijn objectieve veiligheid en een gevoel van veiligheid fundamenteel. Een centrum dat voor kinderen veilig en geborgen aanvoelt, is een gemeenschappelijk doel en een gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle personeel en alle bewoners.

Tijdens het hele onderzoek kwam meer inzetten op veiligheid van kinderen en gezinnen als een prioriteit naar voren. We hebben (te) veel kinderen geïnterviewd die direct of indirect in contact waren gekomen met verschillende vormen van geweld (fysiek, emotioneel, seksueel, verwaarlozing...). Elke ervaring van geweld is er één te veel. Bovendien cumuleren de ervaringen van geweld (van voor, tijdens en na de vlucht) en brengen ze de ontwikkeling van kinderen en hun toekomst nog extra in gevaar. Onderzoek toont duidelijk aan dat geweld op korte en lange termijn nefaste effecten heeft op de emotionele, sociale, cognitieve, neurologische, fysieke en seksuele ontwikkeling van het kind.

Onveiligheid voorkomen en aangepast reageren wanneer het zich toch voordoet, zijn de twee pijlers waarop een veiligheidsbeleid moet steunen. De ontwikkeling van een adequaat veiligheidsbeleid is een prioriteit voor kinderen, gezinnen maar ook voor de opvangmedewerkers, die zich dag in, dag uit engageren voor een positief leefklimaat voor hun bewoners.

Voor de basisvoorwaarden, processen en praktijken binnen dit beleid inspireren we ons op de structurele aanpak die men de voorbije jaren in Duitsland uitbouwde. Overheid, opvangpartners en ngo's ontwikkelden er in 2016 samen *Minimum Standards for the Protection of Children, Adolescents and Women in Refugee Accommodation Centres*. Deze standaarden werden in 2018 uitgediept met een sterkere genderfocus. In 2021 volgden er standaarden voor alle asielzoekers: *Minimum Standards for the Protection of Refugees in Refugee Accommodation Centres* (2021). Die standaarden werden ontwikkeld in samenwerking met het federale ministerie van Gezinszaken, Senioren, Burgers, Vrouwen en Jeugd, Unicef en tientallen middenveldorganisaties en opvangcentra. Ook gespecialiseerde organisaties rond familiaal geweld, mensenhandel, seksueel geweld, lgbtqi+ en de jeugdzorg werkten eraan mee.

We vertalen de structuur en de inhoud van deze minimumnormen naar de Belgische opvangcontext en vullen ze aan met onze onderzoeksresultaten. Aangezien de focus van dit onderzoek kinderen en gezinnen zijn, spitsen we onze

aanbevelingen daarop toe, maar de aanbevelingen zullen de veiligheid van alle bewoners sterk verbeteren.

5.1 EEN PLAN VOOR DE VEILIGHEID VAN KINDEREN EN GEZINNEN

Een eerste minimumnorm is de opmaak van kindvriendelijke (interne) veiligheidsplannen in het hele opvangnetwerk en in alle opvangcentra. Zo'n veiligheidsbeleid omvat duidelijke procedures voor preventie en detectie, ondersteuning en opvolging van agressie, geweld en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag, in het bijzonder voor incidenten waarbij kinderen betrokken zijn. De uitvoering ervan is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de hele personeelsgroep, waarbij elke functie mee verantwoordelijkheid opneemt.

Binnen dit kader voert ieder centrum op regelmatige basis een risicoanalyse uit. Daarbij onderzoekt men risico's die verbonden kunnen zijn aan de omgeving, de infrastructuur (met specifieke aandacht voor sanitair, gangen, afgelegen ruimtes, gemeenschappelijke ruimtes...), de samenwerking met andere instellingen, organisaties en externe actoren en vrijwilligers, het personeel, de bewoners en de gezinsdynamieken. Een optimale risicoanalyse betreft bewoners en personeel. Kinderen worden op een veilige en kindvriendelijke manier ook in dit proces betrokken. Deze participatieve risicoanalyse gebeurt op een divers-sensitieve manier met aandacht voor genderaspecten.

De risico's die daaruit naar voren komen, worden opgenomen in een intern veiligheidsplan met als doel die risico's te voorkomen of te beperken. Waar nodig leidt dat tot aanpassing van regels, procedures en infrastructuur. Medewerkers in alle centra hebben ook een duidelijk kader over wat onder (gedeeld) beroepsgeheim valt, maar ook wanneer er een mogelijkheid of een verplichting is om afstand te doen van het beroepsgeheim in het belang van kinderen of bewoners.

5.2 PERSONEELSBELEID MET OOG VOOR VEILIGHEID

Een tweede minimumnorm heeft betrekking op het personeelsbeleid om veiligheid te garanderen. Het management van ieder centrum is als eerste verantwoordelijk voor het veiligheidsplan. Elke medewerker verbindt zichzelf tot het naleven van een gedragscode, waarin er specifieke aandacht is voor de noden van kinderen. Zo'n gedragscode wordt besproken en ondertekend bij de indienstneming van nieuw personeel, maar ook bij het samenwerken met vrijwilligers of andere dienstverleners die toegang krijgen tot het opvangcentrum.

Alle opvangmedewerkers krijgen een basisvorming over de noden van kinderen en gezinnen, zowel bestaande personeelsleden als nieuwe medewerkers kort na

hun aanstelling. Ze krijgen jaarlijks verdere vorming over onder andere veiligheid, trauma en gezinsdynamieken. Intervisiemogelijkheden bestaan voor de opvangmedewerkers zowel intern als extern.

5.3 INTERNE PROCESSEN EN EXTERNE SAMENWERKING

Elk centrum legt de basisregels voor een positief leefklimaat vast. Zo'n huishoudelijk reglement moet actief gedragen worden door de hele personeelsgroep vanuit een positieve dynamiek: bewoners en medewerkers willen samen verantwoordelijkheid nemen voor de leefbaarheid. Daarbij is er expliciet aandacht voor de noden van kinderen en gezinnen, waarmee alle bewoners rekening moeten houden. Kinderen worden actief betrokken in de uitleg over het leefklimaat. Kindvriendelijke versies van de leefregels worden met de kinderen gedeeld in hun taal en aangepast aan hun leeftijd.

Men informeert actief kinderen, gezinnen of andere bewoners waar ze (bezorgdheden over) geweld kunnen signaleren. Elk centrum heeft een kindvriendelijk en laagdrempelig meldpunt voor alle situaties waarin de veiligheid of integriteit van kinderen of andere bewoners bedreigd is. Daarvoor zijn er in ieder centrum voor kinderen makkelijk toegankelijke, herkenbare en gevormde vertrouwenspersonen. Elk centrum beschikt over speciaal opgeleide personen (vrouwelijk en mannelijk) die al wie te maken heeft met geweld kunnen begeleiden en ondersteunen. Hun namen en functie zijn bekend. Zij hebben ervaring in crisisinterventie en kunnen psychologische eerste hulp verschaffen.

Ouders en kinderen krijgen kort na de intake informatie over wat zij moeten doen rond veiligheidsrisico's zoals brand, geweld, misbruik, alcohol of drugs. Informatie over specifieke veiligheidsrisico's rondom het centrum is ook van belang. De opvangcentra zetten in op actieve voorlichting en preventie bij de bewoners, over vormen van geweld, juridische informatie, gezondheid van vrouwen, geweldloze opvoeding, ouderschapsondersteuning, kinderrechten...

Elk centrum heeft een sociale kaart met een duidelijk overzicht van samenwerkingen of adressen voor eventuele doorverwijzingen, zoals opvanghuizen, politie, justitie, juridisch advies, jeugdzorg, centra voor slachtoffers van seksueel en/of familiaal geweld... Duidelijke informatie en een ondersteunend taal- en tolkenbeleid zijn een cruciaal hulpmiddel. De overheid moet kosteloze en kwalitatieve tolkdiensten verschaffen. Specifieke regelingen moeten de toegang tot een tolk garanderen bij (gewelddadige) incidenten die buiten de klassieke werkuren gebeuren.

Er bestaat ten slotte een onafhankelijke klachteninstantie die neutraal en toegankelijk is. De samenstelling en de verantwoordelijkheden van deze klachteninstantie worden in open dialoog besproken tussen de opvangpartners. In Nederland beschikt elk centrum over op zijn minst twee 'aandachtsfunctionarissen huiselijk geweld en kindermishandeling'.

5.4 OMGAAN MET SITUATIES VAN GEWELD EN RISICOBEHEER

Een vierde minimumnorm gaat over concrete handelingskaders. Elk redelijk vermoeden van geweld tegen kinderen of andere bewoners wordt ernstig genomen en onderzocht. Daarvoor zijn er duidelijke procedures voor de behandeling en analyse van vermoedens in geval van aanwijzingen van geweld door interne en externe personeelsleden, bewoners, gezinsleden of door externe personen.

Er bestaan ook duidelijke procedures in geval van daadwerkelijk geweld. Hoe herstelt men de onmiddellijke veiligheid? Hoe biedt men steun na gewelddaden, onder andere eerste medische en psychosociale hulp, informatie over rechten, fysieke scheiding van vermoedelijke daders en informatie over de mogelijke verdere opvolging.

Een specifiek handelingskader bestaat voor kinderen die indirecte slachtoffers van geweld zijn (toeschouwers van gewelddadige incidenten), met aandacht voor verdere psychosociale opvolging. Om het gevaar te beoordelen na een gewelddadig incident moet het management een beroep doen op ervaren specialisten voor de beoordeling van het niveau van gevaar.

Er bestaat ook een duidelijk kader dat aangeeft wanneer men politie inschakelt. Daarbij beoordeelt men de vorm van geweld, de graad van gewelddadigheid, de machtsverhouding tussen dader en slachtoffer en het risico op herhaling. Opvangmedewerkers krijgen training om te weten wanneer ze de plicht hebben om een incident te melden en door te verwijzen.

Om op te komen voor hun rechten kunnen slachtoffers een beroep doen op een opgeleide gespecialiseerde adviseur/raadsman, die hen kan adviseren over rechtsveiligheid en strafrechtelijke procedures.

5.5 MENSELIJKE, BESCHERMENDE EN FACILITERENDE OMSTANDIGHEDEN

Een preventief veiligheidsbeleid is een cruciaal onderdeel van het ondersteunen van een positief leefklimaat. Aangepaste infrastructuur en begeleiding zijn daar

de minimale basisvoorwaarden voor. De opvangpartners moeten daarbij de bestaande veiligheidsmaatregelen voor gebouwen aanscherpen en consequenter toepassen, ook tijdens opvangcrisissen. Een veilige toegang tot het centrum, afsluitbare en beveiligde wooneenheden, dienstalarmen met noodknoppen, goed verlichte hallen, aangepaste en afsluitbare sanitaire voorzieningen: dat zijn slechts enkele aspecten die gegarandeerd moeten zijn.

Ieder centrum heeft kindvriendelijke infrastructuur, met veilige en aangename gemeenschappelijke (speel- en verblijfs)ruimtes. Autonomie, privacy en de menselijke verbondenheid van kinderen en gezinnen versterken zijn de doelstellingen van de begeleiding. Beleidsmakers zorgen voor een geïntegreerde infrastructuurplanning, houden rekening met de noden van kinderen en gezinnen en garanderen gevormd en voldoende aanwezig personeel.

5.6 MONITORING VAN DE TOEPASSING VAN HET VEILIGHEIDSPAN

Een laatste minimumnorm is dat de veiligheidsplannen regelmatig worden geëvalueerd, samen met de afgeleide procedures en mechanismen. Zo'n monitoring moet de basis vormen voor verdere planning en mogelijke herzieningen. De monitoring integreert participatiemogelijkheden voor bewoners en personeel.

Daarnaast bestaat er een robuust registratiesysteem voor incidenten. De huidige incidentregistratie wordt herzien om te garanderen dat geweldsituaties waarbij kinderen direct en indirect betrokken zijn geweest daadwerkelijk geregistreerd en geanalyseerd worden.

INSPIRERENDE PRAKTIJK

- In Nederland organiseerde het Ministerie van Justitie en Veiligheid in 2018 een belangrijke externe audit van de sociale veiligheid van bewoners in asielzoekerscentra.
- In Nederland werkt men met veiligheidsdoelen die het Centraal Orgaan opvang voor asielzoekers vooropstelt en die elk centrum moet waarmaken. Zo wordt de vooruitgang in het kader van het verbeteren van veiligheid opgevolgd en geobjectiveerd.

6 **SCHAKELN EN VERBINDEN: ORGANISEER EEN STERK NETWERK ROND OPVANGCENTRA**

Kind- en gezinsgericht werken gebeurt in de opvangcentra, maar ook in belangrijke mate buiten de centra. In het opvangnetwerk moet men kinderen en gezinnen actiever ondersteunen, maar ook sterker inzetten op de schakel- en verbinding-functie naar andere sectoren. Dat wil ook zeggen dat aanpalende beleidssectoren daar meer dan vandaag voor moeten openstaan.

6.1 **NOOD AAN GEESTELIJKE GEZONDHEIDSZORG INVULLEN**

Een goede fysieke en geestelijke gezondheid is een voorwaarde opdat kinderen zich maximaal kunnen ontwikkelen. Kinderen en gezinnen in de opvang moeten dan ook effectieve toegang hebben tot preventieve en curatieve (medische en psychische) zorg en nazorg, zowel in de opvangstructuren als in externe medische en zorgvoorzieningen. Bijzondere aandacht gaat naar hun lichamelijke en geestelijke gezondheid, rekening houdend met eerdere lichamelijke ontberingen en gezondheidsbeperkingen, en met de psychologische gevolgen van geweld, trauma's en verlies.

In de opvang is het wenselijk sterker in te zetten op psycho-educatie, en proactief en divers-sensitief te sensibiliseren om weerstand en/of wantrouwen tegenover geestelijke gezondheidszorg te verminderen. In de opvangcentra worden opvangmedewerkers geconfronteerd met zeer complexe situaties en noden. Telkens stelt men vast dat er gaten zijn in het aanbod of dat de toegang beperkt is voor de doelgroep. Zware psychiatrische problematieken, kinderen met beperkingen en/of leerstoornissen, ouders met een verslavingsprobleem, gezinsleden met suicidale gedachten, familiaal geweld: dat zijn allemaal situaties waar de opvang noch de expertise noch de middelen heeft om die goed te omkaderen.

Toegang tot speciale zorg voor alle kinderen en gezinsleden met extra noden zou vanzelfsprekend moeten zijn. Om dat te garanderen bouwen opvangstructuren samenwerkingsverbanden uit met gespecialiseerde diensten en maken ze werk van een 'warme doorverwijzing'.

Tegelijk kunnen opvangmedewerkers maar schakelen en verbinden als er voldoende aanbod is aan meertalige en divers-sensitieve hulpverlening. Dit vereist dat er werk wordt gemaakt van aan aangepast aanbod voor vluchtelingen in de geestelijke gezondheidssector maar ook in de sector personen met handicap. Meer en betere samenwerkingen met alle vormen van slachtofferhulp (in het

kader van familiaal, seksueel of andere vormen van geweld) is ook fundamenteel. Verdere sensibilisering van politiediensten en jeugdzorg blijft nodig. Binnen het welzijns- en gezondheidsbeleid is er nood aan een inhaalbeweging om de ontwikkeling van een voldoende en toegankelijk aanbod aan divers-sensitieve zorg mogelijk te maken.

6.2 STERKER SCHAKELN NAAR ONDERWIJS

Toegang tot onderwijs is fundamenteel voor de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling van de kinderen. Het is daarom ook een van de fundamentele kinderrechten. Opvangmedewerkers moeten gezinnen en kinderen begeleiden om te zorgen voor een vlotte toeleiding naar gepast onderwijs. Ouders en kinderen worden actief geïnformeerd over het schoolsysteem. Opvangstructuren ondersteunen de betrokkenheid van de ouders bij de school, en van de school bij de ouders. Ouders worden aangemoedigd om de schoolontwikkeling van de kinderen mee te volgen en, waar mogelijk, mee te sturen. De opvangmedewerkers faciliteren directe en constructieve communicatie tussen de ouders en de school. Elk kind heeft toegang tot huiswerkbegeleiding, intern of via externe partnerschappen. Toegang tot informaticamateriaal en internet is gegarandeerd.

Vanuit de opvangstructuren is er een actieve dialoog met de scholen om het welzijn en welbevinden van kinderen in de centra te verhogen en pestgedrag te voorkomen. Ouders en gezinsleden worden daarin actief betrokken. De continuïteit van de onderwijsloopbaan van kinderen in dezelfde taalrol staat centraal bij beslissingen over toewijzing van opvangplaatsen en eventuele transfers (zie verder).

Een onderwijsbeleid dat scholen voldoende mogelijkheden en middelen geeft om kinderen uit opvangcentra te begeleiden is een noodzakelijke voorwaarde om dat te realiseren. De conclusies van de strategische verkenning *Onderwijs voor vluchtelingen. Warm onthaal, vlotte leerloopbaan en duurzaam toekomstperspectief* (VLOR, 2018) zijn anno 2022 nog steeds actueel. De extra middelen die in het voorjaar van 2022 worden vrijgemaakt om scholen te ondersteunen om kinderen op de vlucht uit Oekraïne recht op onderwijs te geven, moeten ook kunnen bijdragen aan betere ondersteuning voor kinderen die leven in opvangcentra.

7 **HOE KINDVRIENDELIJK IS HET ASIEL- EN OPVANGBELEID?**

Een laatste en fundamentele vraag is die naar de kindvriendelijkheid van de huidige asiel- en opvangsector. Hoewel deze vraag geen deel uitmaakte van de onderzoeksopdracht, brachten medewerkers, experts en gezinnen ze geregeld ter sprake. Een systematische evaluatie van de huidige asielprocedure vanuit een kindperspectief is zowel wenselijk als noodzakelijk.

België kan hier leren van Nederland, dat sinds de vluchtelingencrisis van 2015 het asiel- en opvangbeleid systematisch wetenschappelijk laat opvolgen en evalueren. Een van de conclusies uit het Nederlandse rapport *In uitvoering. Een analyse van het op statushouders gerichte beleid en wat er nodig is om dit beleid te verbeteren* is dat de periode in de asielopvang korter moet worden en zinvoller ingevuld. Integratie begint immers al in de opvang (Dagevos et al., 2021; Geldof, 2021).

De genormaliseerde crisismodus in de opvangsector is op vele vlakken nefast. Het debat gaat vandaag te veel over de kwantiteit: hoe kunnen we op zo kort mogelijke tijd extra opvangplaatsen creëren? Kinderen en gezinnen in asielopvang kansen geven vereist een focus op de kwaliteit van de opvang, of het nu gaat over de infrastructuur of de begeleidingsmogelijkheden.

Het geregeld openen en sluiten van tijdelijke opvangcentra gaat samen met het telkens opnieuw moeten rekruteren en ontslaan van opvangmedewerkers. Ervaring en expertise gaan zo te vaak verloren. Kinderen en gezinnen worden bij sluiting aan transfers naar andere centra onderworpen. Meer duurzaamheid in het personeelsbeleid, met minder verloop van opvangmedewerkers, is ook cruciaal voor de opbouw van vertrouwensrelaties tussen kinderen en gezinnen en de opvangmedewerkers.

Dit onderzoek maakt de noodzaak duidelijk om tot een doorlichting te komen van het asielbeleid vanuit het perspectief van kinderen en kinderrechten. Dat begint bij een screening van de aanmelding en toewijzing in het Klein Kasteeltje. Hoe kindvriendelijk verloopt de aanmelding, van de wachtrij aan het centrum tot de stapsgewijze procedure. Hoelang verblijft men in het Klein Kasteeltje? Wat in theorie een verblijf van enkele dagen zou moeten zijn, loopt in realiteit bij gebrek aan capaciteit soms op tot meerdere weken. Hoe verloopt de toewijzing naar opvangcentra, en hoe groot of beperkt is het aantal opvangplaatsen dat als kind- en gezinsvriendelijk kan worden bestempeld? Hoeveel mogelijkheden hebben

opvangmedewerkers vandaag om kinderen en gezinnen te begeleiden? Om te schakelen naar welzijn, geestelijke gezondheid, onderwijs of vrije tijd?

Staat het belang van het kind vandaag écht centraal bij de sluiting van centra? We weten dat stabiliteit en voorspelbaarheid van cruciaal belang zijn voor kinderen. Houdt men bij beslissingen over eventuele transfers tussen opvangcentra bij sluiting van centra altijd rekening met de taal, de belangen van de kinderen en het gezin? Kunnen kinderen steeds hun schooljaar afmaken? Worden verhuizingen pas aangevat als de overgang naar een andere school is geregeld?

Dat alles vereist een kind- en gezinsvriendelijker asielbeleid en meer aandacht voor vluchtelingen in gezinsbeleid. In het asielbeleid is er tot nu toe onvoldoende aandacht voor de grote groep aan gezinnen – met en zonder kinderen – en niet-begeleide minderjarigen die vandaag in België om internationale bescherming vragen. Een gezinsleven in de huidige collectieve opvanginfrastructuur, waar kinderen en gezinnen soms meerdere jaren moeten verblijven, is allesbehalve gegarandeerd. De infrastructuur, de duurtijd van de procedure en een onvoldoende kind- en gezinsgerichte begeleiding zetten kinderrechten en het recht op gezinsleven zwaar onder druk. We pleiten daarom expliciet voor een meer kind- en gezinsgericht asielbeleid. Het opstarten van een werkgroep, met alle opvangpartners, over het ondersteunen van kinderen en gezinnen is een minimaal startpunt.

Maar ook het gezinsbeleid moet zich explicieter richten op mensen die wachten op een beslissing over hun asielaanvraag. Mensen worden geen gezin na hun erkenning, ze zijn dat al wanneer ze aankomen in ons land en een asielaanvraag indienen. Samenwerking tussen deelregeringen en het federale beleid kan hier veel intensiever, in het belang van de betrokkenen. Het zou een gemiste kans zijn om het gezinsbeleid en het asiel en migratiebeleid vanuit een humanitair gezinsperspectief niet beter op elkaar af te stemmen (Geldof et al., 2022).

8 **ZET HET BELANG VAN KINDEREN CENTRAAL**

Dit onderzoek *Kansen voor begeleide kinderen in opvang versterken* kwam er op vraag van Fedasil, en met medewerking van alle opvangpartners. Het toont hoe vele opvangmedewerkers zich iedere dag weer inzetten om de begeleiding van kinderen en gezinnen in de opvang zo goed mogelijk te laten verlopen. Tegelijk is het confronterend om te zien dat de infrastructuur, de asielprocedure en de werkingmogelijkheden de huidige asielopvang vaak onvoldoende kindvriendelijk maken.

Met de kindvisie die we ontwikkelden in dit project reiken we hefbomen aan om hier stappen vooruit te zetten, zowel op het vlak van veiligheid en ondersteuning van gezinnen als inzake infrastructuur en de schakelfunctie van opvangmedewerkers. Dat vraagt om beleidskeuzes om daar – sterker dan vandaag – op in te zetten. We hopen dat de verhalen en getuigenissen van kinderen, gezinnen en medewerkers uit het opvangnetwerk de noodzaak duidelijk maken om het belang van kinderen meer centraal te zetten in het beleid van elk van de centra, in het asielbeleid en in het gezinsbeleid, zodat kinderen in asielcentra eerst en vooral kind kunnen zijn.

REFERENTIES

- Ager, A. (1997). Feedback. *Development in Practice*, 7(4), 402-407. <https://doi.org/10.1080/09614529754198>
- Allan, J. (2015). Reconciling the 'Psycho-Social/Structural' in Social Work Counselling with Refugees. *British Journal of Social Work*, 45(6), 1699-1716. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu051>
- Amnesty International (2019). *Pushed to the edge. Violence and abuse against refugees and migrants along the Balkan route*. Amnesty International. https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/pushed_to_the_edge_report.pdf
- APA (2014). *Handboek voor de classificatie van psychische stoornissen (DSM-5). Nederlandse vertaling van Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5th Edition*. Arlington: American Psychiatric Association.
- Ashdown, B. K., & Faherty, A. N. (2020). *Parents and caregivers across cultures: Positive development from infancy through adulthood*. Springer.
- Barrington, A. & Shakespeare-Finch, J. (2013). Working with refugee survivors of torture and trauma: An opportunity for vicarious post-traumatic growth. *Counselling Psychology Quarterly*, 26(1), 89-105. <https://doi.org/10.1080/09515070.2012.727553>
- Beeckmans, L. & Geldof, D. (2022). The underestimated importance of homing for refugees. (Reconsidering) the interrupted housing pathways of refugees in Flanders (Belgium). In *Housing Studies* (forthcoming).
- Berlin, I. (1958). *Two concepts of liberty: An inaugural lecture delivered before the University of Oxford on 31 October 1958*. Oxford: Clarendon Press.
- Blackmore, R., Gray, K. M., Boyle, J. A., Fazel, M., Ranasinha, S., Fitzgerald, G., Misso, M., & Gibson-Helm, M. (2020). Systematic Review and Meta-analysis: The Prevalence of Mental Illness in Child and Adolescent Refugees and Asylum Seekers. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 59(6), 705-714. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2019.11.011>
- Boccagni, P. (2016). *Migration and the search for home: Mapping domestic space in migrants' everyday lives*. Springer.
- Boccagni, P. & Righard, E. (2020). Social work with refugee and displaced populations in Europe: (dis)continuities, dilemmas, developments. *European Journal of Social Work*, 23(3) 375-383. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1767941>
- Borgers, N., de Leeuw, E., & Hox, J. (2000). Children as Respondents in Survey Research: Cognitive Development and Response Quality 1. *Bulletin of Sociological Methodology/Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 66(1), 60-75. <https://doi.org/10.1177/075910630006600106>
- Borsch, A. S., de Montgomery, C. J., Gauffin, K., Eide, K., Heikkilä, E., & Smith Jervelund, S. (2019). Health, Education and Employment Outcomes in Young Refugees in the Nordic Countries: A Systematic Review. *Scandinavian journal of public health*, 47(7), 735-747. <https://doi.org/10.1177/1403494818787099>
- Boszormenyi-Nagy, I.K. & Krasner, B.R. (2013). *Between give and take. A clinical guide to contextual therapy*. Taylor and Francis.
- Boulard, C., Dutilh, P., Mestre, C., Ibrahim, S., & Moro, M. (1999). *Devenir parent en exil. Êrès*.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.

- Bracha, H. S. (2004). Freeze, flight, fight, fright, faint: adaptationist perspectives on the acute stress response spectrum. *CNS Spectrums*, (9),679-85. <https://doi.org/10.1017/s1092852900001954>
- Braet, C. & Goossens, L. (2019). Emotieregulatie bij kinderen: ontwikkeling en definities. In C. Braet en M. Berking, *Emotieregulatietraining bij kinderen en adolescenten*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Briere, J. (2004). Critical Issues in Trauma-Relevant Assessment. In *Psychological assessment of adult posttraumatic states: Phenomenology, diagnosis, and measurement* (2nd edition, pp. 83-106). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10809-003>
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend & Unicef (2021). *Minimum Standards for the Protection of Refugees in Refugee Accommodation Centres*. <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/184702/8c9c4cf873963d1ffcb51d1370222d1a/mindeststandards-fuer-gefluechtete-menschen-englisch-data.pdf>
- Chao, R. K. (1994). Beyond Parental Control and Authoritarian Parenting Style: Understanding Chinese Parenting Through the Cultural Notion of Training. *Child Development*, 65(4), 1111-1119. <https://doi.org/10.2307/1131308>
- Chiumento, A., Rutayisire, T., Sarabwe, E., Hasan, M. T., Kasujja, R., Nabirinde, R., Mugarura, J., Kagabo, D. M., Bangirana, P., Jansen, S., Ventevogel, P., Robinson, J., & White, R. G. (2020). Exploring the mental health and psychosocial problems of Congolese refugees living in refugee settings in Rwanda and Uganda: A rapid qualitative study. *Conflict and Health*, 14(1), 77. <https://doi.org/10.1186/s13031-020-00323-8>
- COA (2018). *Leefomstandigheden van kinderen in asielzoekerscentra, en gezinslocaties*. <https://www.unicef.nl/files/Kindinazc-samenvatting-onderzoek-2018.pdf>
- College van procureurs-generaal (2006). *Omzendbrief nr. Col 3/2006 van het college van procureurs-generaal bij de hoven van beroep*. https://www.om-mp.be/sites/default/files/u1/col_3_2006.pdf
- Colucci, E., Minas, H., Szwarc, J., Guerra, C., & Paxton, G. (2015). In or out? Barriers and facilitators to refugee-background young people accessing mental health services. *Transcultural Psychiatry*, 52(6), 766-790. <https://doi.org/10.1177/1363461515571624>
- Correa-Velez, I., Gifford, S. M., & Barnett, A. G. (2010). Longing to belong: social inclusion and wellbeing among youth with refugee backgrounds in the first three years in Melbourne, Australia. *Social science & medicine* (1982), 71(8), 1399-1408. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.07.018>
- Cuartas, J., Weissman, D. G., Sheridan, M. A., Lengua, L., & McLaughlin, K. A. (2021). Corporal Punishment and Elevated Neural Response to Threat in Children. *Child Development*, 92(3), 821-832. <https://doi.org/10.1111/cdev.13565>
- Dagevos, J., Schans, D. & Uiters, E. (2021). *In uitvoering. Een analyse van het op statushouders gerichte beleid en wat er nodig is om dit beleid te verbeteren*. Policy Brief. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dalgaard, N. & Montgomery, E. (2015). Disclosure and silencing: A systematic review of the literature on patterns of trauma communication in refugee families. *Transcultural psychiatry*, 52(5), 579-593. <https://doi.org/10.1177/1363461514568442>
- De Berry, J., Fazili, A., Farhad, S., Nasiry, F., Hashemi, S., and Hakimi, M. (2003). *The Children of Kabul: Discussions with Afghan Families*. Save the Children, UNICEF. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED478227.pdf>
- De Haene, L., Rober, P., Adriaenssens, P., & Verschueren, K. (2012). Voices of dialogue and directivity in family therapy with refugees: Evolving ideas about dialogical refugee care. *Family Process*, 51(3), 391-404. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2012.01404.x>
- De Haene, L., & Rousseau, C. (Eds.) (2020). *Working with Refugee Families: Trauma and Exile in Family Relationships*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108602105>
- DEI Belgique (2019). *Manuel de formation pour les formateurs sur la vbg touchant les enfants et les jeunes migrants*. Projet Bridge. <https://www.dei-belgique.be/index.php/nos-publications/manuels/download/38-manuels/482-projet-bridge-manuel-de-formation-pour-les-formateurs-sur-la-vbg-touchant-les-enfants-et-les-jeunes-migrants.html>

- DEI Belgique (2020). *Het zogenaamd gangbaar opvoedkundig geweld. Resultaten van de peiling naar de meningen en gedragingen van de Belgische bevolking*. DEI.
- Delfos, M. (2020). *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. Uitgeverij SWP Amsterdam.
- den Braber, C. & Tirions, M. (2016). De capability approach: Voeding voor het sociaal werk van morgen? *Sociaal.net*. <https://sociaal.net/achtergrond/capability-approach/>
- De Standaard (2019). *Brand in toekomstig asielcentrum Bilzen werd aangestoken*. Downloadbaar van https://www.standaard.be/cnt/dmf20191111_04709804
- Dijk, M. van, & Prinsen, B. (2009). *Opvoedingsondersteuning in het Centrum voor Jeugd en Gezin: Handreiking*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Distelbrink, M. & Achahchach, J. (2021). Houd rekening met de leefwereld van de ouders, <https://www.kis.nl/artikel/houd-rekening-met-de-leefwereld-van-de-ouders>
- Distelbrink, M., Pels, T. V. M., Jansma, A., & Gaag, R. V. D. (2012). *Ouderschap versterken. Literatuurstudie over opvoeding in migrantengezinnen en de relatie met VVE, school, CJG en justitiële voorzieningen*. Verwey-Jonker Instituut.
- Due, C., Riggs, D., & Augoustinos, M. (2016). Experiences of School Belonging for Young Children With Refugee Backgrounds. *The Educational and Developmental Psychologist*, 33(1), 33-53. <https://doi.org/10.1017/edp.2016.9>
- El-Bialy, R., & Mulay, S. (2015). Two sides of the same coin: Factors that support and challenge the wellbeing of refugees resettled in a small urban center. *Health & Place*, 35, 52-59. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2015.06.009>
- El-Khani, A., Ulph, F., Peters, S., & Calam, R. (2016). Syria: The challenges of parenting in refugee situations of immediate displacement. *Intervention: Journal of Mental Health and Psychosocial Support in Conflict Affected Areas*, 14(2), 99-113. https://www.interventionjournal.com/sites/default/files/Syria___the_challenges_of_parenting_in_refugee.3.pdf
- Fagardo, B. & Zonderman, M. (Red.) (2020). *Seksualiteit, seksueel geweld en jongeren met een vluchtverhaal. Welke tools en pistes zijn er voor de toekomst?* Brussel: Platform Kinderen op de vlucht. <https://www.kinderenopdevlucht.be/files/files/rapports/Seksualiteit-seksueel-geweld-en-jongeren-met-een-vluchtverhaal-19-juni-2020.pdf>
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: Risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266-282. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(11\)60051-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60051-2)
- Fedasil – Studie en Beleid (2021). *Welbevinden en het dagelijks leven in de collectieve opvang: een fragiel evenwicht tussen kwetsbaarheid en veerkracht*. Brussel: Dienst Studie en Beleid – Directie Beleidsondersteuning.
- Fernando, S. (2018). Reflections on African and Asian Psychologies. In S. Fernando & R. Moodley (Eds.), *Global Psychologies: Mental Health and the Global South* (pp. 39-57). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95816-0_3
- Figley, C. R. (1995). Compassion fatigue: Toward a new understanding of the costs of caring. In B. H. Stamm (Ed.), *Secondary traumatic stress: Self-care issues for clinicians, researchers, and educators* (pp. 3-28). The Sidran Press.
- Fournier, K., Groeninck, M., Van Acker, K. & Geldof, D. (2022). Ouderschap na de vlucht. In D. Geldof, K. Van Acker, G. Loosveldt, G., & K. Emmery (Eds.), *Gezinnen na migratie. Hulpverlening en gezinsbeleid in een superdiverse samenleving* (pp. 113-131). Garant.
- Fournier, F., Van Acker, K., & Geldof, D. (2022). Hoe leven kinderen en gezinnen in de asielopvang? In D. Geldof, K. Van Acker, G. Loosveldt, & K. Emmery (Eds.), *Gezinnen na migratie. Hulpverlening en gezinsbeleid in een superdiverse samenleving* (pp. 97-112). Garant.
- Geldof, D. (2019). *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert*. Acco.

- Geldof, D. (2021). Vluchtelingenbeleid: 'Nederland leert beter uit zijn fouten dan België'. <https://sociaal.net/achtergrond/vluchtelingenbeleid-vergelijking-nederland-belgie/>
- Geldof, D., Van Acker, K., Loosveldt, G., & Emmery, K. (2022). *Gezinnen na migratie. Hulpverlening en gezinsbeleid in een superdiverse samenleving*. Garant.
- Geldof, D., Van Acker, K., Loosveldt, G., & Emmery, K. (2022). De dringende nood aan een ont-witting van het gezinsbeleid. In D. Geldof, K. Van Acker, G. Loosveldt, & K. Emmery (Eds.), *Gezinnen na migratie. Hulpverlening en gezinsbeleid in een superdiverse samenleving* (pp. 273-290). Garant.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Double Day Anchor Books.
- Göler D. (2020). *Places and Spaces of the Others. A German Reception Centre in Public Discourse and Individual Perception*. In B. Glorius & J. Doornik (eds.), *Geographies of Asylum in Europe and the Role of European Localities. IMISCOE Research Series*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-25666-1_4
- Groeninck, M., Meurs, P., Geldof, D., Wiewauters, W., Van Acker, K., De Boe, W., Emmery, K. (2019). *Veerkracht in beweging. Dynamieken van vluchtelinggezinnen versterken*. Garant.
- Groeninck M., Meurs, P., Geldof, D., Van Acker, K., & Wiewauters, C. (2020). Resilience in liminality: how resilient moves are being negotiated by asylum-seeking families in the liminal context of asylum procedures. *Journal of Refugee Studies*. <https://doi.org/10.1093/JRS/FEAA031>
- Guhan, R. & Liebling, H. (2011). The Experiences of Staff Working With Refugees and Asylum Seekers in the United Kingdom: A Grounded Theory Exploration. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 9. <https://doi.org/10.1080/15562948.2011.592804>
- Gundrum, M. & Stinkens, N. (2010). *De schatkist van de therapeut. Oefeningen en strategieën voor de praktijk*. Acco.
- Haedens, N. (2021). Signs of Safety – samen leren in een traject richting veilig, geliefd en omringd opgroeien. *Welwijs*, 32(4), 13-17.
- Haight, W., Sugrue, E., Calhoun, M., & Black, J. (2016). A scoping study of moral injury: Identifying directions for social work research. *Children and Youth Services Review*, 70. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.09.026>
- Hoek, M. (2009). Denk in buffers, een handreiking aan ouderbegeleiders. *Ouderschap & Ouderbegeleiding*, 12(3), 233-241.
- Hawkes, C., Norris, K., Joyce, J., & Paton, D. (2021). Exploring Resilience, Coping and Wellbeing in Women of Refugee Background Resettled in Regional Australia. *Frontiers in Psychology*, 12, 704570. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.704570>
- Inspectie Justitie en Veiligheid (2018). *Sociale veiligheid van bewoners in asielzoekerscentra*. Ministerie van Justitie en Veiligheid. <https://www.inspectie-jenv.nl/Publicaties/rapporten/2018/10/19/sociale-veiligheid-van-bewoners-in-asielzoekerscentra>
- International Rescue Committee (2012). *Caring for Child Survivors of Sexual Abuse*. International Rescue Committee. <https://www.unicef.org/media/73591/file/IRC-CSS-Guide-2012.pdf>
- Janssens, S. (2010). *Roodkapje en klein duimpje in therapie: De therapeutische kracht van het sprookje*. Acco.
- Keygnaert, I. & Van Melkebeke, I. (2018). *Zorg voor slachtoffers van seksueel geweld: Gids voor steunfiguren*. Gent: ICRH-Universiteit Gent. <https://www.seksueelgeweld.be/sites/default/files/bestanden/NL%20Gids%20voor%20steunfiguren%20van%20slachtoffers%20van%20seksueel%20geweld%20ZSG.pdf>
- Keygnaert, I., Vettenburg, N., & Temmerman, M. (2012). Hidden violence is silent rape: sexual and gender-based violence in refugees, asylum seekers and undocumented migrants in Belgium and the Netherlands. *Culture, health & sexuality*, 14(5), 505-520. <https://doi.org/10.1080/13691058.2012.671961>

- Kien, C., Sommer, I., Faustmann, A., Gibson, L., Schneider, M., Krczal, E., Jank, R., Klerings, I., Szélag, M., Kerschner, B., Brattström, P., & Gartlehner, G. (2019). Prevalence of mental disorders in young refugees and asylum seekers in European Countries: a systematic review. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 28, 1295-1310 (2019). <https://doi.org/10.1007/s00787-018-1215-z>
- King, R. U., Este, D. C., Yohani, S., Duhaney, P., McFarlane, C., & Liu, J. K. K. (2021). Actions needed to promote health equity and the mental health of Canada's Black refugees. *Ethnicity & Health*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/13557858.2021.1955092>
- Kleinman, A., Das, V., & Lock, M. M. (Eds.). (1997). *Social suffering*. University of California Press.
- Kloosterboer, K. (2009). *Kind in het centrum. Kinderrechten in asielzoekerscentra*. http://www.kind-in-azc.nl/docs/kind_in_het_centrum.pdf
- Kuppens, S., & Ceulemans, E. (2019). Parenting Styles: A Closer Look at a Well-Known Concept. *Journal of child and family studies*, 28(1), 168-181. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1242-x>
- Le Cardinal, A. (2013). Isomorphisme, urgence et instabilité dans un centre Mena. *Cahiers critiques de thérapie familiale et de pratiques de réseaux*, 50, 57-71. <https://doi.org/10.3917/ctf.050.0057>
- Lecoyer, K. & Oizaz, S. (2022). Verbindend werken met gezinnen in een migratiecontext. In D. Geldof, K. Van Acker, G. Loosveldt, & K. Emmery (Eds.), *Gezinnen na migratie. Hulpverlening en gezinsbeleid in een superdiverse samenleving* (pp. 171-188). Garant.
- Lenette, M. D. C. (2011). *Narratives of complexity: An ethnographic exploration of resilience and wellbeing among single refugee women in Brisbane*. Doctoral thesis, Queensland university of Technology. Retrieved from <https://eprints.qut.edu.au/45935/>
- Levrouw, D., Devlieghere, J., Vandevelde, S., & Roose, R. (2021). Kunnen we nog samen televisie kijken? Een kwalitatief onderzoek naar de ontwikkeling van een positief leefklimaat in residentiële jeugdzorg. *Tijdschrift voor jeugd en kinderrechten*, 2, 112-129.
- Levrouw, D., Roose, R., van der Helm, P., Strijbosch, E., & Vandevelde, S. (2018). Developing a positive living group climate in residential youth care: a single case study. *Child & Family Social Work*, 23(4), 709-716. <https://doi.org/10.1111/cfs.12467>
- Lieberman, M. D., Eisenberger, N. I., Crockett, M. J., Tom, S. M., Pfeifer, J. H., & Way, B. M. (2007). Putting feelings into words. *Psychological science*, 18(5), 421-428.
- Lietaert I., Verhaeghe, F., Derluyn, I. (2019). Families on hold: How the context of an asylum centre affects parenting experiences. *Child & Family Social Work*, 2019, 1-8. <https://doi.org/10.1111/cfs.12706>
- Mansur, S. (2021). Accessible Strategies to Support Children's Mental Health and Wellbeing in Emergencies: Experience from the Rohingya Refugee Camp. *Journal on Education in Emergencies*, 7(1), 98. <https://doi.org/10.33682/1cba-5m06>
- McFarlane, C. A., Kaplan, I. & Lawrence, J. A. (2011). Psychosocial Indicators of Wellbeing for Resettled Refugee Children and Youth: Conceptual and Developmental Directions. *Child Ind Res*, 4, 647-677. <https://doi.org/10.1007/s12187-010-9100-4>
- Mestre, C. (2015). Parentalité, migration et exil, comment prendre soin des parents? *Spirale*, 73, 206-216. <https://doi.org/10.3917/spi.073.0206>
- Meyer, S., Bennouna, C., & Stark, L. (2016). Health and wellbeing in refugee camps. In F. Thomas (Ed.), *Handbook of Migration and Health* (pp. 379-401). Edward Elgar Publishing.
- Miller, K. & Rasmussen, A. (2017). The mental health of civilians displaced by armed conflict: An ecological model of refugee distress. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 26(2), 129-138. <https://doi.org/10.1017/S2045796016000172>
- Montgomery, E. & Foldspang, A. (2008, april). Discrimination, mental problems and social adaptation in young refugees. *European Journal of Public Health*, 18(2), 156-161, <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckm073>
- Mooren, T. & Bala, J. (2016). *Goed ouderschap in moeilijke tijden. Handleiding voor meergezinsgroepen met vluchtelingen*. Pharos.

- Morgan, G., Melluish, S., & Welham, A. (2017). Exploring the relationship between postmigratory stressors and mental health for asylum seekers and refused asylum seekers in the UK. *Transcultural Psychiatry*, 54(5-6), 653-674. <https://doi.org/10.1177/1363461517737188>
- Morris, A., Silk, J., Steinberg, L., Myers, S., & Robinson, L. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16, 361-388.
- Nedelcu, M., & Wyss, M. (2016). 'Doing family' through ICT-mediated ordinary co-presence: Transnational communication practices of Romanian migrants in Switzerland. *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs*, 16(2), 202-218. <https://doi.org/10.1111/glob.12110>
- Nederlands Jeugdinstituut (2019). *Informeel opvoedsteun aan vluchtelinggezinnen. Handreiking voor ondersteuning van ervaren vrijwilligers*. <https://www.nji.nl/system/files/2021-04/Informeel-opvoedsteun-aan-vluchtelinggezinnen.pdf>
- Nederlands Jeugdinstituut (2012). *Werken met groepen. Wat zijn de basisbehoeften van kinderen in een groep*. <https://www.nji.nl/sites/default/files/2021-07/%28319809%29-Werken-met-groepen.pdf>
- Nickerson, A., Bryant, R. A., Silove, D., & Steel, Z. (2011). A critical review of psychological treatments of posttraumatic stress disorder in refugees. *Clinical psychology review*, 31(3), 399-417. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.10.004>
- Nuyts, A. & Sels, L. (2017). *Tussen mensen. Contextueel denken over relaties, familie en samenleving*. Lannoo.
- Office of the Special Representative of the Secretary-General on Violence against Children and Universidad Iberoamericana (2020). *Violence against children on the move: from a continuum of violence to a continuum of protection*. New York: Office of the SRSG on Violence against Children. https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/documents/publications/violence_against_children_on_the_move_fa_low_res.pdf
- Ogbu, H. U., Brady, B., & Kinlen, L. (2014). Parenting in Direct Provision: Parents' Perspectives Regarding Stresses and Supports. *Child Care in Practice*, 20(3), 256-269. <https://doi.org/10.1080/13575279.2013.875462>
- Papadopoulos, R. & Gionakis, N. (2018). The neglected complexities of refugee fathers. *Psychotherapy and Politics International*, 16, e1438. <https://doi.org/10.1002/ppi.1438>
- Pertek, S., Phillimore, J. & Goodson, L., with Stevens, A., Thomas, S., Hassan, P., Darkal, H., Taal, S., & Altaweel, R. (2021). *Forced migration and sexual and gender-based violence: findings from the SEREDA project in the UK. Research Report*. University of Birmingham.
- Perry, B. D. (2020, April 2nd). 4. *Regulate, Relate, Reason (Sequence of Engagement): Neurosequential Network Stress & Trauma Series*. <https://www.youtube.com/watch?v=LNuxy7FxEVk>
- Pharos (2019). *Begeleiding van statushouders: over gezondheid en participatie Tips voor professionals in de uitvoering*. <https://www.pharos.nl/wp-content/uploads/2019/01/Tips-voor-professionals-in-de-uitvoering-Pharos.pdf>
- Pharos (2020). *'Leven na de vlucht is zwaar...'* *Handreiking Begeleiding van Eritrese vluchtelingen met psychische klachten*. <https://www.pharos.nl/wp-content/uploads/2020/07/Leven-na-de-vlucht-is-zwaar-Pharos.pdf>
- Ponizovsky Bergelson, Y. Kurmanb, J., & Roer-Strier, D. (2015). Immigrant's emotional reactions to filial responsibilities and related psychological outcomes. *International Journal of Intercultural Relations*, 45, 104-115. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2015.02.002>
- Rasmussen, A. & Annan, J. (2010). Predicting Stress Related to Basic Needs and Safety in Darfur Refugee Camps: A Structural and Social Ecological Analysis. *Journal of refugee studies*, 23(1), 23-40. <https://doi.org/10.1093/jrs/fep044>
- Renders, K. (2021). Gehechtheid en emotieregulatie. Lezing gegeven op PEV Psychotherapeutische. Reuters (2015). *Attacks on refugee shelters in Germany more than doubled, police say*. <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-germany-attacks-idUSKCN0RS1RZ20150928>

- Riley, A., Varner, A., Ventevogel, P., Taimur Hasan, M. M., & Welton-Mitchell, C. (2017). Daily stressors, trauma exposure, and mental health among stateless Rohingya refugees in Bangladesh. *Transcultural psychiatry*, 54(3), 304-331. <https://doi.org/10.1177/1363461517705571>
- Roberts, F., Teague, B., Lee, J., & Rushworth, I. (2021). The Prevalence of Burnout and Secondary Traumatic Stress in Professionals and Volunteers Working With Forcibly Displaced People: A Systematic Review and Two Meta-Analyses. *Journal of traumatic stress*, 34, 773-785. <https://doi.org/10.1002/jts.22659>
- Roer-Strier, D., Strier, R., Este, D., Shimoni, R., & Clark, D. (2005). Fatherhood and immigration: Challenging the deficit theory. *Child & Family Social Work*, 10, 315-329. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2005.00374.x>
- Ropiany, A. & D'Agostino, S. (2021). Queer Asylum Seekers in Belgium: Navigating Reception Centers. *DiGeSt. Journal of Diversity and Gender Studies*, 8(2), 58-70.
- Rubio Marcial, C., Rupesinghe, K. & United Nations University (1994). *The culture of violence*. United Nations University Press.
- Ryan, D., Dooley, B., & Benson, C. (2008). Theoretical Perspectives on Post-Migration Adaptation and Psychological Well-Being among Refugees: Towards a Resource-Based Model. *Journal of Refugee Studies*, 21(1), 1-18, <https://doi.org/10.1093/jrs/fem047>
- Santhanam-Martin, R. (2020). Re-building trust and connectedness in exile: The role of health and social institutions. In L. De Haene & C. Rousseau (Eds.), *Working with refugee families: Trauma and exile in family relationships* (pp. 265-276). Cambridge University Press.
- Save the Children (2008). *Child friendly spaces in emergencies. A handbook for Save The Children Staff*. <https://www.savethechildren.org/content/dam/global/reports/education-and-child-protection/cfs-handbook-08.pdf>
- Save The Children (2017). *Child Friendly Spaces in Reception Centres: Supporting asylum-seeking children and their families in Finland*. Report 2017. <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/child-friendly-spaces-reception-centres-supporting-asylum-seeking-children-and-their/>
- Song, S. J., & Ventevogel, P. (2020). Principles of the Mental Health Assessment of Refugee Children and Adolescents. In S. Song & P. Ventevogel (Eds.), *Child, Adolescent and Family Refugee Mental Health*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-45278-0_5
- Summerfield, D. (1995). Addressing human response to war and atrocity: Major challenges in research and practices and the limitations of Western psychiatric models. In R. J. Kleber, C. R. Figley, & B. P. R. Gersons (Eds.), *Beyond trauma: Cultural and societal dynamics* (pp. 17-29). Plenum Press. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-9421-2_2
- Summerfield, D. (1999). A critique of seven assumptions behind psychological trauma programmes in war-affected areas. *Social science & medicine*, 48(10), 1449-1462. [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(98\)00450-x](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(98)00450-x)
- Timmers, M., Schrooten, M. & Taspinar, B. (2022). Transnationale gezinnen. In: D. Geldof, K. Van Acker, G. Loosveldt, & K. Emmery (Eds.), *Gezinnen na migratie. Hulpverlening en gezinsbeleid in een superdiverse samenleving* (pp. 67-79). Garant.
- Titzmann, P. F. (2012). Growing up too soon? Parentification among immigrant and native adolescents in Germany. *Journal of Youth Adolescence*, 41, 880-893. <https://doi.org/10.1007/s10964-011-9711-1>
- UNHCR (2012). *Working with men and boy survivors of sexual and Gender-based violence in forced displacement*. <https://www.refworld.org/pdfid/5006aa262.pdf>
- UNICEF & IOM (2017). *Harrowing Journeys. Children and youth on the move across the Mediterranean Sea, at risk of trafficking and exploitation*. UNICEF. https://www.unicef.org/media/49046/file/Harrowing_Journeys_Children_and_youth_on_the_move_across_the_Mediterranean-ENG.pdf

- United Nations Committee on the Rights of the Child. *General Comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence*, UN document CRC/C/GC/13. Geneva: Office of the High Commissioner for Human Rights.
- Van Acker, K., Wiewauters, C. & Groeninck, M. (2020). Het vertelspel 'wortelen in nieuwe aarde': Een methodiek die veerkracht bevordert bij vluchtelingenkinderen in het klasgebeuren. *Caleidoscoop*, 3, 37-46.
- Van Acker, K., Boiger, B., De Leersnyder, J., & Mesquita, B. (2020). Culturele verschillen in emoties: Van wetenschappelijke evidentie tot handvaten voor interculturele therapie. In J. De Jong, & D. Van Dijk (Reds.), *Handboek Interculturele Psychiatrie en Psychotherapie* (pp. 163-178). De Tijdstroom.
- Van Acker, K., Groeninck, M., Geldof, D., Meurs, P. & Wiewauters, C. (2022). Holding hope and mastering the possible: mapping resilient moves of asylum-seeking and refugee families post arrival. *European Journal of Social Work*, <https://doi.org/10.1080/13691457.2022.2063808>
- Van Acker, K., Wiewauters, C., & Fournier, F. (2022). Parentificatie na migratie? In: D. Geldof, K. Van Acker, G. Loosveldt, & K. Emmerly (Eds.), *Gezinnen na migratie. Hulpverlening en gezinsbeleid in een superdiverse samenleving* (pp. 155-170). Garant.
- van Daele, S. & Piessens, A. (2021). *Onderweg. Hoe kinderen op de vlucht hun schooltijd en hun vrije tijd beleven*. Karel de Grote Hogeschool. <https://onderweg.kdg.be/>
- Van Mierlo, F., Michielsen, M., De Buysser M., & Rooijackers-Segers (2002). Passend geven en nemen: hulpverlening aan volwassenen die als kind geparentificeerd werden (pp. 81-107). In M. Michielsen, W. Van Mulligen, & L. Hermkens (red.), *Leren over leven in loyaliteit. Over contextuele hulpverlening*. Acco.
- Verdwenen kinderen uit asielcentra* (2019). "Waarom is niemand deze verdwenen asielkinderen gaan zoeken?" <https://www.kis.nl/artikel/waarom-niemand-deze-verdwenen-asielkinderen-gaan-zoeken>
- Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (2021). *Wat is kindermishandeling?* <https://www.vertrouwenscentrum-kindermishandeling.be/over-kindermishandeling/wat-is-kindermishandeling/>
- VLOR (2018). *Onderwijs voor vluchtelingen. Warm onthaal, vlotte leerloopbaan en duurzaam toekomstperspectief. Verslag van een strategische verkenning*. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/28884>
- Watters, C. & Derluyn, I. (2018). Wellbeing: refugee children's psychosocial well-being and mental health. In J. Bhabha, J. Kanics, & D. Senovilla-Hernandez (Eds.), *Research handbook on child migration* (pp. 369-380). Edwar Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781786433701.00037>
- White, Al. (2012). 'Every Wednesday I Am Happy': Childhoods in an Irish Asylum Centre. *Population, Space and Place*, 18. <https://doi.org/10.1002/psp.659>
- WHO (2015). *Strengthening the medico-legal response to sexual violence*. WHO. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/197498>
- Zeman, J., Cassano, M., Perry-Parrish, C., & Stegall, S. (2006). Emotion regulation in children and adolescents. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 27, 155-168. <https://doi.org/10.1097/00004703-200604000-00014>
- Zeman, J., & Shipman, K. (1996). Children's expression of negative affect: Reasons and methods. *Developmental Psychology*, 32, 842-849. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.32.5.842>
- Zijlstra, A. E., Menninga, M. C., van Os, E. C. C., & Kalverboer, M. E. (2020). They ask for protection: An exploratory study into experiences with violence among unaccompanied refugee children in Dutch reception facilities. *Child Abuse and Neglect*, 103, [104442]. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104442>

'ONDERWEG.

HOE KINDEREN OP DE VLUCHT HUN SCHOOLTijd EN HUN VRIJE TIJD BELEVEN'

De foto's in dit boek zijn afkomstig uit het belevingsonderzoek *Onderweg. Hoe kinderen op de vlucht hun schooltijd en hun vrije tijd beleven*. Dit belevings- en actieonderzoek werd uitgevoerd door Siska van Daele en An Piessens van het Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School van de Karel de Grote Hogeschool. Aan het actieonderzoek werkte ook Gunilla de Graef mee. Als output van het belevingsonderzoek schreven de onderzoekers een eindrapport en bouwden ze een narratieve website met verhalen van kinderen op de vlucht, een manifesto en een praktijkbibliotheek.

Zie onderweg.kdg.be.

Onderweg samengevat

Hoe beleven kinderen op de vlucht die in collectieve opvangcentra verblijven hun schooltijd en hun vrije tijd? Twee opvangcentra in de provincie Antwerpen in België vormden de uitvalsbasis om tijdens een langdurig belevingsonderzoek met 34 kinderen tussen zes en twaalf jaar oud naar hun beleving van de vrije tijd en de schooltijd te kijken. Het onderzoek hanteert een breed gamma aan participatieve onderzoeksmethoden zoals *photovoice*, *photo-elicitation* en *arts-based inquiry* en beantwoordt de onderzoeksvraag met thematische en narratieve analysevormen. Daardoor brengt het de veerkracht én de kwetsbaarheid van deze groep kinderen gelaagd in beeld. De resultaten bevestigen dat onderwijs en vrije tijd motoren van veerkracht zijn, maar wijzen in beide sectoren ook op gemis, tekorten en frustraties. We concluderen dat kinderen de kans moeten krijgen om een hybride identiteit te ontwikkelen, een proces waarvoor volledige toegang nodig is tot alle leefwerelden waarin ze zich begeven. Daartoe formuleren we 'drie wegen' om kinderen op de vlucht ruim te ondersteunen: de weg van het inzicht in de leefwerelden van de kinderen, de weg van de samenwerking en de weg van de belangenbehartiger die voor de specifieke noden van deze kinderen opkomt en hun leefwerelden met elkaar verbindt. Het onderzoeksrapport van het belevingsonderzoek vind je hier: <https://onderweg.kdg.be/rapport>

De foto op pagina 7 is genomen door Filip Van Roe.

De foto's op pagina 19, 26, 45, 67, 89, 115, 133, 151 en 171 zijn genomen door Siska van Daele.

De foto op de cover is van Filip Van Roe.

© Foto's: Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School, Karel de Grote Hogeschool

ODISEE-KENNISCENTRUM GEZINSWETENSCHAPPEN

Het Kenniscentrum Gezinswetenschappen maakt deel uit van de onderzoeksgroep Sociaal-Agogisch Werk van hogeschool Odisee. We doen praktijkgericht onderzoek vanuit het perspectief van gezinnen, met als doel het versterken van hun functioneren en welbevinden. Vanuit de kracht van gezinnen willen we de verbinding tussen individuen en samenleving versterken. We werken nauw samen met de opleidingen Gezinswetenschappen, Psychosociale Gerontologie en andere opleidingen van Odisee. Dit onderzoek past in de onderzoekslijn 'Superdiversiteit, migratie en vluchtelingen.'

Meer weten:

- > www.odisee.be
- > www.kcgezinswetenschappen.be
- > www.facebook.com/gezinswetenschappen
- > twitter: @gezinswetenschappen

Kind ZIJN IN EEN ASIELCENTRUM

Gezinnen met kinderen vormen een belangrijke en bijzondere groep in de asielopvang. Meer dan vier op de tien van de bewoners in de Belgische opvangcentra zijn gezinnen. Bijna één op de drie bewoners is minderjarig. Velen maakten voor hun aankomst bedreigende situaties mee, sommigen ook tijdens hun verblijf in de opvangcentra.

Opvangstructuren moeten kind- en gezinsvriendelijker worden, om deze kinderen en jongeren maximale ontwikkelingskansen te geven. Kind- en gezinsvriendelijke asielcentra zijn plaatsen waar kinderen zich veilig voelen, in hun gezin en in het centrum, én waar hun kansen tot ontplooiing en ontwikkeling maximaal zijn. Dat is vandaag nog té weinig het geval.

Hoe ervaren kinderen en gezinnen de huidige opvangcentra? Hoe vervullen ouders hun rol met de beperkingen die er zijn? Waarmee worstelen medewerkers? En vooral: hoe maak je werk van kind- en gezinsvriendelijke opvangcentra?

Dit boek laat de stem horen van kinderen, ouders en opvangmedewerkers, op basis van onderzoek in asielcentra. Het reikt concrete tips aan om de dagelijkse werking te verbeteren en doet aanbevelingen voor een meer kind- en gezinsgericht opvangbeleid. Zodat kinderen op de vlucht in de eerste plaats kinderen kunnen zijn, met maximale kansen voor hun toekomst.

OVER DE AUTEURS

Katja Fournier is master in de politieke wetenschappen, met een specialisatie in Europees asiel- en migratierecht. Ze werkte in het asiel- en migratiemiddenveld met een focus op (niet begeleide) minderjarigen en is hoofdonderzoekster van dit project aan het Kenniscentrum Gezinswetenschappen van Odisee.

Kaat Van Acker is psychotherapeute, lector en onderzoekster aan de opleiding sociaal werk van Odisee en docente sociale psychologie aan de KULeuven.

Dirk Geldof is socioloog, senior onderzoeker aan het Kenniscentrum Gezinswetenschappen van Odisee en deeltijds hoogleraar aan de Faculteit Ontwerpwetenschappen van de Universiteit Antwerpen.

Anke Heyerick is maatschappelijk werkster en vormingsmedewerkster voor dit project. Ze werkte voorheen als begeleidster in een opvangcentrum.

